

MINISTERSTWO
ROZWOJU

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ SPÓJNOŚCI

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Opracowanie:

Grupa CDE

Grupa CDE Sp. z o.o.

Biuro:

ul. Krakowska 11

43-190 Mikołów

Tel/fax: 32 326 78 16

e-mail: biuro@ekocde.pl

Zespół autorów:

Martyna Gajda

Michał Mroskowiak

Anna Piotrowska

Wojciech Płachetka

Tomasz Pilch

Aleksandra Szlachta

Kierownik projektu:

Agnieszka Kopańska

Spis treści

1. Wstęp.....	6
1.1 Słownik pojęć.....	7
2. Powiązania programu z dokumentami strategicznymi i planistycznymi.....	9
2.1 Dokumenty na szczeblu regionalnym.....	9
2.2 Dokumenty na szczeblu lokalnym	10
3. Nietechniczne streszczenie oceny oddziaływania Programu na środowisko	15
4. Wprowadzenie do diagnozy	16
5. Charakterystyka sytuacji Miasta Sanoka.....	17
5.1 Lokalizacja Miasta Sanoka	17
5.2 Zasoby przyrodnicze	18
5.3 Zjawiska społeczne.....	20
5.3.1 Demografia	21
5.3.2 Pomoc społeczna	22
5.3.3 Stan bezrobocia	23
5.3.4 Aktywność społeczna mieszkańców	27
5.3.5 Dostęp do kultury	28
5.3.6 Dostęp do edukacji	31
5.3.7 Stopień bezpieczeństwa	34
5.4 Zjawiska środowiskowe	36
5.4.1 Stan powietrza	36
5.4.2 Gospodarka odpadami.....	36
5.4.3 Infrastruktura techniczna.....	37
5.5 Zjawiska przestrzenno-funkcjonalne	39
5.5.1 Stan zasobów mieszkaniowych.....	39
5.5.2 Dostęp do usług opieki zdrowotnej.....	40
5.6 Zjawiska techniczne	40
5.6.1 Wyroby azbestowe	40
5.6.2 Infrastruktura drogowa.....	41

5.7	Zjawiska gospodarcze	44
5.7.1	Podmioty gospodarcze	44
5.7.2	Finanse publiczne.....	45
5.7.3	Turystyka i rekreacja	46
6.	Wyznaczenie obszarów zdegradowanych	50
6.1	Jednostki statystyczne przyjęte na potrzeby przeprowadzenia delimitacji obszarów zdegradowanych.....	50
6.2	Metodyka delimitacji obszarów zdegradowanych	51
6.3	Analiza wskaźnikowa	54
6.3.1	Demografia	56
6.3.2	Rynek pracy.....	57
6.3.3	Pomoc społeczna	58
6.3.4	Podmioty gospodarcze	59
6.3.5	Bezpieczeństwo publiczne	60
6.3.6	Integracja społeczna	61
6.3.7	Ochrona środowiska	62
6.4	Podsumowanie analizy wskaźnikowej – wskazanie obszarów zdegradowanych.....	63
7.	Analiza SWOT	66
8.	Partycypacja społeczna	68
8.1	Konsultacje społeczne dotyczące składania propozycji i wyboru działań	69
8.2	Konsultacje społeczne dotyczące działań przyjętych do realizacji	70
9.	Wskazanie obszaru rewitalizacji	71
10.	Pogłębiona diagnoza obszaru rewitalizacji	74
10.1	Szczególna koncentracja problemów i negatywnych zjawisk kryzysowych	74
10.2	Opis terenu i potencjału podobszarów rewitalizacji	76
10.2.1	Podobszar I - OLCHOWCE	77
10.2.2	Podobszar II - POSADA.....	79
10.2.3	Podobszar III - ZATORZE.....	81
10.2.4	Podobszar IV - DĄBRÓWKA.....	82

11. Wizja, cele, działania	84
11.1 Wizja rewitalizacji	84
11.2 Cele i kierunki rewitalizacji	86
11.3 Identyfikacja działań	88
11.4 Uzasadnienie wyboru działań	101
12. Mechanizmy zapewnienia komplementarności przedsięwzięć rewitalizacyjnych ..	104
12.1 Komplementarność przestrzenna	104
12.2 Komplementarność problemowa	105
12.3 Komplementarność proceduralno-instytucjonalna	108
12.4 Komplementarność międzyokresowa	108
12.5 Komplementarność źródeł finansowania	109
13. Indykatywne ramy finansowe.....	110
13.1 Instrumenty finansowania LPR	110
13.2 Szacunkowe ramy finansowe LPR.....	112
14. System wdrażania i zarządzania LPR	113
15. Monitoring i ewaluacja LPR	118
16. Określenie niezbędnych zmian w uchwałach.....	125

1. Wstęp

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022 stanowi istotny instrument wspierający zarządzanie rozwojem miasta w zakresie wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez powiązane ze sobą działania społeczne, gospodarcze, środowiskowe, przestrzenno-funkcjonalne i techniczne. Pozwala on na prowadzenie wieloletniego procesu rewitalizacji w sposób skoordynowany, zintegrowany, zgodny z potrzebami i oczekiwaniami interesariuszy.

Program został opracowany zgodnie z Ustawą z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Dokument uwzględnia zasadę partnerstwa i partycypacji na każdym etapie jego wdrażania oraz zapewnienia komplementarności pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami. Kompleksowość i spójność zaproponowanych kierunków działań koresponduje ze zdiagnozowanymi potrzebami rewitalizacyjnymi, umożliwiając optymalne wykorzystanie potencjału endogenicznego miasta na rzecz podniesienia jakości życia i aktywności społecznej mieszkańców, poprawę ładu przestrzennego przestrzeni publicznych i stanu środowiska naturalnego oraz poprawę dostępności komunikacyjnej i wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej. Programowanie działań rewitalizacyjnych uwzględniło również konieczność zapewnienia kompleksowości interwencji infrastrukturalnej (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) ze wsparciem realizowanym w ramach funduszy ukierunkowanych na rozwój kapitału społecznego (Europejski Fundusz Społeczny).

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022 ma charakter zintegrowany. W zakresie strukturalnym, treściowym i metodologicznym program jest w pełni zgodny z:

- ❖ wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 3 lipca 2015 r.;
- ❖ instrukcją Instytucji Zarządzającej Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 w zakresie rewitalizacji w ramach RPO WP 2014-2020;
- ❖ ustawą o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.;
- ❖ dokumentami strategicznymi Miasta Sanoka i Województwa Podkarpackiego.

W szczególności, program spełnia poniższe warunki:

- ❖ skorelowanie koncepcji rewitalizacji z preferowanymi kierunkami rozwoju lokalnego (ukształtowanie procesu rewitalizacji jako wsparcia dla rozwoju lokalnego);
- ❖ zaangażowanie w proces rewitalizacji szerokiego spektrum podmiotów lokalnych i podmiotów z otoczenia;

- ❖ oparcie treści koncepcji rewitalizacji na analizie uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych (względem gminy/terenu rewitalizowanego).

1.1 Słownik pojęć

Rewitalizacja – jest to proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

Interesariusze rewitalizacji – to w szczególności:

- 1) mieszkańcy obszaru rewitalizacji oraz właściciele, użytkownicy wieczystości nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami znajdującymi się na tym obszarze, w tym spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe i towarzystwa budownictwa społecznego;
- 2) mieszkańcy gminy inni niż wymienieni w pkt 1;
- 3) podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność gospodarczą;
- 4) podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność społeczną, w tym organizacje pozarządowe i grupy nieformalne;
- 5) jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne;
- 6) organy władzy publicznej;
- 7) podmioty, inne niż wymienione w pkt 6, realizujące na obszarze rewitalizacji uprawnienia Skarbu Państwa.

Obszar zdegradowany – obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym, można wyznaczyć jako obszar zdegradowany w przypadku występowania na nim ponadto co najmniej jednego z następujących negatywnych zjawisk:

- 1) gospodarczych - w szczególności niskiego stopnia przedsiębiorczości, słabej kondycji lokalnych przedsiębiorstw, lub
- 2) środowiskowych - w szczególności przekroczenia standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia ludzi, stanu środowiska, lub
- 3) przestrzenno-funkcjonalnych - w szczególności niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną lub jej złego stanu technicznego, braku dostępu do podstawowych usług lub ich niskiej jakości, niedostosowania rozwiązań urbanistycznych do

zmieniających się funkcji obszaru, niskiego poziomu obsługi komunikacyjnej, niedoboru lub niskiej jakości terenów publicznych, lub

- 4) technicznych - w szczególności degradacji stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym, oraz niefunkcjonowaniu rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska.

Obszar rewitalizacji – obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechujący się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, na którym z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego gmina zamierza prowadzić rewitalizację, wyznacza się jako obszar rewitalizacji. Obszar rewitalizacji nie może być większy niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkały przez więcej niż 30% liczby mieszkańców gminy. Obszar rewitalizacji może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic.

Diagnoza służąca wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji – analiza szczegółowych danych dotyczących sytuacji społecznej oraz w zależności od uwarunkowań lokalnych sytuacji gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej w podziale na jednostki analityczne, wyróżnienie obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji wraz z przedstawieniem zastosowanej metody ich wyznaczenia.

Program Rewitalizacji – podstawowe narzędzie prowadzenia rewitalizacji, zapewniające jej kompleksowość oraz działania w ścisłej współpracy ze społecznością lokalną (a także realizowanych przez nią samą). Jego podstawą powinno być wyznaczenie obszarów wymagających działań oraz przedstawienie całościowej strategii ich prowadzenia.

2. Powiązania programu z dokumentami strategicznymi i planistycznymi

Poniżej opisano najważniejsze dokumenty województwa, powiatu i miasta wraz z przedstawieniem ich celów, priorytetów, kierunków oraz zaznaczeniem, w które z nich najlepiej wpisują się cele i działania LPR.

2.1 Dokumenty na szczeblu regionalnym

Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020

Dokument przedstawia następującą wizję rozwoju regionu:

„W 2020 roku województwo podkarpackie będzie obszarem zrównoważonego i inteligentnego rozwoju gospodarczego, wykorzystującym wewnętrzne potencjały oraz transgraniczne położenie, zapewniającym wysoką jakość życia mieszkańców”.

Głównym celem strategii jest:

„Efektywne wykorzystanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju społeczno-gospodarczego drogą do poprawy jakości życia mieszkańców”.

Układ celów, dziedzin działań strategicznych oraz priorytetów tematycznych prezentuje się następująco:

KONKURENCYJNA I INNOWACYJNA GOSPODARKA	KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY	SIEĆ OSADNICZA	ŚRODOWISKO I ENERGETYKA
Cel 1 Rozwijanie przewag regionu w oparciu o kreatywne specjalizacje jako przejaw budowania konkurencyjności krajowej i międzynarodowej	Cel 2 Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego jako czynników: innowacyjności regionu oraz poprawy poziomu życia mieszkańców	Cel 3 Podniesienie dostępności oraz poprawa spójności funkcjonalno-przestrzennej jako element budowania potencjału rozwojowego regionu	Cel 4 Racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem środowiska naturalnego sposobem na zapewnienie bezpieczeństwa i dobrych warunków życia mieszkańców oraz rozwoju gospodarczego województwa
Priorytet 1.1. Przemysł Cel: Przemysł nowoczesnych technologii wzmacniający konkurencyjność regionalnej gospodarki Priorytet 1.2. Nauka, badania i szkolnictwo wyższe Cel: Rozwój konkurencyjnego szkolnictwa wyższego i sfery badawczo-rozwojowej jako kluczowych czynników stymulujących rozwój regionu Priorytet 1.3. Turystyka Cel: Budowa konkurencyjnej, atrakcyjnej oferty rynkowej opartej na znacznym potencjale turystycznym regionu Priorytet 1.4. Rolnictwo Cel: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego – spożywczego Priorytet 1.5. Instytucje otoczenia biznesu Cel: Rozwój przedsiębiorczości poprzez ofertę instytucji otoczenia biznesu	Priorytet 2.1. Edukacja Cel: Dostosowanie systemu edukacji do aktualnych potrzeb i wyzwań przyszłości Priorytet 2.2. Kultura i dziedzictwo kulturowe Cel: Rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu Priorytet 2.3. Społeczeństwo obywatelskie Cel: Wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne Priorytet 2.4. Włączenie społeczne Cel: Wzrost poziomu adaptacyjności zawodowej i integracji społecznej w regionie Priorytet 2.5. Zdrowie publiczne Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa poprzez poprawę dostępności i jakości funkcjonowania systemu ochrony zdrowia Priorytet 2.6. Sport powszechny Cel: Zwiększenie aktywności ruchowej oraz rozwoju psychofizycznego społeczeństwa	Priorytet 3.1. Dostępność komunikacyjna Cel: Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności przestrzennej województwa ze szczególnym uwzględnieniem Rzeszowa jako ponadregionalnego ośrodka wzrostu Priorytet 3.2. Dostępność technologii informacyjnych Cel: Rozbudowa wysokiej jakości sieci telekomunikacyjnej oraz zwiększenie wykorzystania technologii informacyjnych na terenie całego województwa Priorytet 3.3. Funkcje metropolitalne Rzeszowa Cel: Wzmacnianie pozycji Rzeszowa w przestrzeni krajowej i europejskiej dynamizujące procesy rozwojowe w obrębie województwa Priorytet 3.4. Funkcje obszarów wiejskich Cel: Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku Priorytet 3.5. Spójność przestrzenna i wzmacnianie funkcji biegunów wzrostu Cel: Wzmacnianie podstaw rozwojowych oraz dywersyfikacja funkcji biegunów wzrostu, w tym ośrodków subregionalnych w wymiarze regionalnym, krajowym i międzynarodowym	Priorytet 4.1. Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków Cel: Zabezpieczenie mieszkańców województwa podkarpackiego przed negatywnymi skutkami zagrożeń wywołanych czynnikami naturalnymi oraz wynikającymi z działalności człowieka Priorytet 4.2. Ochrona środowiska Cel: Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu środowiska oraz zachowanie bioróżnorodności poprzez zrównoważony rozwój województwa Priorytet 4.3. Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i efektywności energetycznej województwa podkarpackiego poprzez racjonalne wykorzystanie paliw i energii z uwzględnieniem lokalnych zasobów, w tym odnawialnych źródeł energii

(źródło: Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020)

LPR odnosi się w zróżnicowany sposób do wszystkich wymienionych celów, poprzez wpisywanie się m.in. w priorytety: 1.3, 2.1, 2.4, 2.6, 3.1, 4.2.

Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2016-2022

Dokument przedstawia następującą wizję rozwoju powiatu:

„POWIAT SANOCKI – OBSZAR ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU OPARTEGO NA WALORACH KULTUROWYCH, TURYSTYCZNYCH I GOSPODARCZYCH. MIEJSCE DOBROBYTU MIESZKAŃCÓW I ZADOWOLONYCH GOŚCI”.

Dokument wyodrębnia następujące domeny strategiczne wraz z ich celami strategicznymi:

- 1) Turystyka i kultura:
 - I. Rozwój kompleksowej oferty turystycznej i rekreacyjnej powiatu sanockiego,
 - II. Wykreowanie powiatu sanockiego jako centrum kulturalnego o znaczeniu ponadlokalnym,
- 2) Gospodarka lokalna:
 - I. Wspieranie rozwoju lokalnych przedsiębiorstw i przyciąganie nowych inwestorów,
 - II. Aktywizacja zawodowa mieszkańców terenów wiejskich powiatu sanockiego,
- 3) Infrastruktura techniczna i ochrona środowiska:
 - I. Wzrost dostępności infrastruktury technicznej służącej rozwojowi gospodarczemu i zwiększającej atrakcyjność zamieszkania w powiecie,
 - II. Zrównoważone wykorzystanie środowiska naturalnego powiatu,
- 4) Zasoby ludzkie i infrastruktura społeczna:
 - I. Wzrost wykształcenia mieszkańców powiatu,
 - II. Zmniejszenie poziomu i społecznych skutków bezrobocia w powiecie,
 - III. Wzrost poziomu zaspokojenia potrzeb obywateli w zakresie zdrowia, bezpieczeństwa publicznego oraz możliwości przemieszczania się.

LPR odnosi się w zróżnicowany sposób do wszystkich wymienionych domen, poprzez wpisywanie się m.in. w cele strategiczne: 1.I, 2.I, 3.I, 3.II, 4.I, 4.II, 4.III.

2.2 Dokumenty na szczeblu lokalnym

Zrównoważona Strategia Rozwoju Miasta Sanoka na lata 2013-2024

Dokument wyznacza następującą misję:

„Miasto Sanok to subregionalne centrum technologiczno-przemysłowe, bezpieczne dla inwestycji, przyjazne dla mieszkańców i gości, o unikalnych walorach turystycznych, zapewniające każdemu możliwość wszechstronnego rozwoju”.

Cele strategiczne zostały opracowane w trzech głównych obszarach funkcjonowania Miasta. Cele strategiczne w podziale na obszary prezentują się następująco:

Obszar: Zaspokojenie potrzeb mieszkańców.

1. Zwiększony poziom zaspokojenia potrzeb społecznych mieszkańców Miasta.

Obszar: Potencjały i zasoby Miasta.

2. Nowoczesna i dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna stwarzająca warunki dla zrównoważonego rozwoju Miasta.

3. Zachowane dla przyszłych pokoleń środowisko naturalne.

4. Wzrost potencjału rozwojowego mieszkańców Sanoka.

5. Zachowany i wykorzystany wysoki potencjał kulturowy Miasta.

Obszar: Gospodarka i promocja Miasta.

6. Rozwój gospodarczy Sanoka.

LPR odnosi się w zróżnicowany sposób do wszystkich wymienionych obszarów funkcjonowania, poprzez wpisywanie się m.in. w cele strategiczne: 1, 2, 4, 6.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Sanoka

Dokument uwzględnia następujący główny cel rozwoju:

SANOK subregionalnym ośrodkiem o atrakcyjnych warunkach dla rozwoju przedsiębiorczości i turystyki oraz systematycznie wzrastającej jakości życia mieszkańców.

Cele strategiczne dokumentu zostały określone w następujących sferach:

- w sferze aktywizacji gospodarczej i rozwoju turystyki:

C-1 Tworzenie dogodnych warunków przestrzennych i technicznych do wzrostu liczby i różnorodności podmiotów gospodarczych wytwórczych i usługowych zapewniających atrakcyjne miejsca pracy i źródła dochodów ludności a także dochody budżetu miasta.

C-2 Stała modernizacja istniejącego przemysłu w kierunku zwiększenia efektywności wykorzystania terenów, dostosowania profilu i jakości produkcji do wymagań rynku oraz ograniczania uciążliwości zakładów.

C-3 Wykorzystanie wybitnych walorów kulturowych miasta oraz położenia na ważnym szlaku turystycznym dla podniesienia rangi Sanoka jako ośrodka turystycznego.

- w sferze jakości życia mieszkańców i zagospodarowania przestrzennego:

C-4 Tworzenie warunków materialnych i prawno-organizacyjnych umożliwiających eksploatację i rozbudowę układu komunikacyjnego Sanoka tak by:

- wyprzedzał zakładany rozwój miasta,
- zapewniał efektywność i bezpieczeństwo połączeń wewnątrz miasta (komunikacją indywidualną, publiczną, pieszą, rowerową),
- zapewniał powiązania komunikacyjne z układem zewnętrznym o znaczeniu regionalnym i lokalnym - powiatowym,
- gwarantował minimalizację uciążliwości komunikacji na otoczenie.

C-5 Tworzenie warunków przestrzennych dla poprawy jakości życia mieszkańców w oparciu o porządkowanie i modernizację struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz jej racjonalną rozbudowę.

C-6 Podnoszenie standardu wyposażenia w infrastrukturę techniczną i komunalną:

- o w zakresie zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzenia i oczyszczania ścieków:
 - poprawa standardu realizacji usług,
 - prawidłowe uzbrojenie w sieci, obiekty i urządzenia infrastruktury technicznej,
 - minimalizacja niekorzystnych oddziaływań na środowisko i otoczenie,
 - stworzenie podstaw dla rozwoju perspektywicznego poszczególnych systemów
- o w zakresie gospodarki odpadami:
 - budowa zakładu utylizacji odpadów komunalnych i wprowadzenie kompleksowego systemu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych,
- o w zakresie elektroenergetyki i telekomunikacji:
 - zapewnienie, obecnym i przyszłym odbiorcom, niezbędnych dostaw mocy i energii elektrycznej o wysokim standardzie,
 - ograniczenie niekorzystnego wpływu elektroenergetycznych linii napowietrznych na ciągłość struktury miasta i atrakcyjność krajobrazu miejskiego, poprzez zmianę tras istniejących sieci elektroenergetycznych lub ich kablowanie,
 - minimalizacja kosztów ponoszonych przez miasto na oświetlenie miejsc publicznych, ulic, placów i dróg stanowiących mienie komunalne,

– osiągnięcie ogólnopolskich, a następnie europejskich wskaźników liczby abonentów telefonii przewodowej.

o w zakresie ciepłownictwa:

– racjonalizacja zużycia energii cieplnej.

• w sferze gospodarowania zasobami naturalnymi i dziedzictwem kulturowym:

C-7 Utrzymanie i przywracanie wysokiej jakości środowiska w zakresie czystości powietrza, wód, gleb i klimatu akustycznego zapewniającej korzystne zdrowotne warunki życia, atrakcyjność turystyczną miasta oraz korzystne warunki dla inwestowania.

C-8 Zachowanie i rozbudowa systemu przyrodniczego miasta w oparciu o dolinę Sanu, przyrodniczą północną część miasta oraz system powiązanych ze sobą terenów zieleni urządzonej i nieurządzonej.

C-9 Zachowanie tożsamości kulturowej Sanoka poprzez utrzymanie i wyeksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu miasta oraz kształtowanie atrakcyjnych przestrzeni publicznych śródmieścia.

LPR odnosi się w zróżnicowany sposób do wszystkich wymienionych sfer, poprzez wpisywanie się m.in. w cele strategiczne: C-3, C-4, C-5, C-6, C-7, C-8.

Gminna Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Misją samorządu Gminy Miasta Sanoka w realizacji Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych miasta Sanoka na lata 2016-2022 jest skuteczne aktywizowanie mieszkańców gminy zagrożonych lub dotkniętych marginalizacją i wykluczeniem społecznym oraz dążenie do integracji społecznej, wspierania rodzin, a także zintegrowania polityki społecznej.

Wypełnienie misji będzie opierało się o następujące cele strategiczne:

Cel strategiczny 1. Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu mieszkańców gminy oraz integracja społeczna.

Cel strategiczny 2. Wspieranie rodzin, zapewnienie dzieciom i młodzieży warunków do rozwoju, zwiększenie dostępności opieki zdrowotnej oraz utrzymanie poziomu bezpieczeństwa publicznego w Gminie Miasta Sanoka.

Cel strategiczny 3. Zintegrowana polityka społeczna.

LPR wpisuje się najbardziej w cel strategiczny: 3.

Strategia Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko

Nadrzędnym celem realizowanym w ramach Strategii dla MOF Sanok-Lesko jest:

Podniesienie konkurencyjności Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko w oparciu o zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy, warunkujący atrakcyjność inwestycyjną i osiedleńczą obszaru.

Cel nadrzędny realizowany będzie w oparciu o następujące cele rozwojowe:

Cel rozwojowy 1. Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej MOF poprzez efektywne wdrażanie strategii ochrony środowiska i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Cel rozwojowy 2. Wzrost integracji społecznej i przestrzennej MOF Sanok-Lesko poprzez kompleksowe włączenie społeczne grup marginalizowanych oraz poprawę warunków infrastrukturalnych.

Cel rozwojowy 3. Stworzenie warunków dla rozwoju gospodarczego MOF Sanok-Lesko w oparciu o rozbudowę infrastruktury gospodarczej oraz usługi instytucji wspierania przedsiębiorczości.

LPR wpisuje się najbardziej w cele rozwojowe: 2, 3.

3. Nietechniczne streszczenie oceny oddziaływania Programu na środowisko

Projekt niniejszego dokumentu został przedłożony Regionalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska w Rzeszowie oraz Podkarpackiemu Państwowemu Wojewódzkiemu Inspektorowi Sanitarnemu w Rzeszowie w sprawie uzgodnienia konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko oraz określenia zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie oddziaływania na środowisko w przypadku konieczności jej opracowania.

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Rzeszowie w piśmie nr **WOOS.410.1.64.2017.BK.3** stwierdził **brak konieczności** przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu „Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022”.

Podkarpacki Państwowy Wojewódzki Inspektor Sanitarny w Rzeszowie w piśmie nr **SNZ.9020.1.63.2017.RD** uzgodnił w zakresie sanitarno-higienicznym **odstąpienie** od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu aktualizacji dokumentu pn. „Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022”.

4. Wprowadzenie do diagnozy

Procesy społeczne, gospodarcze, przestrzenno-funkcjonalne, techniczne i środowiskowe rozwoju jednostek samorządu terytorialnego, toczą się zwykle na określonym i ograniczonym przestrzennie obszarze. Człowiek dostosowując otoczenie do swoich potrzeb bardzo często i głęboko w nie ingeruje, co przyczynia się do powstawania obszarów silnie zurbanizowanych. Z perspektywy czasu stwierdzić można, że wiele polskich miast rozwinęło się w sposób chaotyczny i przypadkowy czego konsekwencją stały się wysokie koszty społeczne i ekonomiczne związane z ich funkcjonowaniem. Taki stan nieuchronnie wymusza wykorzystanie i przekształcenie terenów już w pewien sposób zagospodarowanych. Jednym z działań pobudzających korzystne zmiany na danym obszarze miasta jest rewitalizacja. Natomiast aby móc w sposób efektywny prowadzić działania rewitalizacyjne szczególnie istotne jest rzetelne i trafne zidentyfikowanie obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji.

Celem sporządzonej diagnozy zjawisk negatywnych na terenie Miasta Sanoka wraz ze wskazaniem obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji jest zainicjowanie działań związanych z rewitalizacją miasta prowadzonych zgodnie z Ustawą o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (Dz. U. 2015, poz. 1777).

Przeprowadzona za pomocą zobiektywizowanych metod i wskaźników diagnoza, wskazała te obszary Miasta Sanoka, które charakteryzują się szczególnie intensywną koncentracją szeregu niekorzystnych zjawisk, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk społecznych. Analiza zagadnień społecznych oraz w drugiej kolejności gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych pozwoliła dokonać pełnej diagnozy problemów i zagrożeń oraz wskazać obszary o największej koncentracji zjawisk negatywnych, a w konsekwencji wyznaczyć obszary zdegradowane i obszary rewitalizacji. Diagnoza przeprowadzona została w oparciu o wiarygodne dane ilościowe oraz jakościowe pozyskane w odniesieniu do roku 2015 z:

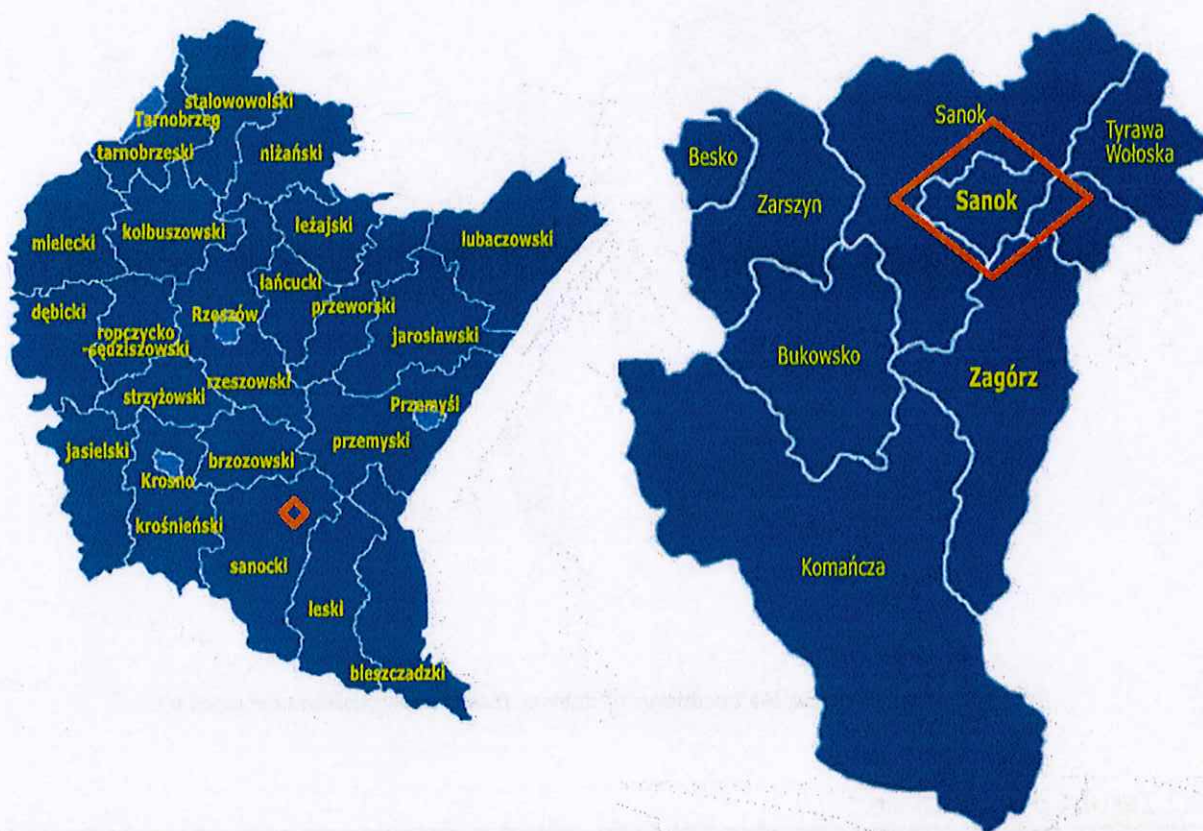
- ❖ Urzędu Miasta Sanoka,
- ❖ Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku,
- ❖ Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sanoku,
- ❖ Komendy Powiatowej Policji w Sanoku,
- ❖ Komendy Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Sanoku,
- ❖ Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Grzegorza z Sanoka,
- ❖ Głównego Urzędu Statystycznego.

5. Charakterystyka sytuacji Miasta Sanoka

5.1 Lokalizacja Miasta Sanoka

Sanok znajduje się w województwie podkarpackim w powiecie sanockim, zajmując powierzchnię 38 km². Miasto położone jest w dolinie Sanu, na terenie Kotliny Sanockiej, u podnóża Gór Słonnych i Pogórza Bukowskiego w Euroregionie Karpackim. Sąsiednimi gminami są Sanok i Zagórz. Miasto jest także siedzibą gminy wiejskiej Sanok, jednak do niej nie należy.

Sanok jest jednym z miast, które pełnią ważną rolę w województwie, jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne, których zasięg oddziaływania obejmuje sąsiednie gminy (a niekiedy powiaty).

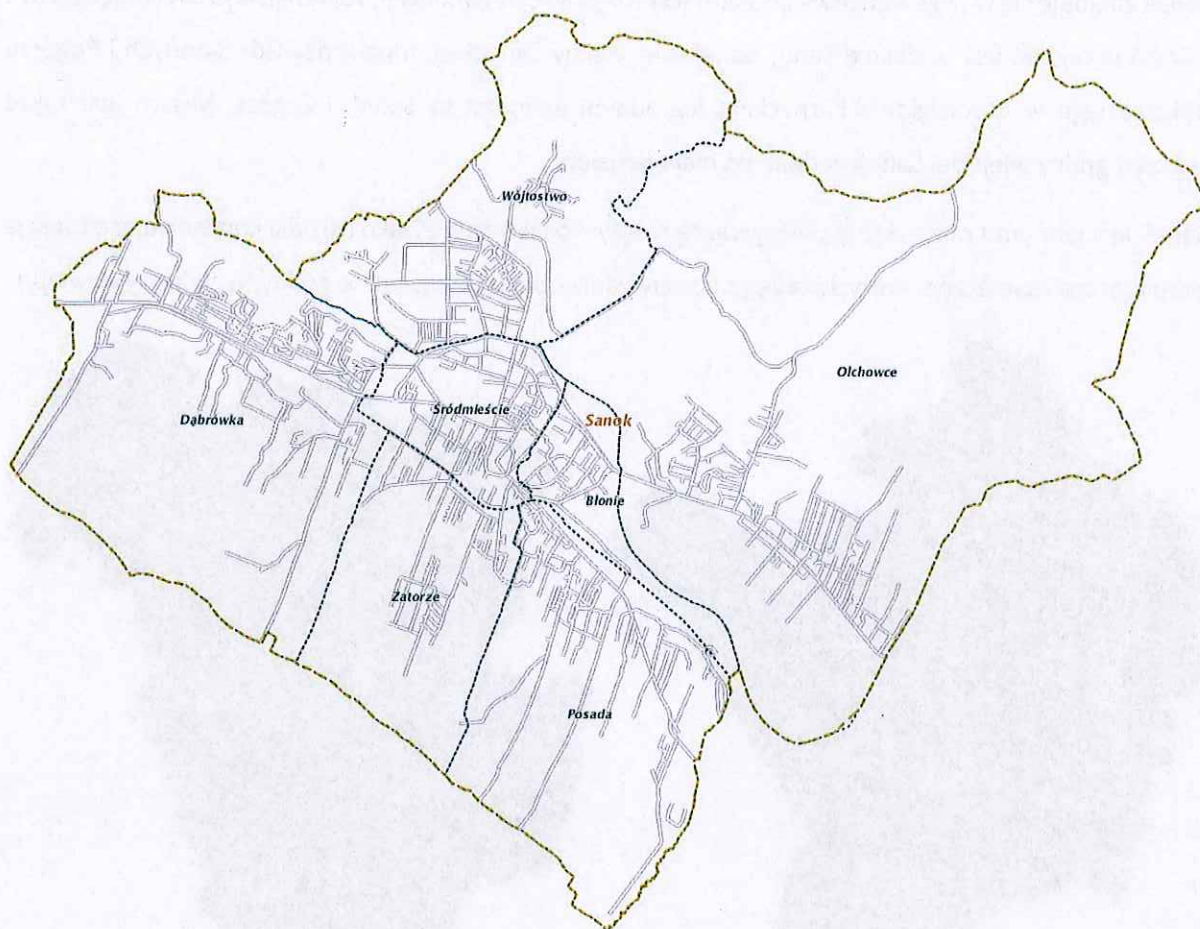
Rysunek 1. Położenie Gminy Miejskiej Sanok w województwie podkarpackim i w powiecie sanockim
(źródło: www.gminy.pl)

W skład miasta wchodzi siedem dzielnic o powierzchniach odpowiednio:

- ❖ BŁONIE – 1,01 km²
- ❖ DĄBRÓWKA – 7,19 km²
- ❖ OLCHOWCE – 15,88 km²
- ❖ POSADA – 4,66 km²
- ❖ ŚRÓDMIEŚCIE – 1,51 km²

❖ WÓJTOWSTWO – 5,02 km²

❖ ZATORZE – 2,9 km²

Rysunek 2. Mapa miasta Sanoka z podziałem na dzielnice (źródło: www.geoserver.um.sanok.pl)

5.2 Zasoby przyrodnicze

Na terenie Miasta Sanoka wg Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody znajdują się następujące formy ochrony przyrody:

1) Park Krajobrazowy (część)

- Park Krajobrazowy Gór Słonnych – o powierzchni 56 188 ha, utworzony 1992-03-27 – szata roślinna parku licząca około 900 gatunków roślin naczyniowych wyróżnia się znacznym stopniem naturalności, ponad 73% obszaru parku zajmują lasy, głównie naturalne buczyny karpackie. Zajmuje on w granicach administracyjnych miasta obszar o powierzchni 1175,42 ha, co stanowi 31,1% powierzchni Sanoka;

2) Obszary Natura 2000

- Obszar Natura 2000 „Ostoja Góry Słonne” PLH180013 – specjalny obszar ochrony siedlisk o powierzchni 46 071,46 ha, wyznaczony 2009-03-06;
- Obszar Natura 2000 „Rzeka San” PLH180007 – specjalny obszar ochrony siedlisk o powierzchni 1 374,76 ha, wyznaczony 2009-03-06;
- Obszar Natura 2000 „Dorzecze Górnego Sanu” PLH180021 – specjalny obszar ochrony siedlisk o powierzchni 1 578,67 ha, wyznaczony 2011-03-01;
- Obszar Natura 2000 „Góry Słonne” PLB180003 – obszar specjalnej ochrony ptaków o powierzchni 55 036,88 ha, wyznaczony 2007-10-13;

3) Pomniki przyrody

- Gaj Mickiewicza – skupisko 5 drzew (lipa drobnolistna – 4 szt., kasztanowiec zwyczajny – 1 szt.);
- Dziad – skupisko 2 drzew (lipa drobnolistna);
- bez nazwy własnej – drzewo (lipa drobnolistna);
- Mały Kamień – skałka;
- Nad wodospadem – źródło.

Gleby

Na terenie Sanoka przeważają gleby brunatne. Pokrywają one poziomy teras wyższych, stoków i zrównań wierzchowinowych. Natomiast terasy zalewowe i nadzalewowe pokryte są madami rzeczными. Gleby brunatne wytworzone zostały na podłożu pyłów i glin pylastych. Charakteryzują się dobrymi warunkami mechanicznymi i termiczno-wilgotnościowymi. Posiadają dobrze wykształcony poziom próchniczny. Zajmują obszary o niewielkich nachyleniach, stąd są mniej narażone na procesy erozyjne i łatwe w uprawie. Zaliczane są do klasy II, IIIa i IIIb użytków rolnych. W rolnictwie są przydatne do upraw o wysokich wymaganiach glebowych, upraw sadowniczych i ogrodnich. Ponadto na tarasach rzecznych Sanu u stóp Gór Słonnych występują złoża piasku i żwiru.

Wody

Hydrograficznie Sanok położony jest w dorzeczu Sanu, które oddzielone jest od dorzecza Wisłoka działem wodnym III rzędu. Rzeka San przecina obszar miasta meandrując w kierunku północno-zachodnim. Szerokość koryta rzeki w obszarze miasta sięga 150 m. Rzeka San zasilana jest przez sieć potoków, które stanowią system korytarzy ekologicznych łączących pozamiejskie tereny otwarte z doliną Sanu. Największym lewobrzeżnym dopływem Sanu w obszarze miasta jest Sanoczek wraz ze swoimi mniejszymi dopływami, a prawobrzeżnym jest potok Olchowski. Wszystkie rzeki charakteryzuje duża zmienność przepływów, uzależniona od pory roku i obfitości opadów. Sanok znajduje się w

granicach trzech Jednolitych Części Wód Powierzchniowych (JCWP) – Sanoczek, Płowiecki, San od zb. Myczkowce do Tyrawki.

W obszarze miasta Sanoka można wydzielić dwa użytkowe poziomy wodonośne: czwartorzędowy i trzeciorzędowy (fliszowy). Oba poziomy pozostają często w związku hydraulicznym tworząc pierwszy, przypowierzchniowy poziom wód gruntowych. Stanowią one podstawę dla zaopatrzenia ludności, rolnictwa i przemysłu w wodę. Sanok znajduje się w granicach Jednolitej Części Wód Podziemnych (JCWPd nr 158) oraz Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP nr 431) – Zbiornik warstw Krosno (Bieszczady). Jest to zbiornik trzeciorzędowy obejmujący wodonośne piaszkowce warstw krośnieńskich.

Lasy

Lasy w granicach administracyjnych Sanoka mają charakter mieszany, tworząc na Pogórzu i Górach Słonnych (320-420 m n.p.m.) zespoły dębowo-grabowe, a w reglu dolnym (powyżej 420 m n.p.m.) tworzą kilka zespołów buczyny karpackiej z dodatkiem jodły i jawora z udziałem charakterystycznej roślinności w warstwie runa. W omawianych drzewostanach dominują takie gatunki jak: buk zwyczajny, jodła pospolita, dąb szypułkowy i grab zwyczajny. Pozostałe to: klon jawor, sosna pospolita, świerk pospolity, brzoza brodawkowata, modrzew europejski i wiąz górski. Spotyka się domieszki w postaci: topoli osiki, wierzby iwy, lipy drobnolistnej i czereśni ptasiej. Z krzewów należy wymienić pospolitą leszczynę, czerechę amerykańską, trzmielinę, wiciokrzew suchodrzew, bez czarny. W runie bukowo-grabowo-dębowym spotyka się charakterystyczne rośliny runa: konwalię majową, konwalikę dwulistną, kopytnik pospolity, czworolist pospolity, kokoryczkę wielokwiatową, kokorycz pełną, szczawik zajęczy oraz pierwiosnkę wyniosłą. Na terenach wilgotnych spotykać można: lepiężnik biały i różowy, knieć błotną, śledzenicę skrętolistną. Z paproci spotykanych na obszarze Sanoka na uwagę zasługują: nerecznica samcza, jęczyznik zwyczajny oraz orlica pospolita.

5.3 Zjawiska społeczne

Zjawiska społeczne występujące na terenie danej jednostki administracyjnej w świetle ustawy o rewitalizacji, w kontekście opracowania lokalnego programu rewitalizacji stanowią najistotniejszy czynnik diagnozy prowadzącej do wyznaczenia obszaru zdegradowanego oraz obszaru rewitalizacji. Takie kwestie jak bezrobocie, ubóstwo, przestępczość, czy słaby dostęp do edukacji, niski poziom kapitału społecznego lub uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym stanowią podstawę dla weryfikacji form kryzysu występujących w gminie. Niniejsze opracowanie do weryfikacji zjawisk społecznych, przypisuje także zagadnienia z zakresu demografii. Całość zjawisk zaprezentowano w porównaniu do dzielnic wchodzących w skład miasta. Celem doboru powyższej grupy było dokonanie

analizy porównawczej w skali lokalnej, pozwalającej rzetelnie oraz realnie ocenić stopień i zakres zjawisk problemowych w sferze społecznej w mieście.

5.3.1 Demografia

Potencjał demograficzny oraz zmiany struktury demograficznej wywierają istotny wpływ na przebieg procesów społeczno-gospodarczych danej jednostki administracyjnej. Determinują między innymi rozmiary potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej, stopień aktywności zawodowej, a także współdecydują o przebiegu przyszłego rozwoju.

Wg danych uzyskanych z Urzędu Miasta Sanoka całkowita liczba mieszkańców miasta w 2015 r. wynosiła 38 849 (w tym 18 476 mężczyzn i 20 373 kobiet), a gęstości zaludnienia 1018 osób/km².

Tabela 1. Demografia Miasta Sanoka – stan na rok 2015
(źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o. na podstawie danych z Urzędu Miasta Sanoka)

Wiek	Mężczyźni			Kobiety			Wszyscy		
	Stali	Czasowi	Razem	Stali	Czasowi	Razem	Stali	Czasowi	Razem
0-18	3334	186	3520	3186	166	3352	6520	352	6872
19-67	12859	346	13205	13816	351	14167	26675	697	27372
68-100	1719	32	1751	2818	36	2854	4537	68	4605
SUMA	17912	564	18476	19820	553	20373	37732	1117	38849

Tabela 2. Demografia dzielnic – stan na rok 2015
(źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o. na podstawie danych z Urzędu Miasta Sanoka)

Dzielnica	Liczba ludności	Mieszkańcy miasta (%)	Gęstość zaludnienia (os/km ²)
BŁONIE	5263	13,55	5210,89
DĄBRÓWKA	3790	9,76	527,12
OLCHOWCE	2589	6,66	163,04
POSADA	6119	15,75	1313,09
ŚRÓDMIEŚCIE	6804	17,51	4505,96
WÓJTOWSTWO	12371	31,84	2464,34
ZATORZE	1811	4,66	624,48

Wg danych GUS saldo migracji w 2015 r. wyniosło -279 (183 zameldowań oraz 462 wymeldowań). W latach 2002-2015 liczba mieszkańców zmalała o 4,1%. Średni wiek mieszkańców wynosi 41,6 lat i jest nieznacznie większy od średniego wieku mieszkańców województwa podkarpackiego oraz porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Sanok ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -59. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -1,5 na 1000 mieszkańców Sanoka. W 2015 roku urodziło się 276 dzieci, w tym 47,5% dziewczynek i 52,5% chłopców.

Podobnie jak w kraju, do gmin sąsiednich przenoszą się najczęściej osoby i rodziny na tyle dobrze sytuowane, aby wybudować dom, które nie zrywają jednak często związku z miastem, dalej tu pracując czy korzystając z usług.

Do większych ośrodków wyjeżdża się najczęściej w celu kontynuowania nauki czy podjęcia pracy. Decyzja ta oznacza często zerwanie stałych związków z rodzinnym miastem. Przeważnie dotyczy to ludzi młodych, wykształconych lub wciąż uczących się. Oznacza to powolną utratę najcenniejszego kapitału, jakim są ludzie i ich talenty, pomysły i możliwości.

Do Sanoka napływają natomiast przede wszystkim mieszkańcy powiatu sanockiego, szczególnie z najbliższej okolicy. Sporadycznie są to osoby z większych miast. Przypuszczać można, że są to bądź dawni mieszkańcy Sanoka, którzy wyjechali w celach nauki bądź pracy i postanowili wrócić do rodzinnego miasta, bądź osoby, które przybywają do Sanoka w związku z decyzjami matrymonialnymi bądź by objąć konkretne stanowiska.

Wszystkie powyższe procesy składają się na wspomniany spadek liczby ludności. W ich wyniku społeczność miasta coraz wyraźniej starzeje się, szczególnie jest to widoczne na tle województwa i kraju.

Prognozy GUS przewidują – w wypadku kontynuacji zaobserwowanych tendencji – dalsze zmniejszanie się liczby ludności Sanoka. W 2020 r. liczba mieszkańców miasta ma wynosić 38 311, w 2035 r. 37 328, a w 2030 r. zaledwie 35 929 (źródło: *Zrównoważona Strategia Rozwoju Sanoka na lata 2013-2024*).

5.3.2 Pomoc społeczna

Suma przydzielonych świadczeń pomocy społecznej na terenie miasta w roku 2015 wynosiła:

- ❖ ze względu na powody – 2529,
- ❖ ze względu na formy – 131302.

Wartości poszczególnych danych dotyczących pomocy społecznej wpisującej się w zakres określający wielkość problemów społecznych w tej sferze prezentują zamieszczone poniżej tabele.

Tabela 3. Powody przyznania pomocy społecznej w 2015 r. (źródło: *Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku*)

Dzielnica	Bezdomność	Bezrobocie	Długotrwała choroba	Bezradność w opiece	Alkoholizm	Ubóstwo	Niepelnosprawność	SUMA
BŁONIE	2	34	27	9	3	73	12	160
DĄBRÓWKA	12	116	109	29	11	129	45	451
OLCHOWCE	5	38	39	15	5	59	62	223
POSADA	3	88	95	25	7	126	50	394
ŚRÓDMIEŚCIE	7	138	91	33	33	150	71	523
WÓJTOWSTWO	5	157	133	31	15	214	88	643
ZATORZE	4	29	28	4	6	48	16	135
RAZEM	38	600	522	146	80	799	344	2529

Tabela 4. Formy przyznania pomocy społecznej w 2015 r. (źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku)

Dzielnica	Zasiłki stałe	Usługi opiekuńcze	Zasiłki okresowe	Zasiłki jednorazowe	Opłacenie posiłku dla dzieci przedszkolnych, uczniów i osób dorosłych	Dopłata do kosztów pobytu w Domu Pomocy Społecznej	SUMA
BŁONIE	208	5263	230	38	7726	12	13477
DĄBRÓWKA	251	9025	335	36	7986	121	17754
OLCHOWCE	115	4990	199	27	7215	60	12606
POSADA	247	7391	423	71	12111	98	20341
ŚRÓDMIEŚCIE	560	7032	753	89	15370	158	23962
WÓJTOWSTWO	453	9426	823	91	19854	183	30830
ZATORZE	114	6003	141	20	6030	24	12332
RAZEM	1948	49130	2904	372	76292	656	131302

Do głównych form wspierania należy pomoc finansowa. Udzielana pomoc realizowana jest przede wszystkim poprzez wydawanie stałych zasiłków, zasiłków okresowych oraz zasiłków celowych w tym dopłat na schronienie.

W przypadku Miasta Sanoka znaczną część przyznawanych świadczeń pomocy społecznej stanowił problem ubóstwa – 799 świadczeń, bezrobocie – 600 świadczeń oraz długotrwała choroba – 522 świadczenia.

Miasto w 2015 r. udostępniało 86 lokali socjalnych, z których korzystały łącznie 184 osoby w następujących dzielnicach:

- ❖ DĄBRÓWKA – 68 lokali, z których korzystały 123 osoby,
- ❖ WÓJTOWSTWO – 15 lokali, z których korzystało 55 osób,
- ❖ POSADA – 2 lokale, z których korzystały 3 osoby,
- ❖ ZATORZE – 1 lokal, z którego korzystały 3 osoby.

5.3.3 Stan bezrobocia

Trwały brak pracy jest czynnikiem, który ma decydujący wpływ na zaspokajanie ważnych potrzeb społecznych w różnych sferach życia. Bezpośrednią konsekwencją bezrobocia jest narastająca patologia społeczna, pogłębianie się niepewności społecznej i wzrost poczucia zagrożenia bezpieczeństwa socjalnego. Długotrwały brak pracy powoduje szybką degradację ekonomiczną jednostki i rodziny, potęguje biedę i rozszerza sferę ubóstwa. Sytuacja materialna długotrwałych bezrobotnych zależy w dużym stopniu od ich standardu życia w czasie zatrudnienia, a zwłaszcza od posiadanych dóbr trwałego użytku, oszczędności oraz długów. Istotne znaczenie ma bowiem poziom, od którego zaczyna

się proces degradacji ekonomicznej i społecznej. Najbardziej trudną sytuację materialną mają rodziny długotrwale pozostające bez stałego zatrudnienia.

63,1% mieszkańców Sanoka jest w wieku produkcyjnym, 16,4% w wieku przedprodukcyjnym, a 20,5% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym. W 2015 r. średni wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) dla miasta Sanoka wynosił 58,4 i był wyższy od wskaźnika dla województwa podkarpackiego (58,1). W Sanoku na 1000 mieszkańców pracuje 401 osób. Jest to znacznie więcej od wartości dla województwa podkarpackiego oraz znacznie więcej od wartości dla Polski. 47,5% wszystkich pracujących ogółem stanowią kobiety, a 52,5% mężczyźni.

Bezrobocie rejestrowane w Sanoku wynosiło w 2015 roku 9,1% (9,2% wśród kobiet i 8,9% wśród mężczyzn). Jest to znacznie mniej od stopy bezrobocia rejestrowanego dla województwa podkarpackiego (15,1%) oraz mniej od stopy bezrobocia rejestrowanego dla całej Polski (9,8%). Na terenie Miasta Sanoka (stan na 2015 r.) zarejestrowanych było łącznie 1476 bezrobotnych w tym 717 kobiet.

Tabela 5. Stan bezrobocia w dzielnicach miasta w 2015 r. (źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku)

Dzielnica	Liczba bezrobotnych kobiet	Liczba bezrobotnych mężczyzn	SUMA
BŁONIE	99	98	197
DĄBRÓWKA	75	86	161
OLCHOWCE	49	47	96
POSADA	139	115	254
ŚRÓDMIEŚCIE	110	155	265
WÓJTOWSTWO	211	223	434
ZATORZE	34	35	69

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Tabela 6. Charakterystyka osób bezrobotnych na terenie miasta w 2015 r. (źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku)

Wyszczególnienie	Liczba bezrobotnych razem	z tego wg. czasu pozostawania bez pracy w miesiącach						Liczba bezrobotnych kobiet razem	Liczba bezrobotnych w okresie 12 mies. od dnia ukoń. nauki		Liczba poszukujących pracy		Korzystający ze świadczeń z pomocy społecznej	Niepełnosprawni
		do 1 m	1-3 m	3-6 m	6-12 m	12-24 m	pow. 24 m		razem	kobiety	razem	kobiety		
Czas pozostawania bez pracy w miesiącach	do 1 m	158	0	0	0	0	0	57	13	5	3	0	0	5
	1-3 m	355	0	355	0	0	0	147	20	10	6	1	11	16
	3-6 m	224	0	0	224	0	0	125	24	14	1	0	0	15
	6-12 m	193	0	0	0	193	0	98	5	4	2	0	1	12
	12-24 m	183	0	0	0	0	183	0	102	0	0	6	3	7
	pow. 24 m	363	0	0	0	0	363	188	0	0	46	23	16	26
Wiek	18-24 l	168	31	66	46	14	7	4	74	44	23	2	1	2
	25-34 l	443	49	132	64	70	59	246	15	8	7	3	14	9
	35-44 l	316	35	59	56	46	48	158	3	2	17	6	6	18
	45-54 l	263	22	49	37	28	34	128	0	0	7	2	7	11
	55-59 l	192	12	34	13	24	22	93	0	0	17	9	10	28
	60 l i więcej	93	9	15	8	11	13	17	0	0	14	6	3	13
	wyższe	312	41	66	48	52	43	201	30	18	10	3	2	7
Wykształcenie	policealne i śr. zawodowe	384	35	103	57	45	48	211	19	11	21	11	8	28
	śr. ogólnoksz.	166	21	46	24	22	18	92	5	2	6	3	9	6
	zasad. zawod.	382	32	91	58	48	45	122	8	2	11	5	16	25
	gimnazjalne i poniżej	232	29	49	37	26	29	91	0	0	16	5	6	15

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Staż pracy ogółem	do 1 roku	225	29	70	35	26	27	38	102	12	7	12	3	8	6
	1-5 I	332	39	85	53	49	40	66	164	7	4	7	2	9	9
	5-10 I	206	14	39	28	37	32	56	112	1	1	6	3	5	13
	10-20 I	243	26	50	34	24	20	89	118	2	1	10	8	7	20
	20-30 I	173	15	30	14	29	24	61	76	0	0	15	7	7	19
	30 I i więcej	71	5	21	10	10	12	13	16	0	0	3	0	2	8
	bez stażu	226	30	60	50	18	28	40	129	40	20	11	4	3	6
	RAZEM	1476	158	355	224	193	183	363	717	62	33	64	27	41	81

5.3.4 Aktywność społeczna mieszkańców

Aktywność społeczności lokalnej może mieć istotny wpływ na zmiany jakie zachodzą w ich otoczeniu. Jedną z podstawowych form uczestnictwa obywateli w życiu publicznym jest głosowanie w wyborach (dostępne dla każdego uprawnionego). Analiza rozkładu przestrzennego frekwencji w wyborach parlamentarnych, które miały miejsce w Polsce, w październiku 2015 roku pozwoliła wskazać okręgi wyborcze w mieście, a co za tym idzie dzielnic, w których się znajdują, z najmniejszą aktywnością mieszkańców w tym zakresie. Analizy dokonano w oparciu o dane Państwowej Komisji Wyborczej. Na terenie Miasta Sanoka w 21 OKW uprawnionych do głosowania było 31 108 osób, a frekwencja wyborcza wyniosła 48,34 %.

Tabela 7. Uczestnictwo mieszkańców w wyborach parlamentarnych w 2015 r. w Mieście Sanok
(źródło: Państwowa Komisja Wyborcza)

Nr OKW	Siedziba OKW	Liczba uprawnionych	Liczba wydanych kart	Frekwencja
1	Zespół Szkół Nr 5 im. Ignacego Łukasiewicza Sanok ul. Jagiellońska 22	1277	217	44.31%
2	Gimnazjum Nr 2 Sanok ul. Jana III Sobieskiego 5	1272	192	44.98%
3	Szkoła Podstawowa Nr 2 Sanok ul. Rymanowska 17	1359	200	49.71%
4	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. J. Grodka Sanok ul. Mickiewicza 21	1219	183	48.49%
5	Centrum Handlowe "Ryś" Sanok ul. Krakowska 2	1439	269	54.34%
6	Filia Samorządowego Przedszkola Publicznego Nr 1 Sanok ul. Piastowska 47	1718	343	48.60%
7	Gimnazjum Nr 4 Sanok ul. Jana Pawła II 25	1529	270	48.37%
8	Samorządowe Przedszkole Publiczne Nr 2 Sanok ul. Sadowa 11	1528	239	43.59%
9	Szkoła Podstawowa Nr 4 Sanok ul. Sadowa 12	1565	264	47.91%
10	Żłobek Samorządowy Nr 2 Sanok ul. Traugutta 23	1211	153	43.73%
11	Osiedlowy Dom Kultury "Puchatek" Sanok ul. Traugutta 9	1411	260	48.58%
12	Żłobek Samorządowy Nr 2 Sanok ul. Traugutta 23	1439	265	43.33%
13	TS "Sanoczanka" Sanok ul. Kwiatowa 25	1381	237	51.97%
14	Gimnazjum Nr 1 Sanok ul. Kochanowskiego 2	1458	280	55.37%
15	Szkoła Podstawowa Nr 1 Sanok al. Szwajcarii 5	1386	251	50.68%
16	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. J. Grodka Sanok ul. Reymonta 6	1351	231	44.17%
17	Szkoła Podstawowa Nr 6 Sanok ul. Przemyska 80	1995	342	50.00%
18	Samorządowe Przedszkole Publiczne Nr 4 Sanok ul. Robotnicza 13a	1588	252	48.84%
19	Szkoła Podstawowa Nr 3 Sanok ul. Stróżowska 4	1855	311	48.25%
20	Gimnazjum Nr 3 Sanok ul. Lipińskiego 63	1496	279	44.32%
21	I Liceum Ogólnokształcące Sanok ul. Zagrody 1	1359	299	54.47%

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Jednym z przejawów aktywności społecznej jest również liczba działających organizacji pozarządowych. Na terenie miasta swoją działalnością wyróżnia się najbardziej 18 poniższych organizacji pozarządowych.

Tabela 8. Wykaz organizacji pozarządowych działających w Mieście Sanok – stan na 2015 r. (źródło: www.sanok.pl)

Lp.	Nazwa organizacji, stowarzyszenia
1	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta w Sanoku, ul. Hetmańska 11
2	Związek Inwalidów Wojennych RP Zarząd Oddziału w Sanoku, ul. Franciszkańska 4
3	Sanocki Uniwersytet Trzeciego Wieku w Sanoku, ul. Mickiewicza 21
4	Powiatowe Centrum Wolontariatu w Sanoku, ul. Rynek 1
5	Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych Intellektualnie w Sanoku, ul. Kochanowskiego 25
6	Stowarzyszenie na Rzecz Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnym Ruchowo w Sanoku, ul. Rynek 15
7	Polski Związek Głuchych Koło Terenowe w Sanoku, ul. Franciszkańska 4
8	Polski Komitet Pomocy Społecznej Stowarzyszenie Charytatywne Zarząd Okręgowy w Krośnie; Zarząd Miejski w Sanoku, ul. Sobieskiego 16
9	Stowarzyszenie na Rzecz Walki z Chorobami Nowotworowymi „SANITAS”, ul. Kościuszki 15
10	Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie im. św. ks. Zygmunta Gorazdowskiego w Sanoku, ul. Grzegorza 5
11	Polski Związek Niewidomych Okręg Podkarpacki Koło Powiatowe w Sanoku, ul. Franciszkańska 4
12	Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem "SALUTARIS" Oddział w Sanoku, ul. Rynek 16
13	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów Zarząd Rejonowy w Sanoku, ul. Rynek 15
14	Polskie Towarzystwo Stwardnienia Rozsianego Oddział w Sanoku, ul. Konarskiego 26
15	Liga Ochrony Przyrody Okręg Bieszczadzki w Sanoku, ul. Kościuszki 12
16	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Okręgowy w Krośnie, ul. Wojska Polskiego 41, Oddział Powiatowy w Sanoku, ul. Konarskiego 3
17	Chorągiew Podkarpacka związku Harcerstwa Polskiego Hufiec Ziemi Sanockiej im.ks.hm. Zdzisława Peszkowskiego w Sanoku, ul. Zielona 39
18	Towarzystwo Artystyczno-Edukacyjne "AURA-ART" ul. I Armii WP 5, 38-500 Sanok

Ponadto zgodnie z Wykazem Stowarzyszeń Powiatu Sanockiego na terenie miasta funkcjonują również:

- 22 inne organizacje pozarządowe,
- 36 stowarzyszeń kultury fizycznej,
- 22 uczniowskie kluby sportowe,
- 17 oddziałów stowarzyszeń rejestrowanych,
- 6 stowarzyszeń zwykłych.

5.3.5 Dostęp do kultury

Dostęp do kultury ma pozytywny wpływ na społeczeństwo. Pozwala m.in., na organizację czasu wolnego jednostki, który będzie skierowany na samorozwój kulturalny. Na terenie miasta corocznie organizowanych jest wiele wydarzeń kulturalnych, ale także sportowych czy promocyjno-społeczno-gospodarczych. W 2015 r. na terenie Miasta Sanoka miało miejsce 113 wydarzeń kulturalnych.

Życie kulturalne mieszkańców Sanoka organizują lokalne instytucje kultury, tj.:

- Sanocki Dom Kultury (SDK);
- Młodzieżowy Dom Kultury (MDK);
- Osiedlowy Dom Kultury „Gagatek”;
- Osiedlowy Dom Kultury „Puchatek”;
- Muzeum Historyczne;
- Muzeum Budownictwa Ludowego;
- Miejska Biblioteka Publiczna;
- Biblioteka PWSZ im. Jana Grodka;
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka – Filia w Sanoku;
- BWA – Galeria Sanocka. Pracownia Edukacji Artystycznej.

Sanocki Dom Kultury (SDK) jest nowoczesną placówką, zajmującą się upowszechnianiem kultury. Ośrodek prowadzi wszechstronną działalność, kierując do odbiorców bogatą ofertę kulturalną.

Podstawowe założenie programowe instytucji to edukacja poprzez sztukę, realizowana na wielu poziomach – od ruchu amatorskiego, poprzez kontakt z wybitnymi zjawiskami kultury, aż do wyspecjalizowanych form edukacji artystycznej organizowanych w czasie odbywających się w Sanoku ogólnopolskich festiwali. Ośrodek prowadzi działalność impresaryjną; cyklicznie odbywają się tu projekcje filmowe, organizowane są wystawy plastyczne, na sanockiej scenie występują zespoły teatralne i muzyczne, a spektakle i koncerty prezentowane są przy wypełnionych po brzegi salach. Najbardziej prestiżową imprezą jest Festiwal im. Adama Didura, który nawiązuje do najlepszych tradycji Ziemi Sanockiej i od lat zajmuje ważne miejsce na mapie kulturalnej Polski, a także euroregionu. Odrestaurowany kilka lat temu budynek SDK był prezentowany na wystawie zorganizowanej przez międzynarodowe Stowarzyszenie Architektów i Scenografów w Teatrze Narodowym w Warszawie. Obecnie jest to jeden z najnowocześniejszych tego typu obiektów w kraju.

Ważnym miejscem życia kulturalnego mieszkańców jest Miejska Biblioteka Publiczna. W 2015 r. biblioteka posiadała 5 013 czytelników, a wypożyczonych zostało łącznie 75 988 woluminów.

Tabela 9. Liczba czytelników w Mieście Sanok w 2015 r. (źródło: Miejska Biblioteka Publiczna w Sanoku)

Dzielnica	Liczba czytelników	Liczba wypożyczonych woluminów w ciągu roku	Liczba wydarzeń kulturalnych organizowanych w ciągu roku
Miejska Biblioteka Publiczna, w tym:	5013	75988	113
DĄBRÓWKA	260	5667	35
POSADA	922	19330	14
WÓJTOWSTWO	1627	35085	10
OLCHOWCE	189	4648	22

Muzeum Historyczne spełnia ważną rolę w propagowaniu historii miasta i regionu. Muzeum założone w 1934 r., znajduje się obecnie w murach dawnego zamku. W sąsiedztwie zamku, w XVIII-wiecznym zajeździe przy ul. Zamkowej 2, mieści się dyrekcja muzeum oraz administracja i pracownice. Główną siedzibą muzeum jest Zamek Królewski. W 1940 r. przeniesiono z plebani greckokatolickiej do zamku zbiory "Muzeum Łemkowszczyzna". W skład głównych zbiorów muzeum wchodzi:

- kolekcja sztuki cerkiewnej (kolekcja ilustruje ewolucję sztuki Kościołów Wschodnich z przełomu XII-XX w.),
- sztuka Kościoła Katolickiego (sztuka Sakralna z przełomu XV-XIX w.),
- portrety w „sali renesansowej” (to obrazy po części pochodzące z pinakoteki rodu Załuskich),
- kolekcja ceramiki pokuckiej (ponad 500 eksponatów),
- zbiory archeologiczne (znaleziska począwszy od epoki kamienia po czasy nowożytne),
- dział sztuki współczesnej (dzieła artystów polskich z lat 60. i 70. XX w.).

Poczesne miejsce wśród artystów sanockich zajął Zdzisław Beksiński. Dzięki sporadycznym zakupom i liczным darom malarza uwieńczonych testamentowym zapisem – muzeum stało się po tragicznej śmierci darczyńcy właścicielem tysięcy jego prac. Rysunki, grafiki, fotografia artystyczna, reliefy, rzeźby, obrazy i fotomontaże komputerowe – dokumentują wszystkie okresy twórczości artysty. Muzeum posiada także szereg nagrań, filmów, zapisków i dokumentów związanych z jego życiem i twórczością. Wiele z nich, łącznie z wyposażeniem warszawskiej pracowni malarza, trafiło na stałą wystawę w odbudowanym skrzydle.

Muzeum poza udostępnianiem zbiorów zajmuje się także systematyczną ich konserwacją i naukowym opracowaniem. Wyniki pracy naukowo-badawczej są publikowane w katalogach zbiorów. Pracownicy muzeum a także osoby upoważnione przez dyrektora mogą korzystać z muzealnej biblioteki posiadającej prócz literatury fachowej z dziedziny archeologii, historii i historii sztuki, cenny dział starodruków i regionalistów. Działalność popularyzatorska obejmuje lekcje muzealne organizowane we współpracy z placówkami oświatowymi regionu a także wykłady dla grup zorganizowanych. W ciągu 20. ostatnich lat Muzeum Historyczne w Sanoku kilkakrotnie było współorganizatorem międzynarodowych sesji i konferencji naukowych z dziedziny historii sztuki cerkiewnej i archeologii. Muzeum jest także organizatorem wielu wydarzeń (noce kultury, przeglądy filmowe, wizualizacje 3D). Muzeum Historyczne w Sanoku odwiedza rocznie ok. 60-80. tys. osób.

Jednym z najważniejszych miejsc na mapie Sanoka jest również Muzeum Budownictwa Ludowego, czyli sanocki skansen. Placówkę tę udostępniono zwiedzającym w końcu lat sześćdziesiątych XX w. i obecnie jest największym parkiem etnograficznym w Polsce. W sanockim skansenie ukazano budownictwo wiejskie z terenu Bieszczadów, Beskidu Niskiego i Pogórza. Ekspozycję podzielono na sektory odpowiadające pięciu grupom etnograficznym: Łemkom, Bojkom, Pogórzanom wschodnim i zachodnim

oraz Dolinianom. Oprócz wymienionych sektorów, na terenie skansenu znajduje się niewielki sektor poświęcony przemysłowi naftowemu. Natomiast w 2011 r. otwarto sektor miejski - Rynek Galicyjski. W skład MBL wchodzi także obiekty sakralne (drewniane cerkwie i kościoły).

Muzeum wydaje własne książki, czasopisma, przewodniki, itp. oraz organizuje wiele imprez kulturalnych, m.in. Jarmark folklorystyczny czy Eurofolk. Ma tym samym ogromny udział w szerzeniu pamięci historycznej i kultury miasta i regionu.

Sanok jest znaczącym ośrodkiem ruchu artystycznego oraz kulturalnym centrum całego regionu – dawnej Ziemi Sanockiej. W szkołach i wyżej wymienionych instytucjach kultury działa kilkadziesiąt różnych zespołów i kół zainteresowań. W Sanoku odbywają się cykliczne coroczne imprezy o zasięgu ogólnopolskim, a nawet międzynarodowym, takie jak:

- Festiwal im. Adama Didura, na którym odbywają się liczne warsztaty literackie, fotograficzne, tańca, śpiewu oraz spotkania autorskie i kino artystyczne,
- Kermesz Karpackich Smaków,
- Festiwal Zaklęte w Drewnie,
- Jarmark Folklorystyczny odbywający się każdego roku w sanockim skansenie,
- Sanocki Jarmark,
- „Dni Sanoka”,
- Międzynarodowe Forum Pianistyczne,
- Festiwal Gitarowy i Akordeonowy.

Miasto Sanok jest też współorganizatorem „Bieszczadzkiego lata z książką”, na którym można się spotkać z autorami, artystami – pisarzami, ilustratorami, projektantami, a także ludźmi książki i kultury – dziennikarzami, naukowcami, wydawcami.

5.3.6 Dostęp do edukacji

Wysoki poziom dostępności do edukacji jest jednym z podstawowych wyznaczników rozwoju jednostek samorządu terytorialnego, skierowanego na obywateli. Szczególnymi placówkami spełniającymi zadania nie tylko oświatowe, lecz także kulturalne i obywatelskie są szkoły. Dostępność szkół i przedszkoli w mieście jest zatem wyznacznikiem określającym zarówno sytuację edukacyjną, jak również potencjał infrastrukturalny dla prowadzenia działań skupiających społeczność lokalną wokół kultury, edukacji, czy chociażby sportu.

Miasto Sanok jest organem prowadzącym następujące instytucje oświatowe, do których w 2015 r. uczęszczała następująca liczba uczniów:

- Gimnazja:
 - Gimnazjum Nr 1 - ul. Kochanowskiego 2 – 390 uczniów,
 - Gimnazjum Nr 2 - ul. Sobieskiego 5 – 301 uczniów,
 - Gimnazjum Nr 3 - ul. Lipińskiego 63 – 275 uczniów,
 - Gimnazjum Nr 4 - ul. Jana Pawła II 25 – 344 uczniów,
- Szkoły Podstawowe:
 - Szkoła podstawowa Nr 1 - Aleja Szwajcarii 5 – 582 uczniów,
 - Szkoła podstawowa Nr 2 - Rymanowska 17 – 540 uczniów,
 - Szkoła podstawowa Nr 3 - Stróżowska 4 – 350 uczniów,
 - Szkoła podstawowa Nr 4 – Sadowa 12 – 714 uczniów,
 - Szkoła podstawowa Nr 6 - Przemyska 80 – 183 uczniów,
 - Szkoła podstawowa Nr 7 - Piastowska 57 – 36 uczniów,
- Przedszkola:
 - Samorządowe Przedszkole Publiczne Nr 1 - Rymanowska 15 – 199 uczniów,
 - Samorządowe Przedszkole Publiczne Nr 2 - Sadowa 11 – 259 uczniów,
 - Samorządowe Przedszkole Publiczne Nr 3 - Podgórze 26 – 232 uczniów,
 - Samorządowe Przedszkole Publiczne Nr 4 - Robotnicza 13a – 186 uczniów,
- Żłobki:
 - Żłobek Samorządowy Nr 1 - Podgórze 24,
 - Żłobek Samorządowy Nr 2 - Traugutta 23.

Ponadto na terenie Miasta Sanoka działają następujące szkoły ponadgimnazjalne, do których w 2015 r. uczęszczała następująca liczba uczniów:

- I Liceum Ogólnokształcące - ul. Zagrody 1 – 660 uczniów,
- II Liceum Ogólnokształcące - ul. Mickiewicza 11 – 566 uczniów,
- Technikum Nr 1 - ul. Jana III Sobieskiego 23 – 452 uczniów,
- Technikum Nr 2 - ul. Stróżowska 15 – 229 uczniów,
- Technikum Nr 3 - ul. Stróżowska 16 – 789 uczniów,
- Zasadnicza Szkoła Zawodowa - ul. Sadowa 21 – 169 uczniów.

Jedyną szkołą wyższą na terenie miasta jest Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku. Jej głównym zadaniem jest nie tylko wspieranie rozwoju regionu przez kształcenie wysoko kwalifikowanych pracowników, ale także wpływ na kształtowanie polityki kulturalnej i gospodarczej Euroregionu Karpackiego. Uczelnia oferuje możliwość studiowania na następujących kierunkach:

Studia licencjackie

- EDUKACJA ARTYSTYCZNA W ZAKRESIE SZTUKI MUZYCZNEJ,
- EKONOMIA
- NOWE MEDIA, REKLAMA, KULTURA WSPÓŁCZESNA
- PEDAGOGIKA
- PIELEŃNIARSTWO
- PRACA SOCJALNA
- RATOWNICTWO MEDYCZNE

Studia inżynierskie

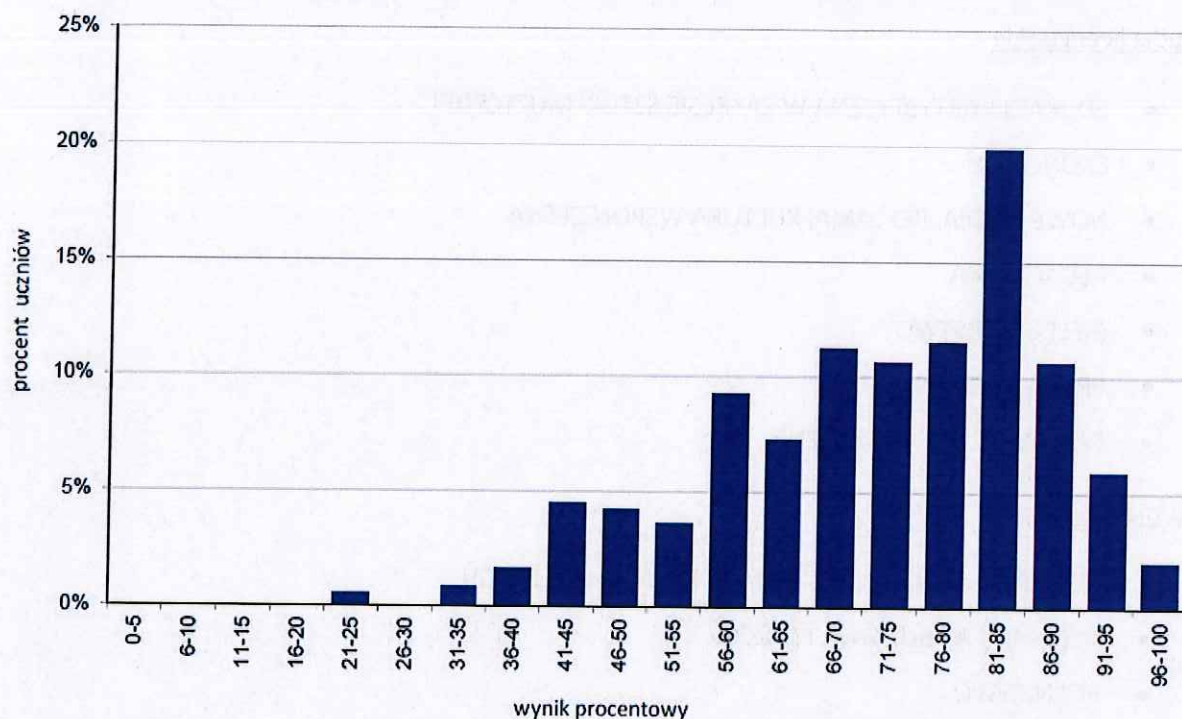
- GOSPODARKA W EKOSYSTEMACH ROLNYCH I LEŚNYCH
- MECHANIKA I BUDOWA MASZYN
- ROLNICTWO
- GOSPODARKA ZASOBAMI NA OBSZARACH WIEJSKICH

Wg danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie średni wynik sprawdzianu szóstoklasisty w 2015 r. w Mieście Sanoku wynosił 71,2% i był wyższy od średniej dla województwa podkarpackiego (67,7%).

Tabela 10. Wynik sprawdzianu szóstoklasisty w szkołach w Mieście Sanok w 2015 r. (źródło: OKE w Krakowie)

Nazwa szkoły	Ulica	Liczba uczniów przystępujących do sprawdzianu	Średni wynik ogółem w procentach
Szkoła Podstawowa nr 2 im. Św. Kingi	Rymanowska	91	72,8
Szkoła Podstawowa nr 1 im. gen. B. Prugara-Ketlinga	Aleje Szwajcarii	76	72,2
Szkoła Podstawowa nr 3 im. Tadeusza Kościuszki	Stróżowska	60	71,8
Szkoła Podstawowa nr 4 im. Ks. Zdzisława Jastrzębiec Peszkowskiego	Sadowa	109	68,4
Szkoła Podstawowa nr 6 im. Jana Pawła II	Przemyska	22	72

Do sprawdzianu przystąpiło 357 uczniów, a rozkład wyników uczniów prezentuje się następująco:

Rysunek 3. Rozkład wyników uczniów w Mieście Sanok w 2015 r. (źródło: OKE w Krakowie)

Średni wynik egzaminu gimnazjalnego w 2015 r. w Mieście Sanoku wynosił odpowiednio:

- język polski - 66% i był wyższy od średniej dla województwa podkarpackiego (63%),
- matematyka - 53% i był wyższy od średniej dla województwa podkarpackiego (50%).

Do egzaminu gimnazjalnego przystąpiło 406 uczniów.

5.3.7 Stopień bezpieczeństwa

Poczucie bezpieczeństwa jest jednym z podstawowych kryteriów oceny obszaru, w którym się żyje, pracuje i spędza czas. Stanowi ono ważny czynnik wpływający na jakość życia mieszkańców.

Zgodnie z danymi Komendy Powiatowej Policji w Sanoku, na terenie miasta w 2015 roku poziom bezpieczeństwa prezentował się następująco:

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Tabela 11. Stan bezpieczeństwa na terenie dzielnic miasta w 2015 r. (źródło: Komenda Powiatowej Policji w Sanoku)

Dzielnica	Błonie	Dąbrówka	Olchowce	Posada	Śródmieście	Wójtowstwo	Zatorze	SUMA
Liczba wykroczeń	48	35	27	100	87	176	27	500
Liczba przestępstw stwierdzonych	112	165	47	127	131	183	32	797
Liczba przestępstw wykrytych	74	119	36	98	103	137	21	588
Zatrzymani do wytrzeźwienia	5	13	12	20	22	51	2	125
Niebieskie karty	9	13	11	17	17	46	4	117
Wypadki i kolizje drogowe	34	67	20	50	118	43	13	345

Wg GUS przestępstwa ogółem w mieście w 2015 r. uzyskały poziom 11,87 na 1000 mieszkańców. Poziom ten był niższy od województwa (12,92). Natomiast wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw w mieście był równy województwu i wynosił 72%.

Zgodnie z danymi Komendy Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Sanoku, na terenie miasta w 2015 roku interweniowano w sprawie 72 pożarów, 300 miejscowych zagrożeń, 19 fałszywych alarmów.

Tabela 12. Liczba interwencji straży pożarnej w dzielnicach miasta w 2015 r.
(źródło: Komenda Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Sanoku)

Dzielnica	Liczba pożarów	Liczba miejscowych zagrożeń	Liczba alarmów fałszywych	SUMA
BŁONIE	2	14	2	18
DĄBRÓWKA	16	51	2	69
OLCHOWCE	14	32	1	47
POSADA	9	38	3	50
ŚRÓDMIEŚCIE	7	84	8	99
WÓJTOWSTWO	17	68	3	88
ZATORZE	7	13	0	20

Straż pożarna w Sanoku w swoim zasięgu działania obejmuje następujące obszary: gmina Besko, gmina Bukowsko, gmina Komańcza, gmina Sanok, gmina Tyrawa Wołoska, gmina Zarszyn, miasto i gmina Zagórz.

5.4 Zjawiska środowiskowe

5.4.1 Stan powietrza

Stan jakości powietrza na terenie miasta analizowano na podstawie *Rocznej oceny jakości powietrza w województwie podkarpackim. Raport za rok 2015* opublikowanej przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie. Na terenie strefy podkarpackiej raport wskazał na przekroczenie poziomu średniorocznego:

- pyłu PM₁₀ – strefa C – cel ochrona zdrowia,
- pyłu PM_{2.5} – strefa C – cel ochrona zdrowia,
- benzo(a)pirenu – strefa C – cel ochrona zdrowia.

Z narastającym ruchem samochodowym (także ze wzbijaniem zanieczyszczeń z dróg przez szybko przejeżdżające pojazdy) i powrotem do spalania węgla oraz innych materiałów w formie tzw. niskiej (rozproszonej) emisji wiąże się wzrost stężenia pyłów (PM₁₀, PM_{2.5}). Substancje te należą do aerozoli atmosferycznych i w dużych stężeniach mają szkodliwy wpływ na płuca, skórę, oczy, układ krążenia.

Szczególnym nagromadzeniem punktowych źródeł emisji (połączonej z wysokim natężeniem ruchu samochodowego oraz największym zagęszczeniem wysoko obciążonych skrzyżowań) charakteryzuje się centrum miasta. Ogólnie położenie Miasta w kotlinie nie sprzyja wywiewaniu zanieczyszczeń, które kumulują się, tworząc lokalne zastoiska.

5.4.2 Gospodarka odpadami

Z perspektywy ochrony środowiska bardzo ważna jest selektywna zbiórka odpadów. Należy przez to rozumieć selekcję odpadów komunalnych w pojemnikach, bezpośrednio w miejscu ich powstawania, czyli w gospodarstwach domowych. Segregowanie odpadów komunalnych na terenie posesji pozwala na gospodarowanie nimi w sposób efektywny ekologicznie i ekonomicznie, między innymi poprzez zmniejszenie ilości odpadów trafiających na składowiska jak również zmniejszenie ilości odpadów trafiających do pojemnika przeznaczonego do gromadzenia w nim odpadów zmieszanych. Na terenie Miasta Sanoka w 2015 roku 49 % budynków segregowało odpady komunalne.

Tabela 13. Liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów w dzielnicach w 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)

Dzielnica	Liczba budynków	Liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów
BŁONIE	240	153
DĄBRÓWKA	1019	443
OLCHOWCE	613	284
POSADA	696	319
ŚRÓDMIEŚCIE	732	386
WÓJTOWSTWO	760	413
ZATORZE	489	232

Zbiórka odpadów w mieście prowadzona jest w systemie bezpośredniego usuwania odpadów, tzn. oparta jest o regularną usługę zbierania odpadów przy użyciu znormalizowanego sprzętu do gromadzenia i wywozu odpadów oraz odzysku odpadów komunalnych ulegających biodegradacji w kompostowni zlokalizowanej poza terenem miasta.

Odpady komunalne od właścicieli nieruchomości z terenu Gminy Miasta Sanoka odbiera Przedsiębiorstwo Handlowo - Usługowe „TRNANSPRZĘT” Czesław Grządziel. Odpady komunalne zmieszane z terenu Gminy Miasta Sanoka transportowane są do Zakładu Utylizacji Odpadów w Krośnie przy ul. Białobrzeskiej 108 w celu ich zagospodarowania.

Punkt selektywnego zbierania odpadów komunalnych znajduje się w Sanoku przy ul. Jana Pawła II 59. Punkt prowadzony jest przez Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.

5.4.3 Infrastruktura techniczna

Czynniki przestrzenno-funkcjonalne charakteryzowane są m.in. poprzez wyposażenie w infrastrukturę sieciową oraz stan tej infrastruktury na danym obszarze. Dane przedstawiające parametry infrastruktury technicznej przedstawione zostały poniżej w tabeli zbiorczej.

Tabela 14. Charakterystyka infrastruktury technicznej na terenie miasta – stan na 2015 r. (źródło: GUS/BDL)

Sieć wodociągowa	
Ludność korzystająca z sieci wodociągowej (osób)	36 555
Długość czynnej sieci wodociągowej (km)	102,1
Korzystający z instalacji (%)	95,0
Sieć kanalizacyjna	
Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej (osób)	38 431
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej (km)	113,6
Korzystający z instalacji (%)	99,9
Sieć gazowa	
Ludność korzystająca z sieci gazowej (osób)	37 041
Długość czynnej sieci gazowej (km)	124,1
Korzystający z instalacji (%)	96,2

W każdym z trzech przypadków, odsetek korzystających z instalacji jest o wiele wyższy niż w porównaniu z województwem.

W przypadku stanu infrastruktury wodno-kanalizacyjnej w obrębie dzielnic, najgorsza sytuacja występuje na terenie dzielnic:

- ŚRÓDMIEŚCIE – w przypadku niedoboru podłączeń do sieci kanalizacyjnej,
- OLCHOWCE – w przypadku niedoboru podłączeń do sieci wodociągowej.

Tabela 15. Infrastruktura wodno-kanalizacyjna na terenie dzielnic – stan na 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)

Dzielnica	Liczba budynków podłączonych do sieci wodociągowej	Liczba budynków podłączonych do sieci kanalizacyjnej	Różnica (wartość ujemna oznacza niedobór podłączeń do sieci wodociągowej)
BŁONIE	269	259	10
DĄBRÓWKA	1035	1045	-10
OLCHOWCE	386	587	-201
POSADA	731	715	16
ŚRÓDMIEŚCIE	842	801	41
WÓJTOWSTWO	791	778	13
ZATORZE	506	494	12
SUMA	4560	4679	-119

Miasto w pełni wykorzystało szansę rozwoju sieci gazowniczej – średnioprężnej magistralnej i niskoprężnej rozdzielczej – wszystkie dzielnice miasta są zaopatrzone w sieci gazowe. Miasto uzbrojone jest w tranzytową magistralę średnioprężną będącą gazociągiem źródłowym dla miejskiej sieci gazowej.

Miasto jest dwustronnie zaopatrywane w wodę tj. z kierunku południowego z Zastawia oraz z kierunku północnego z Trepczy. Są to ujęcia komunalne wód powierzchniowych zlokalizowanych na Sanie.

W zasobach ww. źródeł występują duże dyspozycje – dobową zdolność produkcyjną obu ujęć wynosi 26400 m³/d, a zdolność produkcyjna stacji uzdatniania wody 11160 m³/d. Występuje więc znaczna rezerwa w wydajności istniejących dwóch ujęć i zakładów uzdatniania wody stanowiących źródło zaopatrzenia miasta w wodę do picia i na potrzeby gospodarcze.

Woda pobierana z ujęcia w Trepczy i w Zastawiu spełnia wymagania kategorii A3 – wymaga więc wysokosprawnego uzdatniania fizycznego i chemicznego, a głównym czynnikiem degradującym parametry wody są zanieczyszczenia mikrobiologiczne (bakterie coli).

Niewystarczające ciśnienie w sieci miejskiej, związane jest z ukształtowaniem terenu, czego skutkiem jest działanie w obszarze miasta 9 hydroforni strefowych. Dobrze rozwinięta sieć magistralna i rozdzielcza zabezpiecza obecne potrzeby mieszkańców.

Stan techniczny sieci ocenia się jako średni – wymagana jest sukcesywna jej wymiana i modernizacja.

Na terenie miasta funkcjonuje Zakład Ciepłowniczy, który prowadzi działalność w zakresie:

- eksploatacji źródeł ciepła o mocy 42 MW,
- eksploatacji sieci ciepłych i węzłów ciepłych,
- wykonawstwa i remontu sieci i węzłów ciepłych oraz kotłowni na paliwa stałe i gazowe,

- dostawy energii ciepłej do budynków mieszkalnych, użyteczności publicznej i zakładów produkcyjnych.

Zdolność grzewcza istniejącej ciepłowni miejskiej przekracza jej obecne wykorzystanie.

Zakład Ciepłowniczy zaopatruje w ciepłą wodę użytkową w Sanoku 119 budynków, w których mieści się ok. 3400 lokali mieszkalnych o łącznej powierzchni użytkowej ok. 190 000 m². Poza tym ciepła woda użytkowa dostarczana jest do budynków użyteczności publicznej i innych o łącznej powierzchni użytkowej ok. 65 700 m².

5.5 Zjawiska przestrzenno-funkcjonalne

5.5.1 Stan zasobów mieszkaniowych

W 2015 r. liczba budynków mieszkalnych w mieście wynosiła 4024. Liczba mieszkań wynosiła 13 482, a ich powierzchnia użytkowa 881 833 m².

Wyposażenie mieszkań w instalacje przedstawiało się następująco:

- wodociąg – 99,0% ogółu mieszkań,
- łazienka – 97,3% ogółu mieszkań,
- centralne ogrzewanie – 91,0% ogółu mieszkań.

Wg danych GUS w 2015 r. w zasobach komunalnych miasta znajdowało się 775 mieszkań o łącznej powierzchni użytkowej 29 347 m². Zgodnie z danymi z Urzędu Miasta liczba budynków w zasobie komunalnym wynosi 120, z czego wszystkie zostały wybudowane przed 1989 r., w tym 25% przed 1900 r.

Na zasoby mieszkaniowe Miasta Sanoka składają się:

- zasoby gminne – 6,22%;
- zasoby spółdzielni mieszkaniowych – 50,80%;
- zasoby zakładów pracy – 0,51%;
- zasoby osób fizycznych – 42,35%;
- zasoby pozostałych podmiotów – 0,12%.

5.5.2 Dostęp do usług opieki zdrowotnej

Miasto oferuje szeroki dostęp do usług opieki zdrowotnej. Do głównych specjalistycznych placówek zdrowotnych w Sanoku należą 2 szpitale:

- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej ul. 800-lecia 26,
- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej ul. Konarskiego 8.

Pozostałymi placówkami są:

- Przychodnia Rejonowa nr 3 SPZOZ ul. Jana Pawła II 38,
- Przychodnia nr 4 ul. Błonie 5,
- Samodzielny Publiczny Miejski Zespół Podstawowej Opieki Zdrowotnej- zespół gabinetów lekarskich ul. Sobieskiego 1,
- Przychodnia Rejonowa nr 1 SPZOZ ul. Lipińskiego 10,
- Przychodnia Specjalistyczna ul. Sobieskiego 10,
- Przychodnia Specjalistyczna ZOZ ul. Przemyska 24,
- Poradnia psychologiczno-pedagogiczna ul. Kościuszki 16,
- Punkt informacyjno-konsultacyjny ds. problemów alkoholowych UM ul. Sobieskiego 1.

Dodatkowo na terenie miasta w 2015 r. funkcjonowało 15 aptek.

5.6 Zjawiska techniczne

5.6.1 Wyroby azbestowe

Wśród grupy zjawisk negatywnych wyodrębniono także sferę techniczną rozumianą przede wszystkim jako degradację stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkalnym, oraz brak funkcjonowania rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska.

W związku z powyższym przeanalizowano istniejące zasoby budownictwa pod względem ich potencjalnego negatywnego wpływu na środowisko. Stopień degradacji budynków analizowano za pomocą liczby budynków, które zawierają wyroby azbestowe.

Łącznie na terenie miasta znajduje się 52 351,6 m² wyrobów azbestowych o masie 575 ton na 332 budynkach.

Tabela 16. Liczba budynków zawierających azbest na terenie dzielnic w 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)

Dzielnica	Liczba budynków zawierających azbest	Azbest [m ²]	Masa azbestu [t]
BŁONIE	16	15495,6	170,4
DĄBRÓWKA	105	14315	157,4
OLCHOWCE	63	6554	72,1
POSADA	63	9783	106,9
ŚRÓDMIEŚCIE	17	1190	13,2
WÓJTOWSTWO	24	1395	15,3
ZATORZE	44	3619	39,7

5.6.2 Infrastruktura drogowa

Lokalizacja Sanoka w regionie sprzyja jego dostępności komunikacyjnej i stanowi ważny potencjał rozwojowy miasta. Sieć transportowa Sanoka tworzy system w pełni powiązany z układem krajowym i międzynarodowym, co stwarza dogodne warunki do rozwoju powiązań komunikacyjnych z całym województwem podkarpackim i Polską. Dostępność komunikacyjna realizowana jest przede wszystkim przez transport drogowy i kolejowy.

Przez miasto przebiegają dwie drogi krajowe DK 28 Zator – Rabka-Zdrój – Nowy Sącz – Sanok – Przemyśl – Medyka oraz DK 84 Sanok – Lesko – Ustrzyki Dolne – Krościenko – Granica Państwa i droga wojewódzka DW 886 Sanok – Domaradz – Rzeszów. Sieć dróg krajowych oraz wojewódzkich uzupełniona jest przez drogi powiatowe oraz miejskie.

Długość poszczególnych kategorii dróg wynosi:

- drogi krajowe – 11,79 km,
- drogi powiatowe – 18,90 km,
- drogi lokalne miejskie w całości – 87,80 km (250 dróg), w tym:
publiczne – 74,25 km (189 dróg);
wewnętrzne – 13,45 km (61 dróg),
- drogi wewnętrzne osiedlowe – 2,00 km.

Sanok zlokalizowany jest w odległości 76 km od Europejskiego Korytarza Transportowego, 87 km od lotniska obsługującego połączenia transatlantyckie. Wskaźnik gęstości dróg wynosi 79,11 km na 100 km², podczas gdy w województwie dla przedmiotowego wskaźnika notuje się wartość 84,5 km na 100 km², a dla kraju 89,7 km na 100 km².

Przez Sanok przebiegają dwie linie kolejowe:

- stała Sanok – Krosno – Jasło – Rzeszów – Tarnów – Kraków oraz Sanok – Nowy Zagórz – Krościenko – Chyrów na Ukrainie (nie ma połączeń osobowych na trasie)
- linia działająca jedynie w sezonie: Sanok – Zagórz – Łupków z możliwością kontynuowania jazdy do Medzilaborców na Słowacji

W mieście znajdują się 3 stacje kolejowe: Dworzec Główny PKP, stacja Sanok-Miasto i Sanok-Dąbrówka.

Zgodnie z danymi przekazanymi przez Urząd Miasta, remontu wymagają następujące ulice, ze względu na zły stan nawierzchni, brak chodników, stwarzanie niebezpieczeństwa dla ruchu (ulice podkreślone są najbardziej zdegradowane w obrębie swoich dzielnic):

DĄBRÓWKA

- Jarzębinowa
- Lisowskiego
- Zaleskiego
- Kujawska
- Podlaska
- Aleje Najświętszej Mari Panny
- Broniewskiego
- Żeromskiego
- Brzozowa
- Wyki
- Iwaszkiewicza
- Kolberga
- Krucza
- Stapińskiego
- Targowa

POSADA

- Beksińskiego
- Kołtątaja
- Robotnicza
- Rzemieślnicza
- Jesienna
- Wiosenna
- Porcelanowa

ZATORZE

- Głowackiego
- Płowiecka
- Niedzielskiego
- Kenara
- Zielna
- Sielska

OLCHOWCE

- Witkiewicza
- Wyspiańskiego
- Malownicza
- Batorego
- Słowicza
- Pawia

ŚRÓDMIEŚCIE

- Polna
- Grunwaldzka
- Feliksa Gieli
- Boczna

WÓJTOSTWO

- Modrzewiowa
- Bluszczowa
- Jodłowa
- Ruciana
- Świerkowa
- Sosnowa
- Młynarska
- Kwiatowa

5.7 Zjawiska gospodarcze

5.7.1 Podmioty gospodarcze

Aktywność gospodarcza mieszkańców bezpośrednio wpływa na rozwój miasta, toteż analiza przestrzennego układu działalności gospodarczej stanowi element diagnozy sytuacji w mieście.

Na terenie Miasta Sanoka w roku 2015 funkcjonowało 3711 przedsiębiorstw, w tym 3551 należących do sektora prywatnego i 143 do sektora publicznego. W samym roku 2015 zostały zarejestrowane 244 podmioty, wyrejestrowano natomiast 27.

Tabela 17. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w dzielnicach w 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)

Dzielnica	Liczba podmiotów gospodarczych Zarejestrowanych	Liczba podmiotów gospodarczych Wyrejestrowanych
BŁONIE	18	2
DĄBRÓWKA	30	3
OLCHOWCE	26	1
POSADA	49	5
ŚRÓDMIEŚCIE	66	8
WÓJTOWSTWO	41	5
ZATORZE	14	3

W strukturze branżowej zarejestrowanych w gminie firm, ponad 1/4 wszystkich podmiotów gospodarczych stanowią podmioty z sekcji G.

Sanok jest bardzo atrakcyjnym miejscem do inwestycji w zakresie turystyki. Według danych GUS na koniec 2015 roku w sekcji I - Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi działały 133 podmioty gospodarcze.

Rolnictwo w Sanoku ma znaczenie marginalne. Dotyczy to zarówno zatrudnienia, jak i wielkości wytwarzanej produkcji rolnej, choć powierzchniowo zajmuje ok. 41% pow. Miasta – 1570 ha, w tym:

- grunty orne - 1123 ha,
- sady - 33 ha,
- łąki - 267 ha,
- pastwiska - 147 ha.

Tabela 18. Podmioty gospodarcze wg sekcji PKD w 2015 r. w Mieście Sanok (źródło: GUS/BDL)

Sekcja PKD	Liczba podmiotów gospodarczych
A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	31
B – Górnictwo i wydobywanie	4
C – Przetwórstwo przemysłowe	303
D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	5
E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	2
F – Budownictwo	307
G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych	1026
H – Transport i gospodarka magazynowa	182
I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	133
J – Informacja i komunikacja	91
K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	116
L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	150
M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	394
N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	88
O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	15
P – Edukacja	146
Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	300
R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	72
S – Pozostała działalność usługowa i T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby	338
U – Organizacje i zespoły eksterytorialne	0

5.7.2 Finanse publiczne

Suma wydatków z budżetu Sanoka wyniosła w 2015 roku 116,2 mln złotych, co daje 3,0 tys. złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to wzrost wydatków o 4,1% w porównaniu do roku 2014. Największa część budżetu Sanoka – 36,4% została przeznaczona na Dział 801 - Oświata i wychowanie. Dużą część wydatków z budżetu przeznaczona została na Dział 852 - Pomoc społeczna (17,2%) oraz na Dział 900 - Gospodarka komunalna i ochrona środowiska (14,2%). Wydatki inwestycyjne stanowiły 12,7 mln złotych, czyli 11,0% wydatków ogółem.

Suma dochodów do budżetu Sanoka wyniosła w 2015 roku 122,0 mln złotych, co daje 3,2 tys. złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to wzrost dochodów o 10,3% w porównaniu do roku 2014. Największą część dochodów wygenerował Dział 756 - Dochody od osób prawnych, fizycznych i od innych jednostek (43,9%). Duża część wpływów pochodzi z Działu 758 - Różne rozliczenia (21,9%) oraz z Działu 852 - Pomoc społeczna (11%). W budżecie Sanoka wpływy z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych wynosiły 653 złotych na mieszkańca (20,7%), natomiast dochód z tytułu podatków dochodowych od osób prawnych wynosił 112 złotych na mieszkańca (3,5%). Inne dochody podatkowe, ustalone i pobierane na podstawie odrębnych ustaw, stanowiły 18,1%.

5.7.3 Turystyka i rekreacja

Jedną z funkcji egzogenicznych Sanoka jest turystyka. Miasto Sanok jest jednym z najbardziej interesujących krajoznawczo wśród średniej wielkości miast województwa podkarpackiego. Posiada zabytki i inne atrakcje turystyczne. Jest celem etapowym lub docelowym wycieczek krajoznawczych, zwłaszcza szkolnych. Turyści odwiedzają miasto przy okazji przejazdu bądź są uczestnikami organizowanych tu koncertów i festiwali. Niewielka odległość między zabytkami umożliwia zwiedzenie miasta w kilka godzin.

Sanok zalicza się do najstarszych i największych miast Podkarpacia. Jest Malowniczo usytuowany nad Sanem, u podnóża pasma Gór Słonnych i Pogórza Bukowskiego, na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Leżąca na pograniczu kultur Ziemia Sanocka była miejscem przenikania, ścierania się i współżycia prawosławia i grekokatolicyzmu z kościołem łacińskim, kultury ruskiej i ukraińskiej, żydowskiej z polską, co dało tak ogromną różnorodność wyznań i zwyczajów. W mieście znajduje się wiele zabytków, które są często odwiedzane przez turystów. Poniżej przedstawiono walory przyrodnicze i antropogeniczne Sanoka, które decydują o potencjale turystycznym miasta.

Do najważniejszych walorów przyrodniczych miasta należą:

- Park miejski w Sanoku o pow. 10 ha (jest największym parkiem typu górskiego w Polsce),
- Park Krajobrazowy Gór Słonnych (park obejmuje najcenniejszą pod względem przyrodniczym część Gór Sanocko-Turczańskich),
- 23 zieleńce.

Do najważniejszych walorów antropogenicznych miasta należą:

- Skansen - Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego, ul. Rybickiego 3;
- Zamek – Muzeum Historyczne, ul. Zamkowa 2;
- Budynek tzw. Zajazdu, ul. Zamkowa 2;
- Archikatedralny Sobór Prawosławny p.w. Świętej Trójcy, ul. Zamkowa 16;

- Kościół i klasztor OO. Franciszkanów p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Wejście od Rynku i ul. Franciszkańskiej;
- Ratusz miejski, Rynek 16;
- Budynek dawnej Rady Powiatowej, Rynek 1;
- Kościół farny p.w. Przemienienia Pańskiego, Plac Św. Michała;
- Dom Misionarzy, Plac św. Michała 6;
- Synagoga Rynek 10 dojście od ul. Zamkowej;
- Sala modlitwy - Szybel ul. Cerkiewna 6;
- Synagoga, „Jad Charuzim”, ul. Franciszkańska 5;
- Zajazd z XVIII w. dawny szynk „Bacówka”, ul. Traugutta 3;
- Kapliczka św. Jana Nepomucena, pl. św. Jana;
- Tablica pamiątkowa schody Zamkowe;
- XVIII i XIX w. zabudowa starówki;
- Drewniana cerkiew grecko-katolicka p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego, ul. Kótkowa 5;
- Greckokatolicka cerkiew parafialna p.w. św. Dymitra, al. NMP;
- Zespół dworsko-parkowy Mniszek-Tchorznickich, ul. 1000 Lecia;
- Zespół parkowo-dworski w Olchowcach, ul. Witkiewicza;
- Ratusz – dawna siedziba Gminy Posada, ul. Lipińskiego;
- Budynek głównego dworca kolejowego, ul. Dworcowa;
- Secesyjne wille przy ul. Głowackiego;
- Cmentarze przy ul. Rymanowskiej i Matejki;
- Cmentarz żydowski na Kiczurach tzw. „Nowy”, ul. Kiczury;
- Cmentarz jeniecki z okresu II wojny światowej, ul. Zaremby;
- Umocnienia zw. „Linii Mołotowa”, dzielnica Olchowce;
- Ekspozycje militarne w plenerze;
- Ławeczka ze Szwejką, ul. 3 Maja;
- Zdzisław Beksiński – pierwszy w Polsce pomnik Zdzisława Beksińskiego, Rynek;
- Ławeczki poświęcone słynnym sanockim literatom.

Sieć hoteli, restauracji i biur usługowych jako podstaw ruchu turystycznego jest dobrze rozwinięta i oferuje szeroką gamę usług.

Obiekty oraz urządzenia turystyczne, które służą przyjeżdżającym do Sanoka turystom - zaspokajaniu ich potrzeb związanych z bierną oraz aktywną turystyką, tzw. infrastrukturą turystyczną tworzą:

- Hotel Sanvit - kategoria 3 gwiazdki
- Hotel Jagielloński - kategoria 3 gwiazdki

- Hotel Pod Trzema Różami - kategoria 2 gwiazdki
- Hotel Bona - kategoria 3 gwiazdki

Poza hotelami turyści mogą skorzystać z domów wycieczkowych: Dom Sportowca MOSIR Sanok i Dom Turysty PTTK. W Domu Sportowca znajduje się 32 pokoje 1,2,3,4 i 5 osobowe (łącznie 82 miejsca noclegowe) a Dom Turysty posiada 50 pokoi 1,2,3 osobowych. Dostępne są również pokoje noclegowe w Dworku Sanockim, Villi Dom Julii, Petro San, Noclegi Relaks. W mieście znajduje się również Camp Biała Góra. Dysponuje on 75 miejscami noclegowymi w domkach 2,3,5 osobowych. W sezonie (lipiec, sierpień) otwarte jest Schronisko Młodzieżowe PTSM.

Sanok jest bardzo ważnym ośrodkiem turystycznym walory krajobrazowe (przyrodnicze i antropogeniczne) bardzo zachęcają propozycją dla pieszych wycieczek. Wycieczki mogą się odbywać na specjalnie przygotowanych szlakach turystycznych oraz ścieżkach dydaktycznych, takich jak:

- Szlak Szwejka,
- Szlak Ikon,
- Szlak Nadszańskich Umocnień,
- Szlak „Prawem i lewem po ziemi sanockiej”,
- Szlak wodny „Błękitny San”,
- Ścieżka dydaktyczna „Na górze Sobień”,
- Ścieżka przyrodnicza „Jodełki”,
- Ścieżka „POLANKI”.

Działalność sportową na terenie miasta organizuje Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji. Jednostka zajmuje się popularyzacją kultury fizycznej oraz udostępnianiem wielu obiektów do sportu i rekreacji, w tym:

- Hala widowiskowo-sportowa z lodowiskiem „ARENA SANOK” – przeznaczona na imprezy sportowe oraz jako miejsce koncertów i widowisk,
- Tor lodowy „BŁONIE” – przeznaczony do sportów m.in. Łyżwiarstwo Szybkie, Wrotkarstwo,
- Stadion sportowy „WIERCHY” – posiadający, boisko piłkarskie, siłownię, bieżnię wraz z urządzeniami lekkoatletycznymi,
- Korty tenisowe – 3 korty tenisowe,
- Baseny kąpielowe – 2 baseny kryte,
- Koliby karpackie – 2 szałas pasterskie z paleniskiem umieszczonym na środku i siedzeniami wokoło,
- Błonia – tereny zielone przeznaczone do rekreacji mieszkańców oraz organizowania koncertów i imprez plenerowych. Na błoniach znajdują się paleniska, kosze do gry w koszykówkę, stoły do

gry w ping-ponga i szachownica oraz miejsce do gry w piłkę nożną. Wzdłuż terenu płynie rzeka San,

- Dom sportowca – usługi noclegowo-gastronomiczne (do dyspozycji 32 pokoje – 82 miejsca noclegowe).

Tabela 1. Wykaz obiektów sportowych w Sanoku			
Obiekt	Adres	Właściciel	Opis
Stadion	ul. Sportowa 1	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 2	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 3	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 4	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 5	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 6	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 7	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 8	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 9	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów
Stadion	ul. Sportowa 10	Miasto Sanok	Stadion piłki nożnej, boisko trawowe, trybuna dla 1000 widzów

6. Wyznaczenie obszarów zdegradowanych

Wybór obszarów dysfunkcyjnych (kryzysowych) jest kluczowym elementem opracowywania programu rewitalizacji. Warunkuje bowiem zasięg przestrzenny działań rewitalizacyjnych realizowanych przez samorząd i interesariuszy zewnętrznych na terenie danej gminy w okresie obowiązywania danego programu rewitalizacji.

Delimitacja obszarów kryzysowych, które cechują się najwyższym nagromadzeniem zjawisk problemowych natury społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz środowiskowej została przeprowadzona według metodologii wynikającej z zapisów *Wytocznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020* Ministerstwa Rozwoju oraz *Instrukcji przygotowania programów rewitalizacji w zakresie wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020* opracowanej przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.

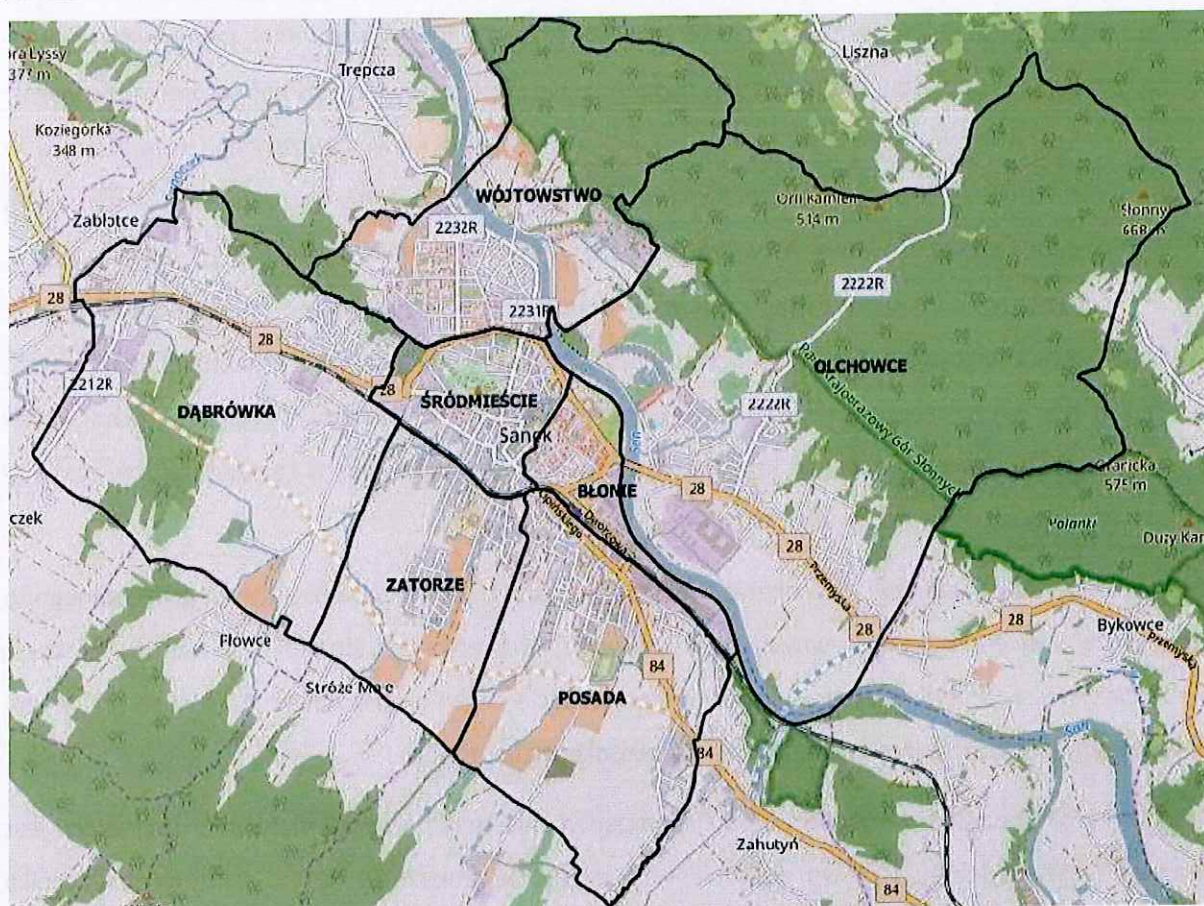
Opierając się na przyjętej praktyce oraz zapisach ww. dokumentów za metodę sporządzenia delimitacji obszarów zdegradowanych na terenie Miasta Sanoka, a następnie wskazania obszaru rewitalizacji, przyjęto analizę porównawczą jednostek statystycznych opartą na zestawie syntetycznych wskaźników degradacji, pozwalającą na obiektywne określenie stopnia zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego miasta i jego poszczególnych obszarów.

6.1 Jednostki statystyczne przyjęte na potrzeby przeprowadzenia delimitacji obszarów zdegradowanych

Za obszary statystyczne służące przeprowadzeniu analizy delimitacji obszarów o najwyższym stopniu degradacji na terenie Miasta Sanoka przyjęto obszary w granicach 7 dzielnic (jednostek pomocniczych) określonych w Statucie Miasta Sanoka.

Tabela 19. Podstawowe dane statystyczne z roku 2015 dot. jednostek statystycznych (dzielnic) podlegających badaniu delimitacji obszarów zdegradowanych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Dzielnica	Liczba ludności dzielnicy	Mieszkańcy miasta (%)	Powierzchnia dzielnicy (km ²)	Powierzchnia miasta (%)
BŁONIE	5263	13,55	1,01	2,65
DĄBRÓWKA	3790	9,76	7,19	18,84
OLCHOWCE	2589	6,66	15,88	41,60
POSADA	6119	15,75	4,66	12,21
ŚRÓDMIEŚCIE	6804	17,51	1,51	3,96
WÓJTOWSTWO	12371	31,84	5,02	13,15
ZATORZE	1811	4,66	2,9	7,60

Rysunek 4. Zasięg jednostek statystycznych wykorzystanych do przeprowadzenia analizy delimitacji - odpowiadający podziałowi miasta na jednostki pomocnicze – dzielnice (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Przyjęcie podziału obszarów delimitacyjnych zgodnego z granicami dzielnic zapewni interesariuszom programu łatwiejszą orientację w wynikach badania oraz postanowieniach zawartych w dokumencie, a także ułatwi zarządzanie programem oraz usprawni komunikację z mieszkańcami na etapie jego wdrażania (m.in. poprzez rady dzielnic).

6.2 Metodyka delimitacji obszarów zdegradowanych

Zgodnie z Wytycznymi Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju obszar zdegradowany jest to obszar, na którym zidentyfikowany został stan kryzysowy, rozumiany jako stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych (w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym), współwystępujących z negatywnymi zjawiskami w co najmniej jednej z następujących sfer:

- gospodarczej (w szczególności w zakresie niskiego stopnia przedsiębiorczości, słabej kondycji lokalnych przedsiębiorstw),

- środowiskowej (w szczególności w zakresie przekroczenia standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia, ludzi bądź stanu środowiska),
- przestrzenno-funkcjonalnej (w szczególności w zakresie niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, braku dostępu do podstawowych usług lub ich niskiej jakości, niedostosowania rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niskiego poziomu obsługi komunikacyjnej, deficytu lub niskiej jakości terenów publicznych),
- technicznej (w szczególności w zakresie degradacji stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym, oraz braku funkcjonowania rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska).

Obszar rewitalizacji stanowi zaś obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego o szczególnej koncentracji negatywnych zjawisk w wyżej wymienionych sferach. Oznacza to, iż obszar wsparcia musi się charakteryzować wyższą intensywnością negatywnych zjawisk opisanych przyjętymi wskaźnikami niż średnia intensywność tych zjawisk dla całego miasta.

Metodą, która pozwala na ocenę i selekcję obszarów miasta o najwyższym stopniu degradacji jest standaryzacja przyjętego zestawu wskaźników, a następnie stworzenie na ich podstawie wskaźnika sumarycznego (indeksu zbiorczego).

Standaryzacja wskaźników polega na odjęciu od nominalnej wartości wskaźnika dla danego obszaru średniej wartości dla wszystkich jednostek statystycznych i podzieleniu przez odchylenie standardowe.

Poniżej przedstawione zostały wzory działań matematycznych niezbędnych dla wyliczenia wskaźników wystandaryzowanych.

Wzór na obliczenie średniej arytmetycznej, gdzie $\bar{x}$ oznacza średnią arytmetyczną, n – liczbę zmiennych, x – wartości zmiennych

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

Wzór na obliczenie odchylenia standardowego populacji, gdzie: σ oznacza odchylenie standardowe, $\bar{x}$ – średnią arytmetyczną, N – liczbę zmiennych, x – wartości zmiennych

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2}{N}}$$

Wzór na obliczenie wskaźnika wystandaryzowanego - z , gdzie σ oznacza odchylenie standardowe, $\bar{x}$ – średnią arytmetyczną, x – wartość zmiennej niewystandaryzowanej

$$z = \frac{x - \bar{x}}{\sigma}$$

Dodatkowym zabiegiem wprowadzonym na potrzeby przeprowadzenia delimitacji obszarów zdegradowanych Miasta Sanoka było przypisanie poszczególnym wskaźnikom stosownych wag – im większe znaczenie danego wskaźnika dla oceny stanu rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru tym wyższa waga.

Wzór na obliczenie ważonego wskaźnika wystandaryzowanego - z , gdzie σ oznacza odchylenie standardowe, $\bar{x}$ – średnią arytmetyczną, x – wartość zmiennej niewystandaryzowanej, w – wagę

$$zw = \frac{x - \bar{x}}{\sigma} \times w$$

Wystandaryzowane wskaźniki oznaczają odchylenie od normy (miejskiej wartości referencyjnej), którą reprezentuje wartość średnia dla miasta i mogą przyjmować wartości dodatnie lub ujemne. Przejście odchylenia od średniej do wartości dodatniej wskazuje, które obszary odznaczają się wskaźnikiem degradacji wyższym od średniej dla miasta. Z kolei wartości ujemne odchylenia ukazują obszary o najlepszej sytuacji, w których negatywne zjawiska w porównaniu ze średnią dla miasta odznaczają się mniejszym natężeniem. Zabieg ten pozwala także na zsumowanie wartości wystandaryzowanych wskaźników i stworzenie indeksu zbiorczego (wskaźnika sumarycznego lub inaczej zwanego wskaźnikiem syntetycznym).

Wzór na obliczenie wskaźnika sumarycznego (indeksu zbiorczego) – WS , gdzie z_i oznacza wartości ważonych zmiennych wystandaryzowanych

$$WS = \sum_{i=1}^n zw_i$$

Obszar będzie mógł zostać uznany za obszar zdegradowany, jeśli indeks zbiorczy dla danego obszaru będzie osiągał wartości najwyższe, co jest równoznaczne z najwyższym stopniem jego degradacji w skali miasta, przy czym musi on wykazywać poziom wskaźnika sumarycznego równy lub wyższy od mediany.

Zestawienie poszczególnych dzielnic Miasta Sanoka ukazujące ich wyniki w poszczególnych kategoriach, z wyraźnym zaakcentowaniem przekroczeń wartości referencyjnych (wartości średnich dla województwa), zostało przedstawione zarówno w formie map poglądowych jak i w formie tabelarycznej umieszczonej na końcu opisu. Wyniki osiągnięte w analizie wskaźnikowej stanowiły podstawę dla ostatecznego wyboru obszaru zdegradowanego, którego część, będzie stanowiła obszar wskazany do rewitalizacji.

6.3 Analiza wskaźnikowa

W ramach przeprowadzonej na potrzeby delimitacji obszarów zdegradowanych analizy wskaźnikowej przyjęto 7 wskaźników statystycznych, którym przypisano stosowne wagi (wyższą wagę przypisano newralgicznym wskaźnikom sfery społecznej, niższą wagę wskaźnikom pozostałych sfer).

Kategorie wskaźników określone zostały w dokumencie: „Instrukcja przygotowania programów rewitalizacji w zakresie wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020”.

Rokiem, dla którego zbierane były dane oraz zostały przyjęte wskaźniki referencyjne dla województwa podkarpackiego, był rok 2015 r.

Tabela 20. Wskaźniki statystyczne przyjęte w analizie delimitacyjnej (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Kategoria	Nazwa wskaźnika	Źródło danych	Waga	Wartość referencyjna dla województwa [2015 r.]
Demografia	Ludność w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	Urząd Miasta Sanoka	5	28,80
Rynek pracy	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg miejsca zamieszkania	Urząd Miasta Sanoka	5	9,2
Pomoc społeczna	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 100 osób wg miejsca zamieszkania	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku	5	5,68
Podmioty gospodarcze	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania - obszar miejski	Urząd Miasta Sanoka	2	0,67
Bezpieczeństwo publiczne	Liczba stwierdzonych przestępstw ogółem w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Komenda Powiatowej Policji w Sanoku	2	1,29
Integracja społeczna	Liczba organizacji pozarządowych na 100 osób wg miejsca zamieszkania	Stowarzyszenie Klon-Jawor	2	0,25
Ochrona środowiska	Odsetek ludności korzystający z sieci wodociągowej	Urząd Miasta Sanoka	2	80,70

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Tabela 21. Wartości wskaźników statystycznych dla poszczególnych dzielnic (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

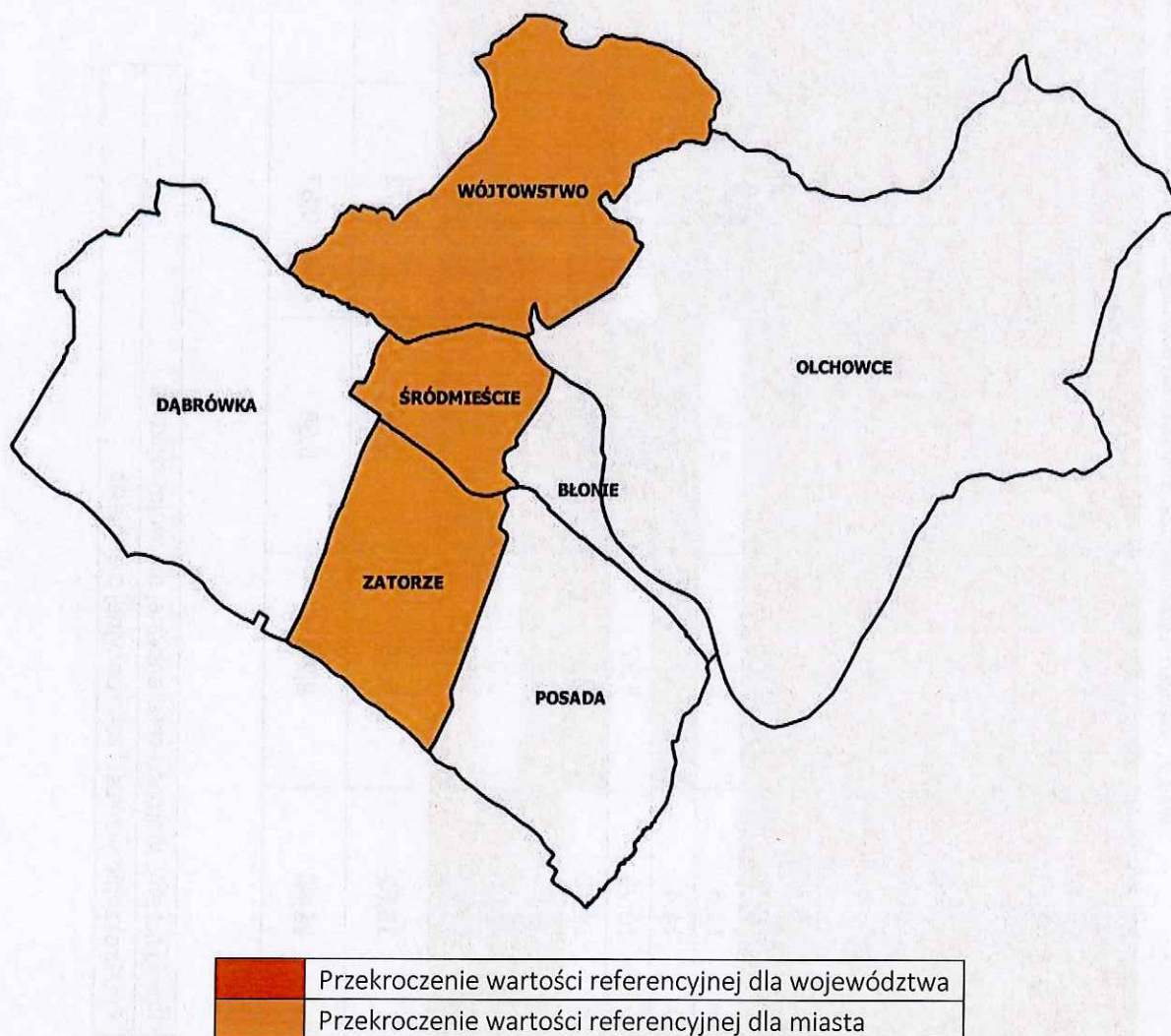
Dzielnica	Ludność w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania - obszar miejski	Liczba stwierdzonych przestępstw ogółem w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Liczba organizacji pozarządowych na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Odsetek ludności korzystający z sieci wodociągowej
BŁONIE	12,61	5,06	3,04	0,34	2,13	0,10	91,14
DĄBRÓWKA	14,49	5,98	11,90	0,79	4,35	0,00	85,33
OLCHOWCE	10,79	5,37	8,61	1,00	1,82	0,04	63,34
POSADA	14,78	5,77	6,44	0,80	2,08	0,02	90,78
ŚRÓDMIEŚCIE	19,64	5,62	7,69	0,97	1,93	0,43	90,27
WÓJTOWSTWO	20,00	5,07	5,20	0,33	1,48	0,01	84,56
ZATORZE	18,43	5,48	7,45	0,77	1,77	0,17	88,89
Średnia dla miasta	15,82	5,48	7,19	0,72	2,22	0,11	84,90
Średnia dla województwa	28,80	9,20	5,68	0,87	1,29	0,25	80,70

Przekroczenie wartości referencyjnej dla województwa
Przekroczenie wartości referencyjnej dla miasta

6.3.1 Demografia

Szczególnie istotnymi wskaźnikami z punktu widzenia możliwości rozwojowych miast są wskaźniki obrazujące strukturę wiekową ich mieszkańców. Najważniejszym z nich jest wskaźnik ukazujący stopień starzenia się lokalnych społeczności, którego miernikiem jest stosunek osób w wieku poprodukcyjnym (emerytalnym – kobiety po 60 roku życia i mężczyźni po 65 roku życia) do liczby osób w wieku produkcyjnym (kobiety w przedziale wiekowym 18-59 lat, mężczyźni w wieku 18-64 lata).

Wartości wskaźnika w mieście prezentują się korzystnie, żadna dzielnica nie przekroczyła wartości referencyjnej dla województwa równej 28,80. Dzielnicami o najwyższym współczynniku starości społeczeństwa są: WÓJTOWSTWO (20,00), ŚRÓDMIEŚCIE (19,64), ZATORZE (18,43), gdzie w przybliżeniu na każde 5 osób w wieku produkcyjnym przypada 1 osoba w wieku emerytalnym. Najniższym współczynnikiem charakteryzują się BŁONIE (12,61) i OLCHOWCE (10,79).

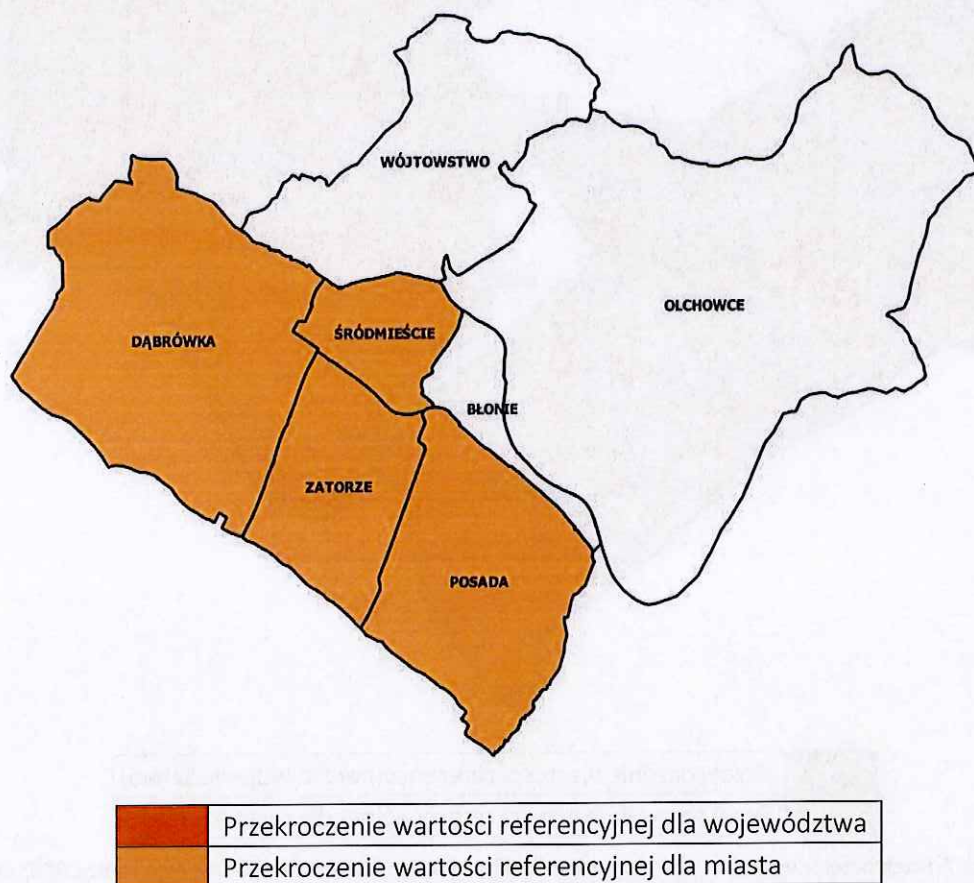
Rysunek 5. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Demografia (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

6.3.2 Rynek pracy

Najważniejszym czynnikiem kształtującym potencjał społeczno-gospodarczy danego obszaru jest sytuacja na lokalnym rynku pracy. Bezpośrednim miernikiem pozwalającym na ocenę lokalnego rynku pracy jest udział bezrobotnych zarejestrowanych w ogóle osób w wieku produkcyjnym.

Wartości wskaźnika w mieście prezentują się korzystnie, żadna dzielnica nie przekroczyła wartości referencyjnej dla województwa równej 9,20, a wartość wskaźnika we wszystkich dzielnicach jest prawie taka sama. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w ogóle osób w wieku produkcyjnym, we wszystkich dzielnicach kształtuje się w przedziale 5-6. Najwyższy wskaźnik występuję na terenie dzielnicy DĄBRÓWKA (5,98), najniższy na terenie dzielnicy BŁONIE (5,06).

Niski poziom zatrudnienia jest zjawiskiem wysoce niepożądanym, generuje bowiem liczne problemy natury gospodarczej i społecznej: zmniejsza się siła nabywcza mieszkańców, słabnie popyt konsumpcyjny, wzrasta uzależnienie od transferów pomocy społecznej, wzrasta skłonność do występowania zjawisk patologicznych czy przestępczych. Konieczne jest zatem podjęcie bardziej zintensyfikowanych działań służących zwiększeniu aktywności zawodowej mieszkańców dzielnic o wysokim poziomie bezrobocia, a także próba stymulowania lokalnego rynku pracy, poprzez tworzenie dogodnych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, w tym szczególnie do podejmowania samozatrudnienia i prowadzenia przedsiębiorstw na wczesnym etapie ich działalności.

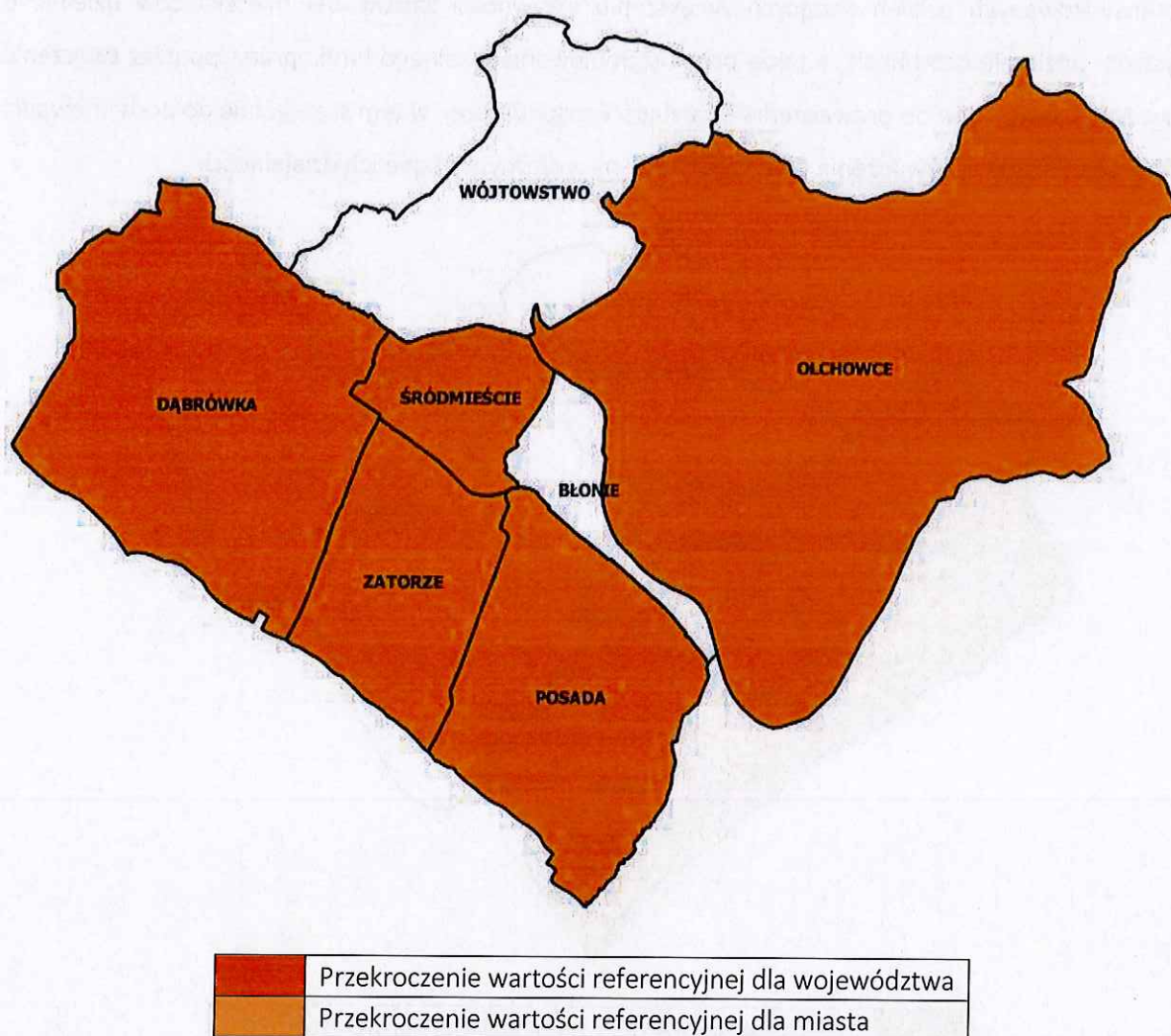
Rysunek 6. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Rynek pracy (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

6.3.3 Pomoc społeczna

W każdym mieście wyłaniają się obszary, które zamieszkuje ludność z wyższymi potrzebami opiekuńczo-socjalnymi. Osoby takie często popadają w tzw. uzależnienie ekonomiczne, które objawia się niemożnością funkcjonowania bez transferów socjalnych. Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 100 osób, uwidacznia, które tereny miasta grupują takie osoby.

Wartości wskaźnika w mieście prezentują się niekorzystnie, 5 na 7 dzielnic przekroczyły wartość referencyjną dla województwa równą 5,68. Rozpatrując wyniki poszczególnych dzielnic widoczna jest korelacja pomiędzy wysokim poziomem wskaźnika objęcia świadczeniami pomocy społecznej, a wysokim udziałem bezrobotnych.

Najwyższy poziom osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej odnotowano w dzielnicy DĄBRÓWKA (11,90). Pozostałymi dzielnicami z niekorzystną sytuacją są OLCHOWCE, ŚRÓDMIEŚCIE, ZATORZE, POSADA. Najniższy wskaźnik w tym zakresie przybrały dzielnice WÓSTOWSTWO (5,20) i BŁONIE (3,04), które nie przekroczyły wartości referencyjnej dla województwa.

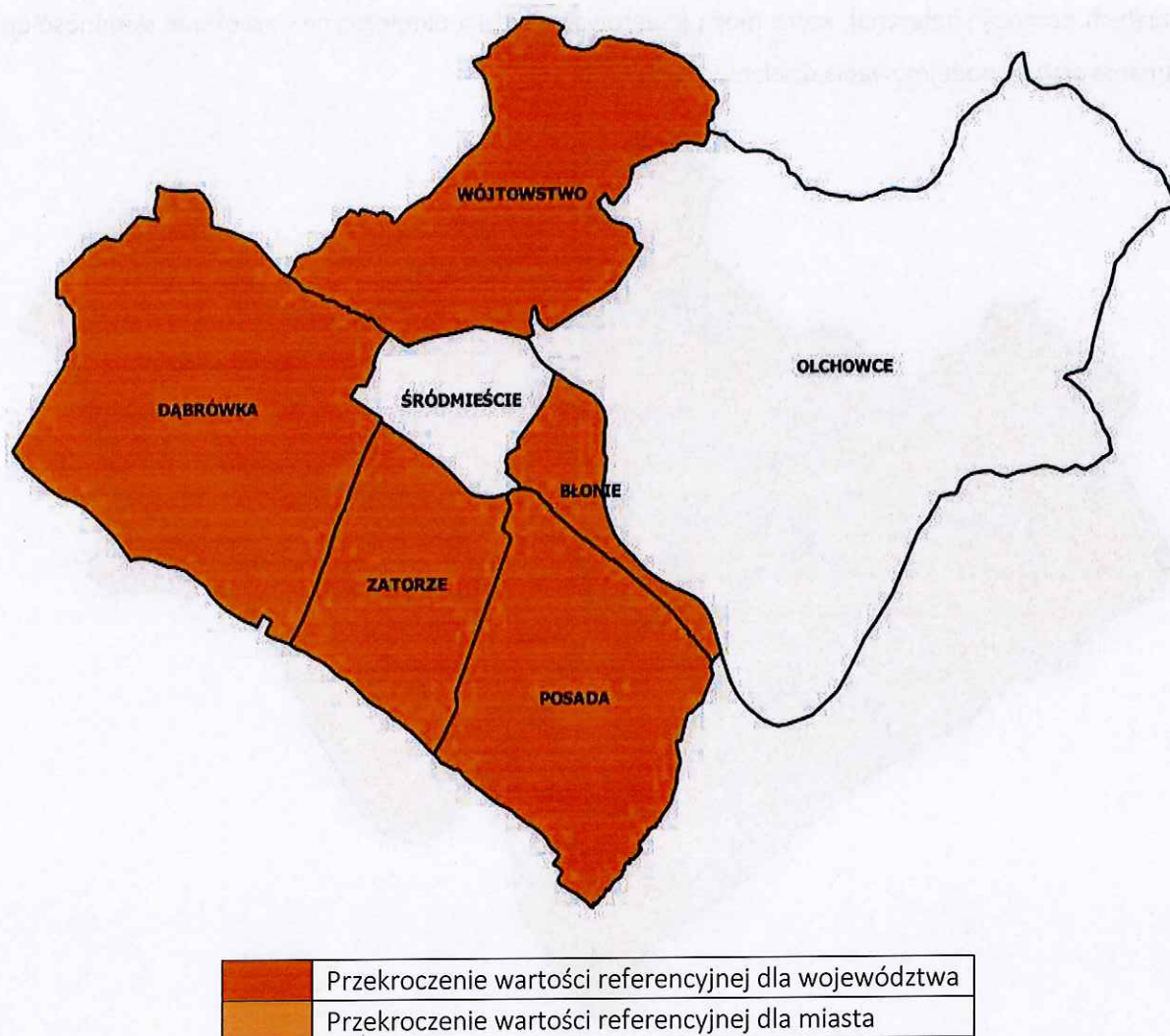

Rysunek 7. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Pomoc społeczna (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

6.3.4 Podmioty gospodarcze

Wskaźnik liczby nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych przypadających na 100 osób pozwala ocenić, które z rejonów miasta posiadają wysoki potencjał dla rozwoju funkcji gospodarczej. Wskaźnik ten jest wysoce zróżnicowany w skali miasta, 5 na 7 dzielnic przybiera wartość wskaźnika poniżej wartości referencyjnej dla województwa równej 0,87.

Zdecydowanie najlepszymi warunkami do powstawania podmiotów gospodarczych cechują się dzielnice OLCHOWCE (1,00) oraz ŚRÓDMIEŚCIE (0,97), które wykazują relatywnie ponadprzeciętny wskaźnik powstawania przedsiębiorstw (w odniesieniu do średniej wojewódzkiej). ŚRÓDMIEŚCIE położone jest w centrum miasta, gdzie naturalnie koncentruje się działalność handlowo-usługowa, OLCHOWCE natomiast, posiadające na swoim obszarze najwięcej terenów zielonych, sprzyja powstawaniu zaplecza turystyczno-rekreacyjnego. Dzielnicami o najmniej rozwiniętej funkcji gospodarczej są WÓJTOWSTWO (0,33) i BŁONIE (0,34).

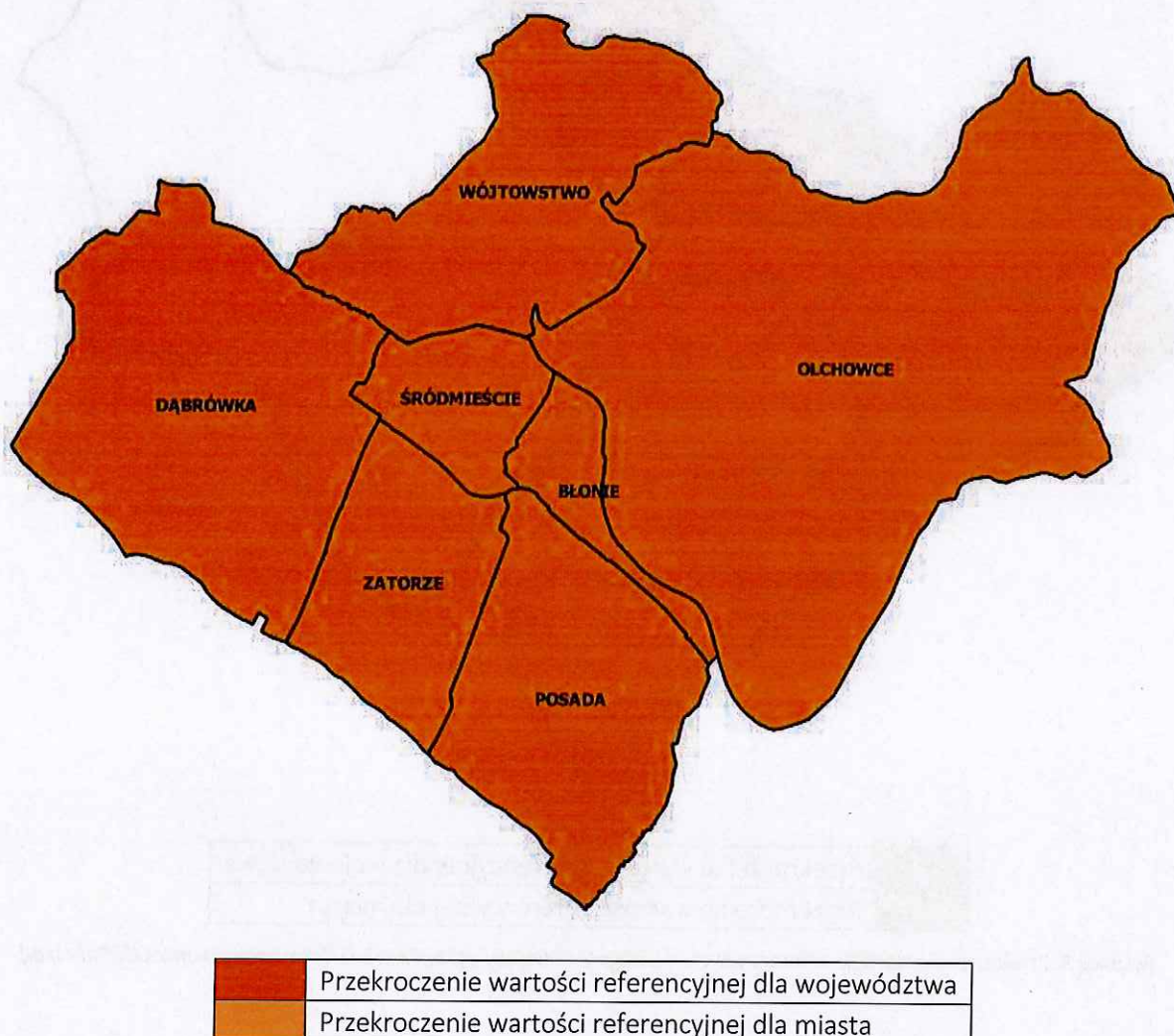
Rysunek 8. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Podmioty gospodarcze (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

6.3.5 Bezpieczeństwo publiczne

Czynnikiem wysoce istotnym z punktu widzenia jakości życia w danym miejscu jest poczucie bezpieczeństwa. Miernikiem, który umożliwia zobrazowanie stopnia bezpieczeństwa danego obszaru miasta jest liczba przestępstw stwierdzonych w danym roku przypadająca na 100 osób. Wartości wskaźnika w mieście prezentują się niekorzystnie, wszystkie dzielnice przekroczyły wartość referencyjną dla województwa równą 1,29.

Statystycznie najbardziej bezpiecznym rejonem Miasta Sanoka jest dzielnica położona w jego północnej części, tj. WÓJTOWSTWO (1,48). Pozostałe dzielnice wykazywały wskaźniki przestępczości wyższe niż średnia wojewódzka, oscylując wokół wartości 2,00.

Zdecydowanie najwyższe natężenie zjawisk przestępczych występuje na obszarze dzielnicy DĄBRÓWKA (4,35). Występowanie wysokich wskaźników przestępczości w tej dzielnicy koreluje z niekorzystnymi zjawiskami społecznymi obecnymi również na tym obszarze miasta (bezrobocie, wysoki udział osób objętych pomocą społeczną), które mogą generować zjawiska patologiczne i zwiększać skłonność do łamania prawa i podejmowania działań przestępczych.

Rysunek 9. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Bezpieczeństwo publiczne (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

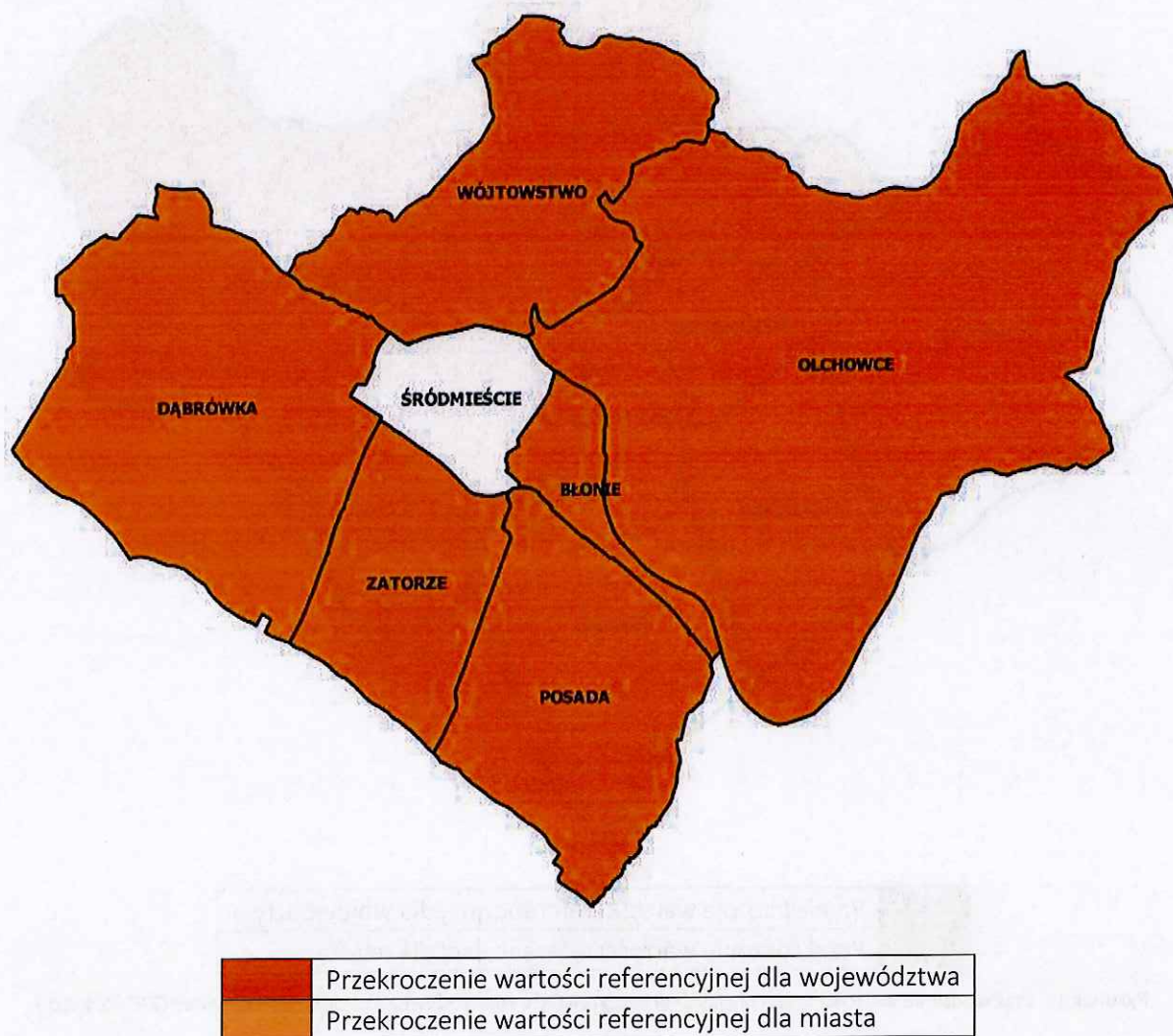
6.3.6 Integracja społeczna

Miasto Sanok charakteryzuje się stosunkowo niską liczbą organizacji pozarządowych na 100 osób (ponad dwukrotnie), w porównaniu z województwem, dla którego wartość referencyjna wynosi 0,25.

Wartości wskaźnika w mieście prezentuje się niekorzystnie, 6 na 7 dzielnic przybiera wartość poniżej wartości referencyjnej dla województwa.

ŚRÓDMIEŚCIE, które posiada wartość wyższą od wartości referencyjnej, posiada najwięcej organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 100 osób na swoim terenie (0,43). Jest to naturalne ze względu na największą możliwość udostępniania lokali przeznaczonych na siedzibę ewentualnej organizacji oraz ze względu na swój reprezentatywny dla miasta charakter.

Najgorzej pod tym względem wypadają dzielnice OLCHOWCE (0,04), POSADA (0,02), WÓJTOWSTWO (0,01) oraz DĄBRÓWKA (0,00), gdzie jak widać liczba organizacji pozarządowych jest niska.

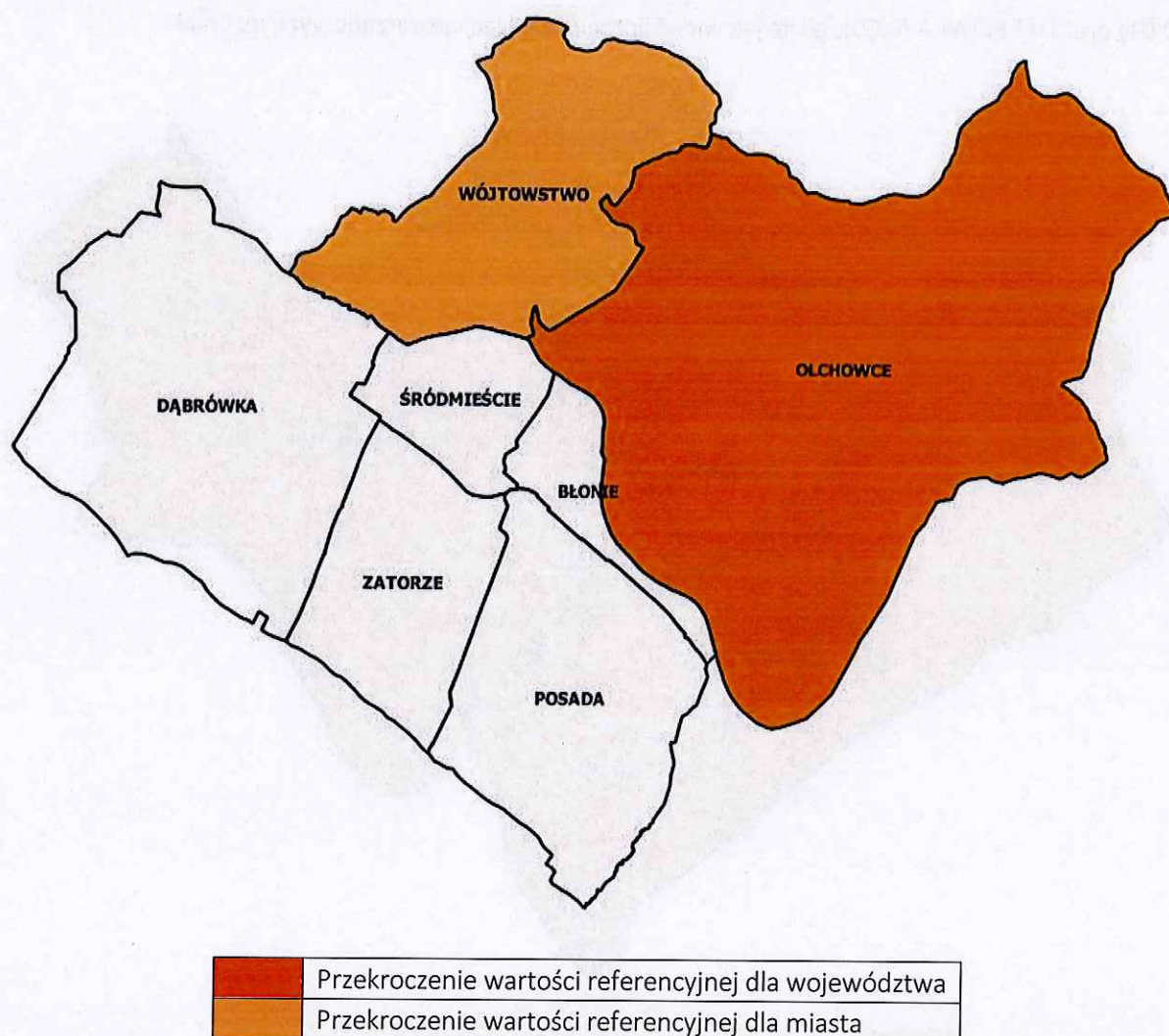
Rysunek 10. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Integracja społeczna (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

6.3.7 Ochrona środowiska

Newralgiczny pod względem ochrony środowiska dla miasta jest stopień zaopatrzenia budynków w infrastrukturę techniczną, na którą składają się sieć gazowa, kanalizacyjna oraz wodociągowa. W Mieście Sanoku to właśnie sieć wodociągowa posiada najniższy odsetek osób z niej korzystających.

Wartości tego wskaźnika w mieście prezentuje się mimo wszystko korzystnie, gdyż tylko jedna dzielnica odznacza się wartością poniżej wartości referencyjnej dla województwa równej 80,70. Dzielnicą tą są OLCHOWCE (63,34), prawdopodobnie ze względu na duże rozproszenie zabudowy i odległość od głównych ciągów wodociągowych.

W pozostałych dzielnicach odsetek osób korzystających z sieci wodociągowej jest wysoki, z najwyższą wartością dla dzielnicy BŁONIE (91,14).

Rysunek 11. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Ochrona środowiska (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

6.4 Podsumowanie analizy wskaźnikowej – wskazanie obszarów zdegradowanych

Przyjęta na potrzeby badania metodyka, dzięki zastosowaniu wskaźnika sumarycznego (indeksu zbiorczego) stanowiącego sumę wystandaryzowanych i pomnożonych przez wagi wskaźników, pozwala na dokonanie hierarchizacji obszarów pod względem nagromadzenia i stopnia natężenia zjawisk problemowych.

Zgodnie z przyjętą metodyką wykonania badania delimitacyjnego za obszar zdegradowany należy uznać obszary o najwyższych wartościach wskaźnika sumarycznego, przy jednoczesnym wyraźnym nagromadzeniu negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz widocznej sytuacji kryzysowej (dodatniej wartości wskaźnika zbiorczego) w co najmniej jednej z pozostałych sfer tematycznych. Dzielnice zostały uznane za obszar zdegradowany, gdy ich wartość wskaźnika sumarycznego była równa lub wyższa od mediany równej -0,55.

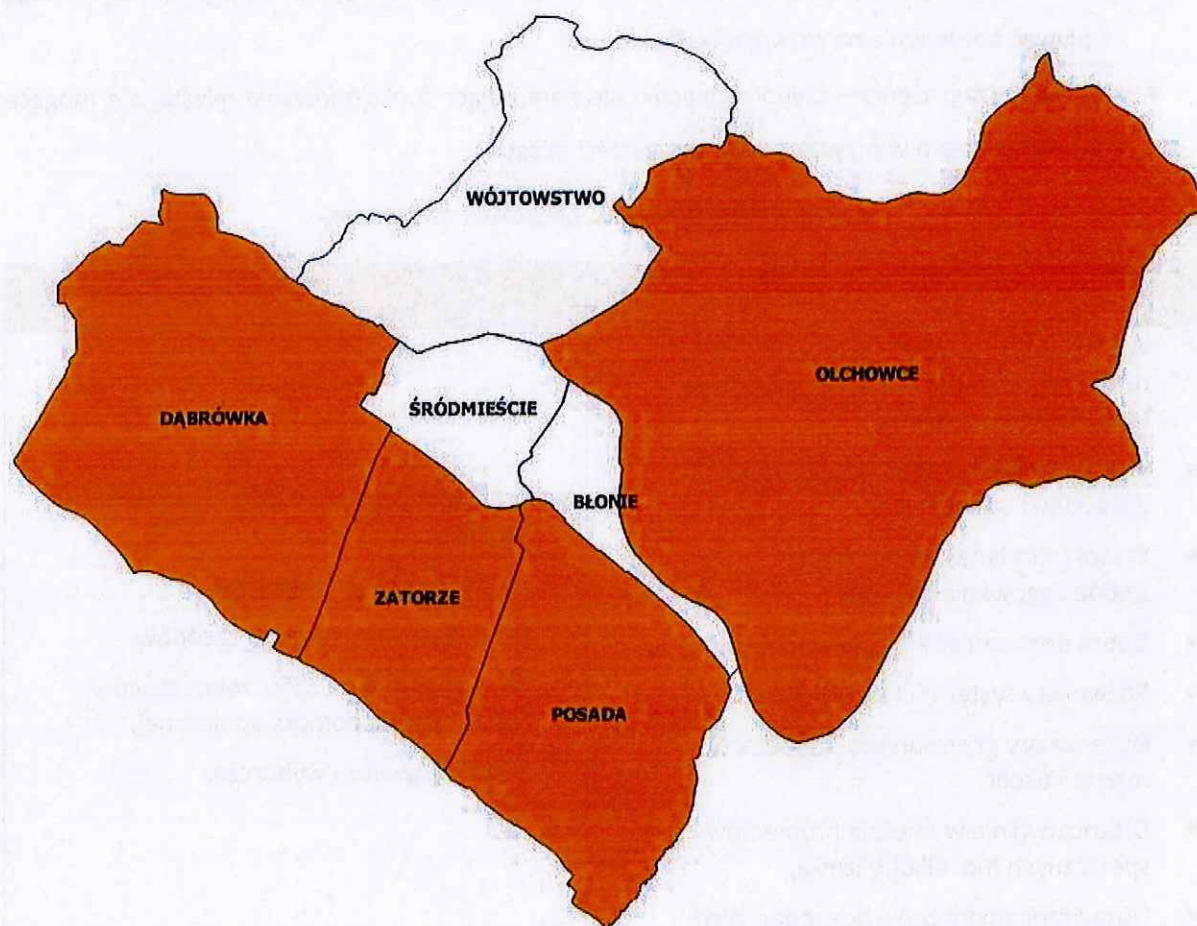
Tabela 22. Wystandardyzowane wartości wskaźników statystycznych dla poszczególnych dzielnic (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Dzielnica	Ludność w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania - obszar miejski	Liczba stwierdzonych przestępstw ogółem w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Liczba organizacji pozarządowych na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	Odsetek ludności korzystający z sieci wodociągowej	WSKAŹNIK SUMARYCZNY
BŁONIE	-2,54	-5,77	-8,07	2,95	-0,21	0,17	-1,37	-14,84
DĄBRÓWKA	-1,05	6,97	9,16	-0,59	4,78	1,52	-0,09	20,68
OLCHOWCE	-3,97	-1,50	2,77	-2,27	-0,91	0,97	4,72	-0,18
POSADA	-0,82	4,00	-1,46	-0,67	-0,32	1,29	-1,29	0,72
ŚRÓDMIEŚCIE	3,02	1,90	0,97	-2,00	-0,66	-4,52	-1,18	-2,47
WÓJTOWSTWO	3,30	-5,64	-3,87	3,03	-1,66	1,40	0,07	-3,37
ZATORZE	2,06	0,04	0,51	-0,45	-1,02	-0,83	-0,87	-0,55

Wartość wskaźnika równa lub wyższa od mediany

Z przeprowadzonej analizy wynika, że dzielnicami, które osiągały wynik wskaźnika sumarycznego dla sfery społecznej znacząco powyżej średniej dla miasta, a także dla przynajmniej jednej z pozostałych sfer tematycznych, nierzadko przekraczając także wartość referencyjną (średnią dla województwa) w ramach poszczególnych wskaźników, są:

- ❖ DĄBRÓWKA
- ❖ OLCHOWCE
- ❖ POSADA
- ❖ ZATORZE

Rysunek 12. Obszary zdegradowane wyznaczone na podstawie wskaźnika syntetycznego zjawisk negatywnych
(źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Ponadprzeciętna koncentracja zjawisk kryzysowych w skali miasta, w tym szczególnie problemów społecznych sprawia, iż obszary te należy uznać za obszary zdegradowane.

7. Analiza SWOT

Technika analityczna SWOT polega na posegregowaniu posiadanych informacji o danej sprawie na cztery grupy (cztery kategorie czynników strategicznych):

- STRENGTHS (mocne strony miasta, które należy wykorzystane będą sprzyjać jego rozwojowi, a w chwili obecnej pozytywnie wyróżniające miasto w otoczeniu);
- WEAKNESSES (słabe strony miasta, których niewyeliminowanie bądź niezniwelowanie siły ich oddziaływania będzie hamować rozwój miasta);
- OPPORTUNITIES (szanse – uwarunkowania, które przy umiejętnym wykorzystaniu mogą wpływać pozytywnie na rozwój miasta);
- THREATS (zagrożenia – czynniki obecnie nie paraliżujące funkcjonowania miasta, ale mogące być zagrożeniem w przyszłości dla sprawności miasta).

Tabela 23. Analiza SWOT (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• Wolne tereny pod nieuciążliwy przemysł, turystykę zorganizowaną, agroturystykę i turystykę indywidualną, • Wysoki stopień w zakresie gazyfikacji i gospodarki odpadami, • Wysoki stopień skanalizowania i zwodociągowania miasta, • Dobra dostępność komunikacyjna, • Rozwinięty system ścieżek pieszych, • Duże walory przyrodniczo-krajobrazowe miasta i okolic, • Diagnozowanie w mieście problemów społecznych (np. alkoholizmu), • Duża liczba podmiotów gospodarczych.	• Brak wystarczającej liczby chodników przy drogach, • Niedobór ścieżek rowerowych, • Degradacja posiadanych zasobów, • Stosunkowo duża część mieszkańców korzystająca z pomocy społecznej, • Niska frekwencja wyborcza.
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Miasto o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym, • Dostępność funduszy zewnętrznych na działania rewitalizacyjne w sferze przestrzennej, społecznej i gospodarczej w ramach perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020, • Wzrost zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny,	• Emigracja zarobkowa młodych i wykształconych mieszkańców miasta, • Wysoka konkurencyjność pobliskich aglomeracji w zakresie ofert pracy i zamieszkania ludzi młodych, • Trudne warunki dla rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości w kraju – niekorzystna polityka podatkowa państwa i duże obciążenia dla podmiotów gospodarczych,

• Rozbudowa i modernizacja bazy sportowo-rekreacyjnej, • Potencjał turystyczny, • Wzrost partycypacji szerokiego grona interesariuszy i współpraca między nimi na rzecz rozwoju miasta, • Modernizacja istniejącej infrastruktury oraz realizacja nowych przedsięwzięć, • Wzrost zainteresowania mieszkańców aktywnym spędzaniem wolnego czasu.	• Wzrost zamożności części społeczeństwa – pojawiające się rozwarstwienie społeczne.
---	--

8. Partycypacja społeczna

Istotnym aspektem rewitalizacji jest partycypacja społeczna. Aktywowanie i udział mieszkańców oraz włączenie, organizacja i formowanie miejscowej sieci interesariuszy w danym obszarze są warunkami koniecznymi powodzenia długofalowego rozwoju obszarów kryzysowych oraz wyprowadzenia ich z tego stanu.

Partycypacja społeczna prowadzona w ramach niniejszego Lokalnego Programu Rewitalizacji obejmuje przygotowanie, prowadzenie i ocenę rewitalizacji w sposób, który zapewni aktywny udział mieszkańców Miasta Sanoka i interesariuszy, w tym prowadzenie konsultacji społecznych oraz powołanie Zespołu Rewitalizacji.

Działania partycypacyjne, które mają za zadanie włączyć społeczność lokalną w tworzenie Programu, w szczególności polegają na:

- poznaniu oczekiwań i potrzeb interesariuszy, a także dążeniu do spójności planowanych działań z tymi potrzebami i oczekiwaniami;
- prowadzeniu działań edukacyjnych i informacyjnych o procesie rewitalizacji, skierowanych do interesariuszy, w tym o celach, zasadach i procesie przebiegu rewitalizacji – obejmuje działania informacyjne Urzędu Miasta za pośrednictwem m.in. strony internetowej;
- inicjowaniu, umożliwianiu i wspieraniu działań, których zadaniem jest rozwijanie dialogu pomiędzy interesariuszami oraz ich integracji wokół rewitalizacji – m.in. powołanie Zespołu Rewitalizacji;
- zapewnieniu udziału interesariuszy w przygotowaniu dokumentów dotyczących rewitalizacji – poprzez konsultację diagnozy, zadań i całego dokumentu;
- wspieraniu inicjatyw mających na celu zwiększanie udziału interesariuszy w przygotowaniu i realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji – poprzez konsultację diagnozy, zadań i całego dokumentu, a także okresowe konsultacje nowych zadań;
- zapewnieniu w przygotowaniu, prowadzeniu i ocenie rewitalizacji możliwości wypowiedzenia się przez interesariuszy – poprzez okresowe konsultacje nowych zadań.

Formami konsultacji społecznych, które są przewidziane dla niniejszego Programu są w szczególności:

- 1) zbieranie uwag w postaci papierowej lub elektronicznej, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej (w szczególności poczty elektronicznej), a także formularzy zgłaszania uwag zamieszczonych na stronie Urzędu Miasta oraz BIP;
- 2) spotkania z mieszkańcami połączone ze zbieraniem uwag ustnych.

8.1 Konsultacje społeczne dotyczące składania propozycji i wyboru działań

W ramach opracowania Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022, przeprowadzono dnia 15 lutego 2017 roku konsultacje społeczne w dwóch częściach:

- Część I – godz. 9.00-11.00
- Część II – godz. 15.00-16.00

Miejscem spotkań był Klub „Górnik” ul. Grzegorza 2 w Sanoku.

Obie części spotkań były ze sobą tożsame – wyznaczenie dwóch terminów miało na celu umożliwienie obecności jak największej liczby interesariuszy w dogodnym czasie.

Spotkanie zostało przeprowadzone w następującym planie:

1. Wprowadzenie – krótka prezentacja multimedialna:

a. definicja rewitalizacji, obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji,
b. metodologia wyznaczenia obszarów zdegradowanych: podział Miasta na dzielnice, dobór wskaźników, mapa obszarów zdegradowanych.

2. Podział uczestników spotkania na grupy – wspólna analiza słabych i mocnych stron Miasta Sanoka oraz szans i zagrożeń z nich wynikających.

3. Propozycje działań rewitalizacyjnych – tzw. działania infrastrukturalne oraz działania miękkie – fiszki projektowe.

Podczas spotkania ze strony interesariuszy padło wiele propozycji działań. Te, które zostały uznane przez Urząd Miasta za możliwe do zrealizowania zostały wpisane na listę działań. Są to właściwie wszystkie działania, w których jako interesariusz rewitalizacji nie został wpisany Urząd Miasta w Sanoku.

Wiele z działań zostało po spotkaniu również zgłoszonych telefonicznie przez mieszkańców i inwestorów bezpośrednio do biura firmy opracowującej Program. Wszystkie te propozycje były na bieżąco konsultowane z Urzędem Miasta.

Zgłoszenia pokazały, że rewitalizacja jest kojarzona głównie z działaniami inwestycyjnymi. Działania społeczne na rzecz osób mniej samodzielnych ekonomicznie i bytowo nie zostały uznane przez interesariuszy za ważne. Natomiast za najważniejsze działania respondenci uznali przyciąganie do obszaru nowych przedsiębiorców oraz remontowanie i termomodernizowanie budynków. Ważne działania według mieszkańców to również: modernizowanie infrastruktury sportu i rekreacji oraz rozwijanie oferty sportowo-rekreacyjnej, rozwijanie edukacji pozaszkolnej, rewitalizacja przestrzeni publicznej, modernizowanie układu komunikacyjnego i remontowanie dróg, modernizowanie infrastruktury bezpieczeństwa publicznego i zapobieganie przestępczości.

Na pytanie dotyczące wskazania innych obszarów wymagających rewitalizacji w zdecydowanej większości wskazano ŚRÓDMIEŚCIE (toteż przez nacisk interesariuszy uznano niektóre działania przeznaczone do zrealizowania poza obszarem rewitalizacji właśnie na tym terenie) lub wskazywano tereny już zaproponowane jako obszar rewitalizacji.

Mała wartość przypisana projektom społecznym oznacza, że niezbędna jest intensyfikacja edukacji na temat rewitalizacji oraz budowanie akceptacji dla tego typu przedsięwzięć.

8.2 Konsultacje społeczne dotyczące działań przyjętych do realizacji

Na obecnym etapie zakończono przyjmowanie formularzy działań rewitalizacyjnych. Działania, które pokrywały się z wyznaczonym obszarem rewitalizacji i obszarem zdegradowanym zostały uwzględnione w projektowanym dokumencie. Ponadto stworzona została także tabela obejmująca działania spoza wyznaczonych obszarów, które będą oddziaływały na teren całego Miasta Sanoka.

W celu zebrania opinii mieszkańców oraz pozostałych interesariuszy z terenu Miasta Sanoka dnia 14 marca 2017 r. odbyły się konsultacje społeczne składające się z dwóch etapów:

- Etap I – o godzinie 11.00 odbyło się wyjście w teren na tzw. spacer studyjny. Celem spaceru było udanie się w miejsca wybranych planowanych projektów rewitalizacyjnych oraz uzyskanie opinii i sugestii interesariuszy w tym zakresie.
- Etap II – o godzinie 16.00 odbyło się spotkanie podsumowujące prace nad Aktualizacją Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Sanoka w siedzibie Urzędu Miasta w Sanoku. Celem spotkania było m.in. przedstawienie dalszej procedury realizacji zapisów dokumentu.

Radni oraz pozostali interesariusze, którzy udali się na spacer studyjny wyrazili aprobatę dla zaproponowanych działań. Głównym czynnikiem, który miał wpływ na opinię interesariuszy było naoczne zapoznanie się ze skalą zdegradowania poszczególnych terenów przeznaczonych do rewitalizacji oraz przedstawionych przez naszego eksperta (przewodnika spaceru) możliwości rozwojowych i potencjałów jakie oferują wybrane lokalizacje.

Jednocześnie należy podkreślić, że o zaangażowaniu interesariuszy świadczy lista działań planowanych w ramach rewitalizacji. Zawiera ona obszerną i zróżnicowaną listę beneficjentów poszczególnych działań, co oznacza ich realny wpływ na zawartą w Programie listę działań rewitalizacyjnych.

9. Wskazanie obszaru rewitalizacji

Wybór obszarów dysfunkcyjnych (kryzysowych) jest kluczowym elementem opracowywania programu rewitalizacji. Warunkuje bowiem zasięg przestrzenny działań rewitalizacyjnych realizowanych przez samorząd i interesariuszy zewnętrznych na terenie danej gminy w okresie obowiązywania danego programu rewitalizacji.

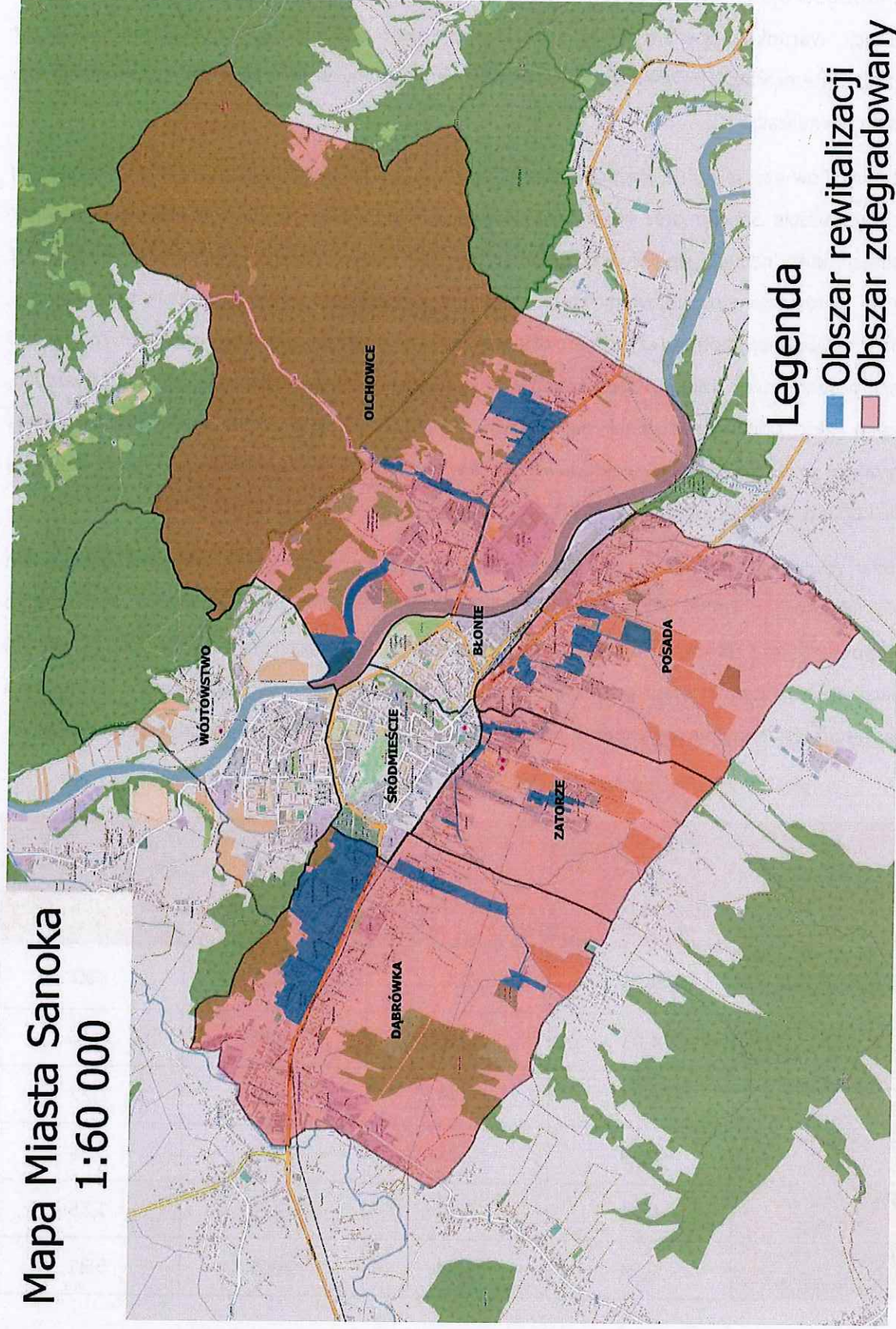
Synteza wyników uzyskanych z przeprowadzonej diagnozy, badań ilościowych i jakościowych obecnej sytuacji w Mieście Sanoku oraz konsultacji społecznych, doprowadziły do wyodrębnienia obszaru rewitalizacji, który cechuje się największą kumulacją negatywnych zjawisk i problemów, jak również znacznym potencjałem rozwojowym. Obok kryterium wysokiego stopnia degradacji przy wyborze obszarów rewitalizacji istotnym czynnikiem była identyfikacja możliwie szerokiego spektrum możliwości realizacji potencjalnych działań naprawczych, zarówno działań tak zwanych miękkich, jak i twardych, mogących także oddziaływać w jak najszerszym zasięgu, stwarzając realną możliwość kreowania pozytywnych zmian na obszarze zdegradowanym, a w konsekwencji pozytywnie wpływać na kondycję miasta. Ponadto poniższe obszary objęte rewitalizacją są istotne z punktu widzenia miasta.

Za obszar rewitalizacji Miasta Sanoka przyjęto obszar wybrany w granicach dzielnic o najwyższym stopniu degradacji, tj. DĄBRÓWKA, OLCHOWCE, POSADA ZATORZE. Wyznaczono obszar rewitalizacji o łącznej powierzchni 4,05 km² (tj. 10,61% powierzchni miasta), zamieszkały przez 5621 osób (tj. 14,47% populacji miasta). Poniższa mapa prezentuje rozmieszczenie poszczególnych podobszarów rewitalizacji w układzie przestrzennym miasta oraz w odniesieniu do wyznaczonych obszarów zdegradowanych.

Tabela 24. Wskaźniki charakteryzujące obszar rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Obszar	Powierzchnia [km ²]	Udział w powierzchni Miasta [%]	Liczba mieszkańców	Udział w liczbie mieszkańców Miasta [%]
Miasto Sanok	38,17	100	38849	100
Obszar rewitalizacji ogółem	4,05	10,61	5621	14,47
Podobszar I - OLCHOWCE	1,24	3,25	492	1,27
Podobszar II - POSADA	0,49	1,28	2542	6,54
Podobszar III - ZATORZE	0,28	0,73	526	1,35
Podobszar IV - DĄBRÓWKA	2,04	5,34	2061	5,31

Mapa Miasta Sanoka 1:60 000

Rysunek 13. Obszar rewitalizacji Miasta Sanoka (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Dodatkowym kryterium ustalonym przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, które ma wskazać obszar możliwy do wsparcia w ramach projektów przeznaczonych do dofinansowania w RPO WP 2014-2020, są wartości referencyjne – średnie wartości wskaźników dla województwa podkarpackiego. Ma to ukierunkować wsparcie RPO WP 2014-2020 na najbardziej dotknięte problemami obszary województwa podkarpackiego.

Spełnienie kryterium IZ wymaga wskazania, że wyznaczony zgodnie z Wytycznymi Ministra Rozwoju obszar rewitalizacji charakteryzuje także minimum 4 z wymienionych wskaźników (maksymalnie po 1 z każdej kategorii), dla których wartości oszacowane dla tego obszaru są mniej korzystne niż wartości referencyjne dla województwa podkarpackiego.

Tabela 25. Poszczególne podobszary tworzące obszar rewitalizacji w odniesieniu do wartości referencyjnych określonych przez Instytucję Zarządzającą RPO WP 2014-2020 (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Kategoria	Wskaźnik	Podobszar rewitalizacji			
		Przekroczenie wartości referencyjnej wskaźnika dla województwa z danej kategorii			
		OLCHOWCE	POSADA	ZATORZE	DĄBRÓWKA
Demografia	Ludność w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	NIE	NIE	NIE	NIE
Rynek Pracy	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg miejsca zamieszkania	NIE	NIE	NIE	NIE
Pomoc Społeczna	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 100 osób wg miejsca zamieszkania	TAK	TAK	TAK	TAK
Podmioty gospodarcze	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania - obszar miejski	NIE	TAK	TAK	TAK
Bezpieczeństwo publiczne	Liczba stwierdzonych przestępstw ogółem w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	TAK	TAK	TAK	TAK
Integracja społeczna	Liczba organizacji pozarządowych na 100 osób wg miejsca zamieszkania	TAK	TAK	TAK	TAK
Ochrona środowiska	Odsetek ludności korzystający z sieci wodociągowej	TAK	NIE	NIE	NIE
Liczba przekroczonych wskaźników		4	4	4	4

Przeprowadzona analiza wskazuje, iż dzielnice Miasta Sanoka wyznaczone jako obszary zdegradowane, na których wskazano podobszary rewitalizacji spełniają dodatkowe kryterium Instytucji Zarządzającej RPO WP 2014-2020 przekraczając wartość referencyjną dla wskaźników pochodzących z minimum 4 kategorii. Obszar rewitalizacji kwalifikuje się zatem do wsparcia w ramach projektów przeznaczonych do dofinansowania w ramach RPO WP 2014-2020.

10. Pogłębiona diagnoza obszaru rewitalizacji

10.1 Szczególna koncentracja problemów i negatywnych zjawisk kryzysowych

Przeprowadzona diagnoza poprzedzająca wyznaczenie obszaru zdegradowanego oraz obszaru rewitalizacji w Mieście Sanok wykazała, że na terenie podobszarów rewitalizacji oraz obszaru zdegradowanego, z którym te obszary są powiązane występują poniższe problemy, stanowiące podstawę do podjęcia działań rewitalizacyjnych.

Tabela 26. Problemy występujące na obszarach zdegradowanych, których dotyczy rewitalizacja
(źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

OLCHOWCE	• Wysokie obciążenie demograficzne, • Wysoki odsetek osób niepełnosprawnych, • Wysoka liczba zasiłków pobieranych przez mieszkańców, • Niska frekwencja wyborcza, • Niska liczba organizacji pozarządowych, • Niska liczba placówek oświaty, • Wysoka liczba interwencji straży pożarnej, • Wysoka liczba wydanych niebieskich kart, • Niska liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów, • Stosunkowo niski współczynnik zwodociągowania i skanalizowania, • Zaniedbana przestrzeń miejska – niedostateczna ilość terenów do rekreacji, • Zły stan nawierzchni dróg.
POSADA	• Wysokie obciążenie demograficzne, • Wysoki współczynnik bezrobocia, • Wysoki współczynnik ubóstwa, • Niska frekwencja wyborcza, • Niska liczba organizacji pozarządowych, • Wysoka liczba wykroczeń, • Niska liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów.
ZATORZE	• Wysokie obciążenie demograficzne, • Wysoki odsetek osób korzystających z pomocy społecznej i zasiłków, • Niska liczba placówek oświaty, • Wysoka liczba interwencji straży pożarnej, • Wysoka liczba wykroczeń, • Wysoka liczba wyrejestrowanych w 2015 r. podmiotów gospodarczych, • Stosunkowo niska liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów, • Zły stan nawierzchni dróg.

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

DĄBRÓWKA	• Wysoki współczynnik bezrobocia, • Wysokie obciążenie demograficzne, • Wysoki odsetek osób korzystających z pomocy społecznej i lokali socjalnych, • Niska liczba placówek oświaty, • Wysoka liczba interwencji straży pożarnej, • Wysoka liczba przestępstw i wydanych niebieskich kart, • Niska liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów, • Stosunkowo niski współczynnik zwodociągowania i skanalizowania, • Zły stan nawierzchni dróg.
-----------------	--

Szczegółowe wskaźniki obrazują również dodatkowo w jakich przypadkach wartości przekraczają średnią dla miasta obrazując stan kryzysowy na podobszarach rewitalizacji. W poniższej tabeli zostały oznaczone podobszary rewitalizacji przekraczające wartość referencyjną dla miasta.

Tabela 27. Przekroczenie wskaźników w dodatkowych kategoriach na podobszarach rewitalizacji w porównaniu z wartością referencyjną dla miasta (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Podobszar rewitalizacji	liczba przyznanej pomocy społecznej z powodu długotrwałej choroby na 100 mieszkańców dzielnicy	liczba przyznanej pomocy społecznej z powodu ubóstwa na 100 mieszkańców dzielnicy	liczba przyznanej pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności na 100 mieszkańców dzielnicy	liczba zasiłków/dopłat na osobę w dzielnicy	liczba najemców lokali socjalnych na 100 mieszkańców dzielnicy
DĄBRÓWKA	2,88	3,40	1,19	4,68	3,25
OLCHOWCE	1,51	2,28	2,39	4,87	0,00
POSADA	1,55	2,06	0,82	3,32	0,05
ZATORZE	1,55	2,65	0,88	6,81	0,17
Średnia dla miasta	1,49	2,24	1,04	4,04	0,56
Podobszar rewitalizacji	frekwencja wyborcza	liczba interwencji straży pożarnej na 100 mieszkańców dzielnicy	liczba wypadków i kolizji drogowych na 100 mieszkańców dzielnicy	liczba wykroczeń na 100 mieszkańców dzielnicy	liczba wydanych niebieskich kart na 100 mieszkańców dzielnicy
DĄBRÓWKA	51,47	1,82	1,77	0,92	0,34
OLCHOWCE	50,00	1,82	0,77	1,04	0,42
POSADA	47,14	0,82	0,82	1,63	0,28
ZATORZE	54,47	1,10	0,72	1,49	0,22
Średnia dla miasta	49,54	1,15	0,97	1,24	0,29
Podobszar rewitalizacji	liczba wyrejstrowanych w 2015 r. podmiotów gospodarczych na 100 mieszkańców dzielnicy	masa azbestu na 100 mieszkańców dzielnicy	% budynków objętych selektywną zbiórką odpadów w dzielnicy	% różnicy w liczbie budynków podłączonych do sieci kanalizacyjnej i wodociągowej	
DĄBRÓWKA	0,08	4,15	43,47	8,73	
OLCHOWCE	0,04	2,78	46,33	25,69	
POSADA	0,08	1,75	45,83	7,14	
ZATORZE	0,17	2,19	47,44	6,84	
Średnia dla miasta	0,08	2,06	50,56	10,68	

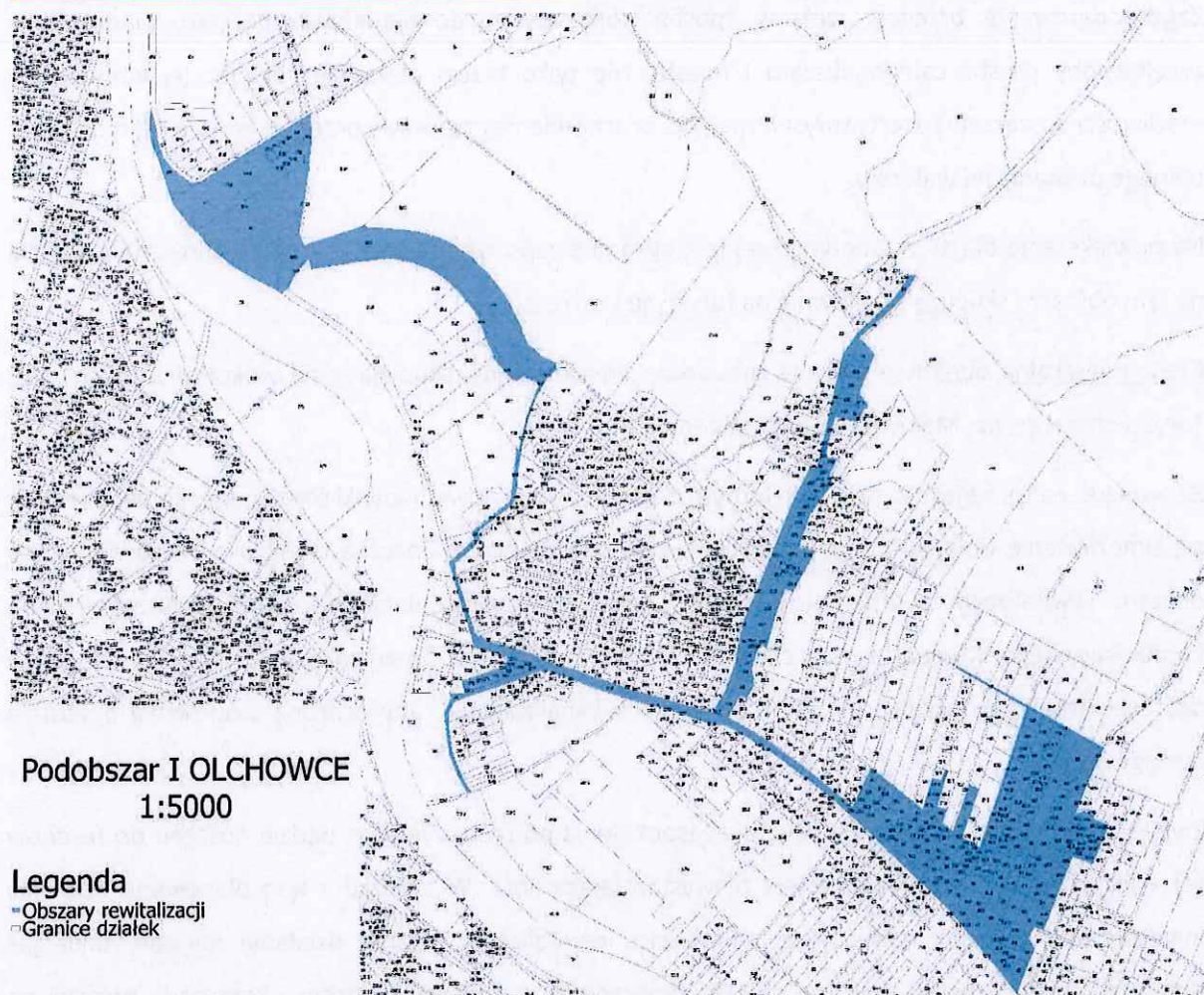
10.2 Opis terenu i potencjału podobszarów rewitalizacji

Na zdegradowanym obszarze każdej z dzielnic wyznaczono obszar rewitalizacji. Poniższa tabela prezentuje zasięg przestrzenny każdego podobszaru rewitalizacji względem dzielnicy.

Tabela 28. Zasięg przestrzenny podobszarów rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Obszar	Powierzchnia [km ²]	Udział w powierzchni dzielnicy [%]	Liczba mieszkańców	Udział w liczbie mieszkańców dzielnicy [%]
Podobszar I - OLCHOWCE	1,24	7,81	492	19,00
Podobszar II - POSADA	0,49	10,52	2542	41,54
Podobszar III - ZATORZE	0,28	9,66	526	29,04
Podobszar IV - DĄBRÓWKA	2,04	28,37	2061	54,38

10.2.1 Podobszar I - OLCHOWCE

Rysunek 14. Zasięg podobszaru I rewitalizacji – OLCHOWCE (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Podobszar można podzielić na dwie części:

- część rekreacyjną – zachodnie tereny podobszaru rewitalizacji,
- część mieszkalną – wschodnie tereny podobszaru rewitalizacji.

Część rekreacyjna obejmuje niezagospodarowaną przestrzeń wokół stawu (jedyne zbiornika wodnego na terenie miasta) – ważnego z punktu widzenia rekreacyjnego dla potrzeb mieszkańców. Są to tereny zielone, które świetnie nadają się na funkcje rekreacyjne (spacerowo-rowerowe), niestety przez zaniedbanie terenu tracą na wartości społecznej.

Drugim obiektem w tej części jest ośrodek wypoczynkowo-rekreacyjny „Sosenki”. Ośrodek jest głównym miejscem noclegowym dla turystów na terenie dzielnicy, a także bardzo ważnym miejscem rekreacji miejscowej społeczności (letnie kolonie, wycieczki). Posiada w rezerwie wiele niezagospodarowanych terenów zielonych. Odpowiednie zagospodarowanie terenów pozwoli zwiększyć ofertę rekreacyjną i turystyczną nie tylko samego ośrodka i dzielnicy, ale całego miasta.

Południową granicę dzielnicy wyznacza rzeka San. Jest to główne miejsce rekreacji lokalnej społeczności. Zagospodarowanie brzegów rzeki w sposób dostosowany do aktualnych potrzeb, diametralnie zwiększyłoby prestiż całego obszaru i miasta. Nie tylko brzegi rzeki, ale również jej koryto daje możliwości poszerzenia oferty turystycznej, np. uruchomienie przeprawy przez rzekę, dającej możliwość pełnego poznania jej walorów.

Na powiększenie oferty wypoczynkowej jest ogromne zapotrzebowanie, dlatego planowane działania na tym obszarze skupiają się głównie na turystyce i rekreacji.

Część mieszkalna obejmuje głównie zabudowę jednorodzinną, skupiającą się wokół ulic: Przemyska, Turystyczna, Łączna, Malownicza, Zagumienna, Chrobrego.

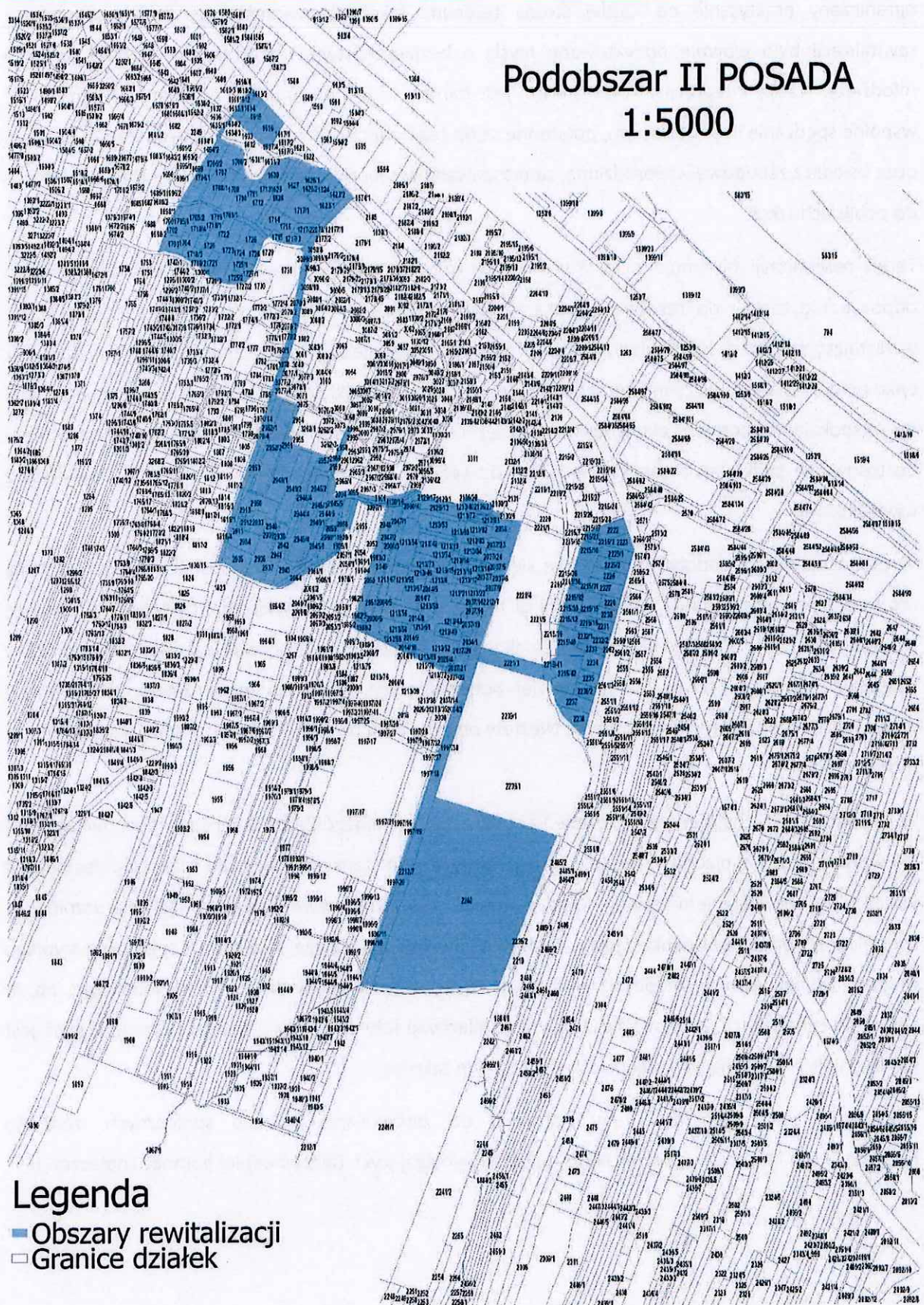
Ze względu na to, że jest to teren, na którym ciągle powstają nowe budynki mieszkalne, konieczne staje się umożliwienie dojazdu do posiadłości nowym mieszkańcom. Znaczna część ulic północnej części obszaru rewitalizacji to drogi gruntowe, wymagające dostosowania do coraz większego ruchu komunikacyjnego. Konieczna jest ich modernizacja. Dodatkowo poszerzająca się zabudowa wymaga dostosowania i podłączenia infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, aby ochrona środowiska pozostała niezagrożona.

Zwiększająca się liczba mieszkańców, dla zaspokojenia potrzeb wymagać będzie dostępu do terenów rekreacyjnych, których aktualnie jest niewystarczająca ilość. W związku z tym planowane działania inwestycyjne w części rekreacyjnej podobszaru rewitalizacji, a także działania miękkie, takie jak organizacja zajęć, warsztatów czy szkoleń połączonych z zabawą, sportem i rekreacją, pozwoli na częściowe zaspokojenie potrzeb w tym zakresie.

Poszerzająca się oferta turystyczna, pobudzi również gospodarkę skierowaną na turystykę, która ulega coraz większej stagnacji na obszarze rewitalizacji.

Podobszar I został wskazany ze względu na swój potencjał turystyczno-gospodarczy.

10.2.2 Podobszar II - POSADA

Rysunek 15. Zasięg podobszaru II rewitalizacji – POSADA (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Podobszar skupia się przy ulicach Stróżowskiej, Robotniczej i Leśnej. Podobszar rewitalizacji jest ograniczony praktycznie od każdej strony terenami szkół. Wyznaczenie tej części podobszaru rewitalizacji było głównie podyktowane myślą o bezpieczeństwie i zaspokajaniu potrzeb dzieci i młodzieży. Nauka integracji z rówieśnikami jest bardzo ważna od najmłodszych lat. Aby umożliwić wspólne spędzanie czasu dzieciom, potrzebne są do tego odpowiednie miejsca. Podobszar skupia dwa duże osiedla z zabudową wielorodzinną, zamieszkiwaną w znacznym stopniu przez dzieci uczęszczające do pobliskich szkół.

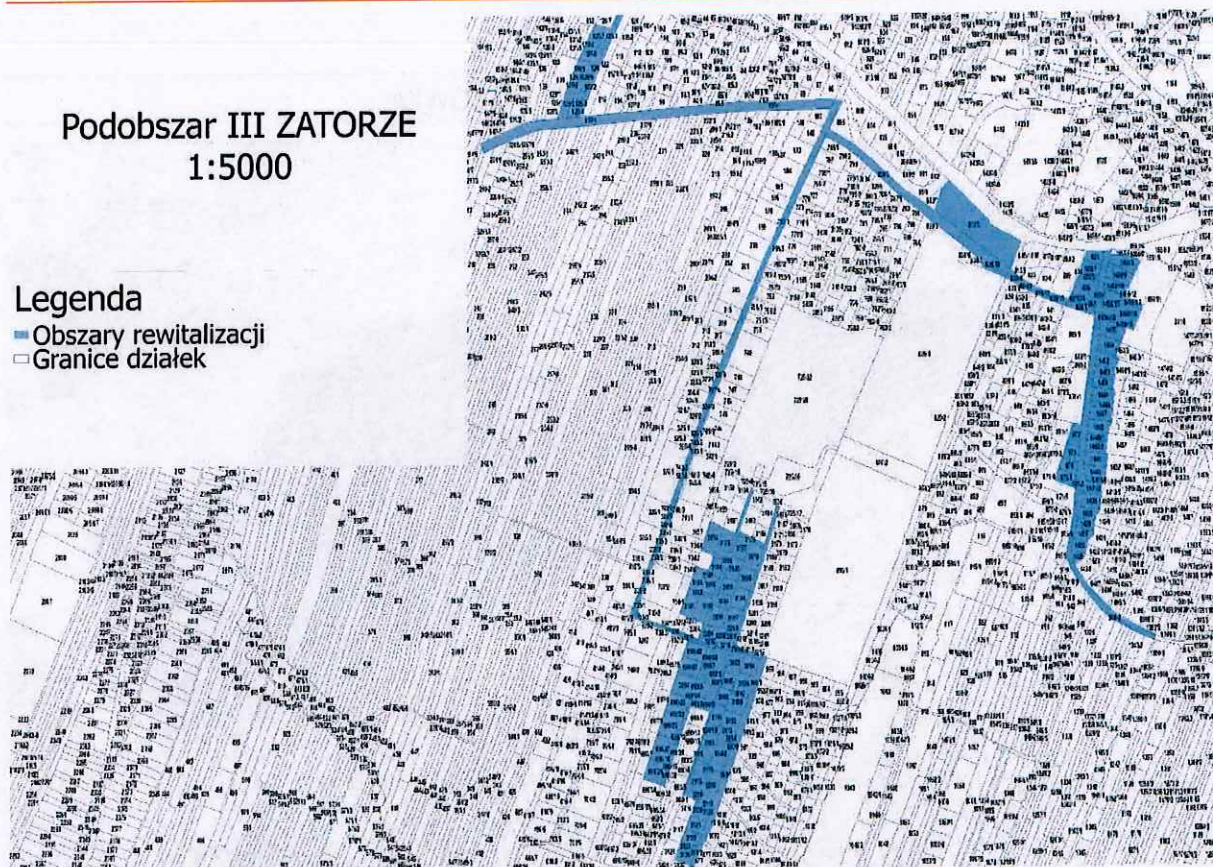
Teren rewitalizacji obejmuje m.in. Rodzinne centrum sportu i rekreacji „WIKI”. Centrum posiada odpowiednie tereny do rekreacji (boiska, stadion), jednak nie są one w stanie zaspokoić ciągle wzrastających potrzeb najmłodszych. Dzieci i młodzież chcą mieć dostęp do innych rodzajów sportu niż tylko piłka nożna, np. ćwiczenia na siłowni, wspinaczka, deskorolki i rolki. Teren posiada duży potencjał do zaspokajania potrzeb aktywności fizycznej i integracji. Odpowiednie jego przekształcenie i dostosowanie pozwolą na zachęcenie dzieci do spędzania wolnego czasu na świeżym powietrzu z rówieśnikami.

W północnej części podobszaru znajduje się również dawny Dom Kultury. Jest to obiekt, który ma możliwość przybrania bardzo ważnej funkcji ze społecznego punktu widzenia. Obecnie placówka ze względu na fatalny stan techniczny jest zamknięta. Jej modernizacja pozwoli na wsparcie pomocy w codziennych formach pobytu dla najbardziej potrzebujących. Placówka może dawać schronienie i wyżywienie bezdomnym i najuboższym. Niestety obiekt z roku na rok niszczeje coraz bardziej i wymaga modernizacji.

W tej samej części znajduje się także jeden z budynków Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego. Jak wskazuje nazwa, placówka zajmuje się wyrównywaniem szans edukacyjnych dzieci poprzez objęcie wczesnym wspomaganie rozwoju. Daje możliwość kształcenia zawodowego i włączenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Placówce również coraz ciężiej przychodzi spełnianie swojego zadania. Obiekt wymaga modernizacji a także wyposażenia dydaktycznego i funkcjonalnego, np. w sprzęt do rehabilitacji. Zachowanie działalności placówki leży w interesie miasta i powiatu, gdyż jest jedną z nielicznych dających możliwości w opisanym zakresie.

Podsumowując, Podobszar II ma potencjał do zaspokajania potrzeb społecznych, zarówno integracyjnych i edukacyjnych, jak i kryzysowych (wymagających bezpośredniej pomocy społecznej).

10.2.3 Podobszar III - ZATORZE

Rysunek 16. Zasięg podobszaru III rewitalizacji – ZATORZE (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Podobszar skupia się przy ulicach Konarskiego, 800-lecia, Kenara, Płowieckiej. Mieści na swoim terenie głównie zabudowę jednorodzianną. Podobszar spełnia funkcję mieszkaniową.

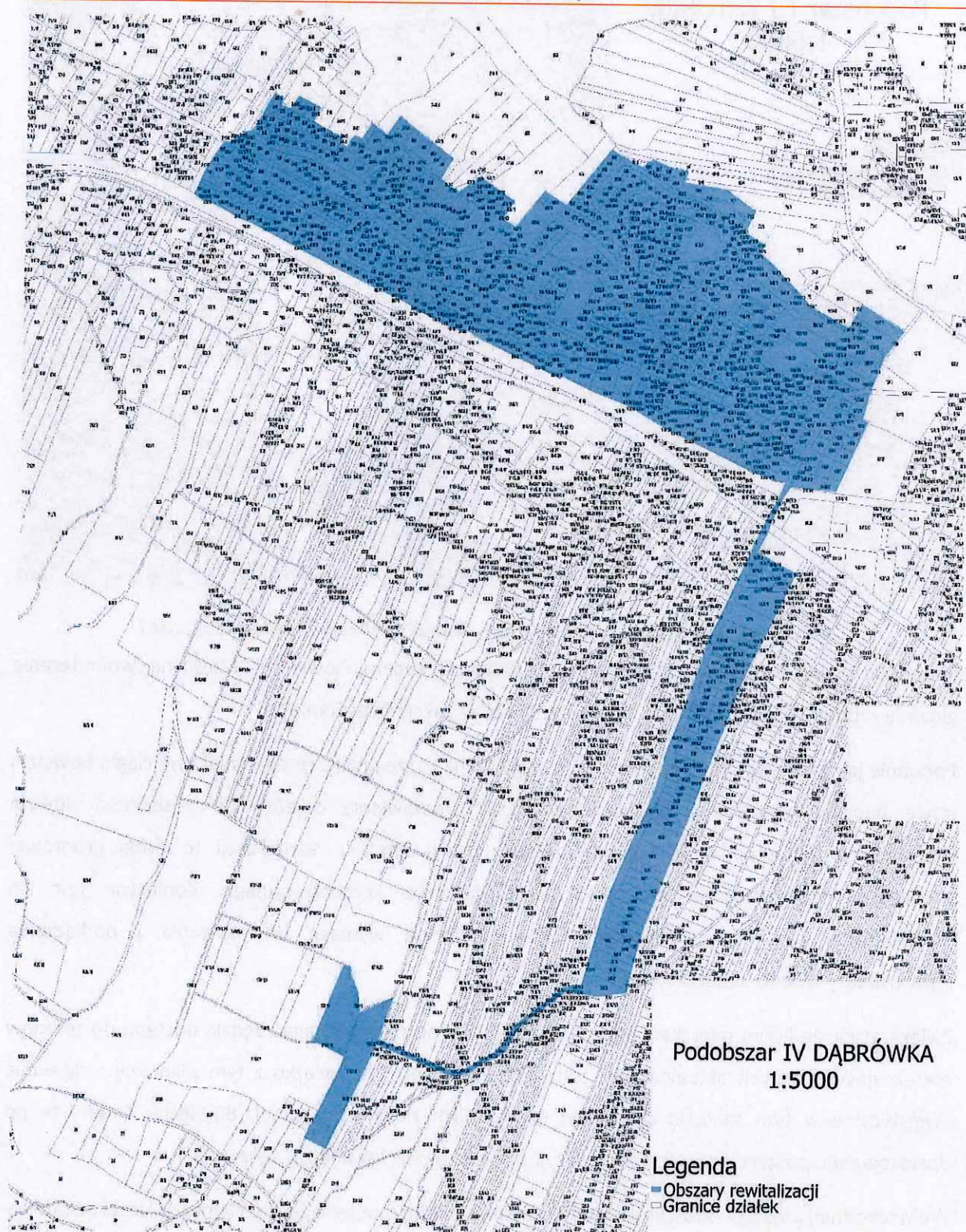
Podobnie jak w przypadku Podobszaru I, ze względu na to, że jest to teren, na którym ciągle powstają nowe budynki mieszkalne, konieczne staje się umożliwienie dojazdu do posiadłości nowym mieszkańcom. Znaczna część ulic południowej części obszaru rewitalizacji to drogi gruntowe, wymagające dostosowania do coraz większego ruchu komunikacyjnego. Konieczna jest ich modernizacja. Dodatkowo poszerzająca się zabudowa wymaga dostosowania i podłączenia infrastruktury wodno-kanalizacyjnej.

Zwiększająca się liczba mieszkańców, dla zaspokojenia potrzeb wymagać będzie dostępu do terenów rekreacyjnych, których aktualna ilość jest niewystarczająca. W związku z tym planowane działania inwestycyjne w tym zakresie skupią się na terenach zielonych przy ul. 800-lecia. Tereny te po dostosowaniu, poszerzyłyby ofertę rekreacyjno-sportową dla lokalnej społeczności.

We wschodniej części podobszaru znajduje się także kolejny z budynków Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego, pełniący dokładnie te same funkcje i borykający się z podobnymi problemami co obiekt na Posadzie.

Podobszar IV został wytypowany ze względu na swój potencjał zaspokajania potrzeb mieszkaniowo-społecznych.

10.2.4 Podobszar IV - DĄBRÓWKA

Rysunek 17. Zasięg podobszaru IV rewitalizacji – DĄBRÓWKA (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Podobszar można podzielić na dwie części:

- część mieszkalną – północne tereny podobszaru rewitalizacji,
- część niemieszkalną – południowe tereny podobszaru rewitalizacji.

Część mieszkalna skupia się przy ulicach Konopnickiej i Krakowskiej. Mieści na swoim terenie gęstą zabudowę jednorodzinną. Część spełnia funkcję mieszkaniową.

Mieszkańcy wymienionych lokacji wskazują na silną potrzebę remontu ulic. Zły stan techniczny dróg wpływa na bezpieczeństwo ruchu drogowego. Stara infrastruktura wodno-kanalizacyjna wymaga modernizacji. Mieszkańcy nie mają na terenie większej możliwości wyboru miejsca do spędzania wolnego czasu i integracji. Przekłada się to na zjawiska patologiczne – spożywanie alkoholu w miejscach publicznych, akty wandalizmu. Sprowadza się to do wykluczenia społecznego jednostek i powielania zachowań niepożądanych. Z analiz wynika, że na podobszarze występuje największy problem bezrobocia oraz najwyższy wskaźnik pobierania świadczeń z pomocy społecznej. Zauważalne są również problemy z przestępczością.

Teren posiada jednak miejsca, które po dostosowaniu do aktualnych potrzeb, mogą stać się miejscami integracji społecznej. Odpowiednie dostosowanie przestrzeni da możliwość mieszkańcom, m.in. do spędzania wolnego czasu.

Część niemieszkalna dotyczy terenów zielonych i terenów przylegających do Cmentarza Południowego. Część spełnia funkcje odpoczynku. Cmentarz jest ważnym miejscem pamięci dla lokalnej społeczności. Jest regularnie odwiedzany przez rodziny zmarłych. Do cmentarza dojeżdżają autobusy, niestety przez niezagospodarowany teren przed cmentarzem i ograniczoną ilość miejsca dla ruchu komunikacyjnego, przestrzeń stwarza niebezpieczeństwo dla odwiedzających. Konieczne jest stworzenie w tym miejscu zatoki autobusowej i parkingu dla samochodów osobowych.

Tereny zielone południowej części podobszaru, stwarzają warunki do spacerów, chwilowej ucieczki od życia w mieście, kontemplacji. Dają okazję do kontaktu z przyrodą.

Delimitacja Podobszaru IV ma na celu integrację lokalnej społeczności, obniżenie poziomu negatywnych zjawisk społecznych, danie szansy na wzmocnienie pamięci/wartości/kultury lokalnej, do czego podobszar rewitalizacji ma predyspozycje (potencjał).

11. Wizja, cele, działania

11.1 Wizja rewitalizacji

Wizja realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji to obraz oczekiwanego stanu Miasta Sanoka oraz obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji jaki społeczność lokalna chciałaby osiągnąć po wdrożeniu Lokalnego Programu Rewitalizacji. Dzięki analizie wewnętrznych potencjałów, zewnętrznych uwarunkowań oraz wyzwań i potrzeb rozwojowych, które zidentyfikowane zostały na podstawie analizy sytuacji miasta i obszarów rewitalizacji oraz partycypacji społecznej możliwe było sformułowania głównej wizji rewitalizacji Miasta Sanoka wraz z jej szczegółowym rozwinięciem.

WIZJA:

*Obszar zrewitalizowany miejscem
społecznie, gospodarczo, technicznie i przestrzennie
wkomponowanym w rozwój Miasta Sanoka*

I. Rewitalizacja społeczna

Mieszkańcy obszaru rewitalizacji stanowią świadomą, zaangażowaną społecznie i obywatelsko społeczność. Liczne inicjatywy społeczne i programy aktywizacji zawodowej wspierane przez miasto pozwoliły ograniczyć zjawisko wykluczenia, bezrobocia i ubóstwa. Aktywność zawodowa mieszkańców spójna jest z kierunkami rozwoju gospodarczego miasta. Mieszkańcy uczestniczą w rozwoju sektora kreatywnego oraz usług turystycznych i rekreacyjnych. Regionalna tradycja i kultura Sanoka, przejawiająca się poprzez działalność licznych organizacji pozarządowych i instytucji kultury, stanowi filar integracji społecznej i tożsamości lokalnej. Mieszkańcy, dla których wartości związane z historią i kulturą miasta są ważne, przyczyniają się do rozwoju miasta i wykorzystania ogromnego potencjału turystycznego miasta z jego zabytkami i ofertą zamieszkania oraz odwiedzania. Projekty edukacyjne realizowane przez placówki oświatowe, podmioty świadczące usługi sportowo-rekreacyjne, doprowadziły do poprawy wyników edukacyjnych uczniów na wszystkich poziomach nauczania, a organizowane zajęcia dodatkowe pozwalają na rozwój pasji i umiejętności dzieci i młodzieży, budując tym samym kapitał ludzki na kolejne lata. Motywacja do nauki płynie przede wszystkim ze strony rodziców, ale kształtowana jest także za pośrednictwem angażowania młodzieży w zajęcia sportowe, których oferta jest stale rozwijana i znacząco poszerza się dzięki zrealizowanym przedsięwzięciom infrastrukturalnym dotyczącym bazy sportowo-rekreacyjnej. Dostęp do wysokiej jakości usług medycznych oraz oferty sportowo-rekreacyjnej przekłada się na świadomość zdrowotną mieszkańców i ich aktywność ruchową. Szeroka oferta wydarzeń i zajęć kulturalno-artystycznych i sportowych pozwala na rozwój pasji i zdobywanie nowych zdolności przez osoby w każdym wieku. Uwrażliwienie na sprawy

współobywateli oraz dbałość o otoczenie i wizerunek obszarów rewitalizowanych wpływają na zmniejszenie przestępczości, wzrost poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców Sanoka, a także silniejsze utożsamianie się z miejscem zamieszkania.

II. Rewitalizacja gospodarcza

Sfera gospodarcza obszaru rewitalizacji poprzez rozwój sektora turystycznego i rekreacyjnego czy przemysłu rozrywki, a także handlu i usług specjalistycznych jest kołem napędowym rozwoju obszarów rewitalizacji. Jej rozwój wspierają inwestycje w infrastrukturę turystyczną, rekreacyjną i kulturalną, udogodnienia dla młodych przedsiębiorców i specjalizacje zasobów ludzkich. Odnowiona przestrzeń miasta sprzyja integracji, przyciągając zainteresowanie mieszkańców i turystów. Dzięki aktywnej promocji i przygotowaniu atrakcyjnej oferty inwestycyjnej przez miasto Sanok, inwestorzy chętnie lokują swoją działalność na terenach rekreacyjnych, dając nowy impuls prorozwojowy tym terenom i ich otoczeniu. Zwiększył się udział w strukturze gospodarczej obszaru rewitalizacji firm o potencjale do generowania innowacji, z sektora kreatywnego (kultura, architektura, sztuki plastyczne i inne, reklama), turystycznego, a także przemysłu rozrywki. Mieszkańcy miasta chętnie podejmują samozatrudnienie, w czym pomocne jest otrzymywane wsparcie od lokalnych instytucji otoczenia biznesu. Prężnie rozwijający się sektor MŚP przekłada się na wzrost zatrudnienia i poprawę sytuacji bytowej mieszkańców. Atrakcyjna oferta na lokalnym rynku pracy skłania młode osoby do osiedlania się na terenie obszaru rewitalizacji i wiązania swojej przyszłości zawodowej i osobistej z miastem.

III. Rewitalizacja techniczna i przestrzenna

Arterie komunikacyjne Sanoka tworzą spójną i zmodernizowaną całość. Ruch komunikacyjny został usprawniony i polepszył się standard techniczny ulic i ciągów pieszo-jezdných. Wyremontowane drogi obszaru rewitalizacji pozwalają na bezpieczny ruch uliczny zarówno dla pojazdów, rowerzystów czy pieszych. Obiekty i tereny o wysokich wartościach rekreacyjnych i społecznych zostały przywrócone do funkcjonowania. Przestrzenie publiczne zostały udostępnione pod funkcje istotne dla mieszkańców obszaru rewitalizacji i miasta oraz działających tu podmiotów gospodarczych. Zadbane i zagospodarowane przestrzenie publiczne sprzyjają integracji i ożywieniu kulturalno-turystycznemu. Prowadzone inwestycje realizowane są w sposób świadomy społecznie, co pozwala na stworzenie miejskiej infrastruktury przyjaznej osobom starszym i niepełnosprawnym, wpływając na poprawę jakości ich uczestnictwa w życiu społecznym. Substancja budowlana budynków użyteczności publicznej, dzięki prowadzonym pracom remontowym i wymianie instalacji wewnętrznych znacząco się poprawiła. Tradycyjna zabudowa, uzupełniana jest w sposób zharmonizowany nowymi budynkami, zwiększającymi ofertę mieszkaniową miasta. Przeprowadzone inwestycje w bazę materialną budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej oraz infrastrukturę sieciową podniosły standard zamieszkania i jakość życia w obszarach rewitalizacji, zwiększając ich popularność wśród mieszkańców.

Należy mieć na uwadze, że jednym z głównych założeń rewitalizacji jest ożywianie obszarów będących w stagnacji. Celem jest takie wsparcie obszarów będących w sytuacji kryzysowej, aby obszar całego miasta mógł rozwijać się równomiernie dla korzyści wszystkich mieszkańców.

Rewitalizacja wyznaczonych obszarów miasta to proces, którego efektem będzie:

- wzmocnienie relacji między mieszkańcami, w szczególności w oparciu o wspólnie podejmowane działania na rzecz wspólnoty lokalnej oraz swojej dzielnicy,
- nawiązanie współpracy z sektorem samorządowym, biznesowym, pozarządowym, parafiami i nieformalnymi gremiami funkcjonującymi w dzielnicach,
- podnoszenie poziomu aspiracji mieszkańców w wymiarze zawodowym, rodzinnym, osobistym,
- wyrównywanie szans rozwoju mieszkańców, poszerzanie możliwości rozwijania swoich talentów bez względu na wiek, sytuację ekonomiczną, poziom sprawności,
- odbudowanie poczucia wartości grup mieszkańców, którzy obecnie są lub czują się marginalizowani,
- podniesienie jakości środowiska zamieszkania,
- poprawa warunków mieszkaniowych w aspekcie infrastrukturalnym,
- stworzenie mechanizmów utrwalających samodzielność mieszkańców oraz rozwój dzielnic.

Należy zakładać, że skala nagromadzonych problemów, hamujących rozwój obszaru wskazanego do rewitalizacji, powoduje, iż ich całkowite wyeliminowanie nie będzie możliwe w przyjętym horyzoncie czasowym programu. Zintegrowane działania ujęte w programie mają zatem w jak najszerszym zakresie ograniczyć wpływ zdiagnozowanych czynników negatywnych, tworząc tym samym trwały fundament dla pełnej odnowy społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i środowiskowej obszaru rewitalizowanego miasta.

11.2 Cele i kierunki rewitalizacji

Cele, które mają za zadanie ograniczyć problemy społeczne, gospodarcze, przestrzenno-funkcjonalne, techniczne i środowiskowe miasta, na obszarze kryzysowym stanowią rozwinięcie wizji obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji, są próbą przełożenia jej założeń na poziom operacyjny. Ich zakres wynika bezpośrednio z przeprowadzonej diagnozy stanu obszarów kryzysowych miasta oraz z postulatów dotyczących oczekiwanych zmian podnoszonych przez mieszkańców w trakcie przeprowadzanych konsultacji społecznych. Działania przyporządkowane poszczególnym celom będą się wzajemnie uzupełniać i dlatego powinny być realizowane równolegle. Kompleksowe podejście do procesu rewitalizacji stanowi bowiem gwarant zrównoważonego rozwoju obszaru i dzięki wzmocnieniu efektu synergii, prowadzić do stopniowego ograniczania zjawisk kryzysowych.

Tabela 29. Cele i kierunki rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

CELE	KIERUNKI
1. Włączenie społeczne i zawodowe mieszkańców obszaru rewitalizacji	• zapewnienie dostępu do podnoszenia i zmiany kwalifikacji zawodowych • organizacja imprez, zajęć i szkoleń dla osób w różnym wieku • wzrost liczby miejsc pożytecznego spędzania wolnego czasu dla mieszkańców
2. Zwiększenie dostępu do miejsc i usług społecznych oraz zdrowotnych	• modernizacja obiektów użyteczności publicznej • polepszenie funkcjonowania placówek użyteczności publicznej • wzrost wykorzystania wolnych budynków lub ich części na cele mieszkaniowe
3. Wykorzystanie rekreacyjnego i turystycznego potencjału obszaru rewitalizacji poprzez rozbudowę i modernizację infrastruktury sportowo-rekreacyjnej i turystycznej	• modernizacja obiektów wypoczynkowych • modernizacja obiektów sportowych • rewitalizacja i udostępnianie przestrzeni publicznych pod rekreację • poprawa dostępu do infrastruktury sportowej i rekreacyjnej • wzrost ogólnodostępnych miejsc rekreacji
4. Stworzenie przestrzeni przyjaznej wszystkim mieszkańcom poprzez modernizację infrastruktury technicznej	• poprawa infrastruktury drogowej • rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej • rozwinięcie infrastruktury na osiedlach mieszkalnych (plac zabaw, mała architektura)

11.3 Identyfikacja działań

Niniejszy dokument zawiera zestaw działań, pozwalających ożywić miasto w sposób kompleksowy, holistycznie podchodząc do jego rozwoju: z uwzględnieniem wszystkich filarów zrównoważonego rozwoju, tj. społecznego, gospodarczego, przestrzenno-funkcjonalnego, technicznego i środowiskowego. W związku z tym zdefiniowano cele oraz szereg działań, których wykonanie pomoże te cele osiągnąć. Projekty te charakteryzują się złożonością, co przede wszystkim dotyczy przedsięwzięć „miękkich”, aktywizujących społeczność lokalną, które swoje odzwierciedlenie mają także w kwestiach środowiskowych i ekonomicznego rozwoju miasta.

Dla osiągnięcia zarysowanej wizji, a także celów rewitalizacji obszarów miasta w oparciu o identyfikację potrzeb społecznych, gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych, a także możliwości inwestycyjnych, wyznaczono zbiór działań wdrożeniowych.

Wyznaczono zbiór 36 przedsięwzięć wdrożeniowych, które podzielono na 3 grupy:

- 1) **Działania główne** – najbardziej newralgiczne z punktu widzenia miasta,
- 2) **Działania uzupełniające** – istotne dla inwestorów, którzy będą je realizować głównie we własnym zakresie,
- 3) **Działania oddziałujące na obszary zdegradowane, będące poza ich granicami** – dodane ze względu na silny nacisk interesariuszy lub będące typowo działaniami społecznymi (miękkimi) bez wyznaczonych konkretnych miejsc realizacji, których oddziaływanie będzie wykraczało poza granice obszaru rewitalizacji.

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

Tabela 30. Działania główne rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

L.p.	Podmiot realizujący	Nazwa działania	Miejsce realizacji	Opis/zakres działania	Cel/rezultat działania	Okres realizacji	Szacunkowy koszt	Sposób finansowania	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Cele programu realizowane przez działanie
1	PE-PO Sp. z o.o. PPHU	Rewitalizacja ośrodka wypoczynkowo-rekreacyjnego „Sosenki”	ul. Gajowa 35 (OLCHOWCE)	Modernizacja wyposażenia domków wypoczynkowych oraz zaplecza gastronomicznego. Adaptacja miejsca na pralnię. Remont i budowa wiat ogniskowych oraz „zielonego tarasu”. Utworzenie placu zabaw oraz zjazdu linowego nad rzeką San. Budowa stajni dla koni i infrastruktury jeździeckiej oraz utworzenie zjazdu linowego.	Zwiększenie ofert turystycznej i rekreacyjnej miasta. Rozwój i podniesienie potencjału przedsiębiorstwa. Zadbane tereny zielone na terenie ośrodka.	2017-2019	850 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	3
2	TurizmuSan	Rewitalizacja przestrzeni publicznej miasta Sanoka poprzez uruchomienie przeprawy przez rzekę San łodzią płaskodenną	dziąłka nr 48/6 (OLCHOWCE)	Zaadoptowanie nabrzeża rzeki poprzez utworzenie przystani ułatwiającej dojazd do wody i wodowanie kajaków oraz utworzenie infrastruktury ułatwiającej obsługę ruchu turystycznego. Utworzenie zielonej plaży i ekologicznej przeprawy przez rzekę.	Zwiększenie ofert turystycznej i rekreacyjnej miasta. Rozwój i podniesienie potencjału przedsiębiorstwa. Czysty i zadbane brzeg rzeki San. Utworzenie nowej drogi komunikacji między brzegami rzeki.	2017-2019	66 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	3
3	PE-PO Sp. z o.o. PPHU	Organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży zamieszkujących tereny kryzysowe miasta Sanoka	ul. Gajowa 3 (OLCHOWCE)	Organizacja letnich półkolonii, w tym podstawy nauki jazdy konnej, wycieczki, warsztaty, wyżywienie.	Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego i wzrost świadomości ekologicznej. Wzrost umiejętności kompetencji społecznych wraz z wyrównaniem szans uczestników. Rozwój i podniesienie potencjału przedsiębiorstwa.	2017-2019	120 000,00 zł	RPO WP Działanie 8.1 (85%), Środki własne (15%) - EFS	Liczba przeprowadzonych spotkań [szt.]/ Liczba uczestników spotkań [os.]	1

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

4	STOWARZYSZENIE WIKI SPORT CENTRUM SANOK	Budowa parku street workout i siłowni plenerowej	ul. Stróżowska 19 (dz. nr 2240) (POSADA)	Budowa parku ćwiczeń, siłowni na świeżym powietrzu, ścianki wspinaczkowej, alejki i rampy na rolki i deskorolki, piaskownicy oraz pawilonu małej gastronomii.	Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego i prowadzenia zdrowego trybu życia.	2017-2018	300 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	3
5	Chorągiew Podkarpacka Związku Harcerstwa Polskiego – Hufiec ZHP Sanok	Organizacja warsztatów wspinaczkowych dla dzieci i młodzieży zamieszkujących teren kryzysowe miasta Sanoka	ul. Poprzeczna 2 (WÓJTOWSTWO) ul. Gajowa 3 (OLCHOWCE)	Nauka bezpiecznej wspinaczki, warsztaty technik linowych. Budowa instalacji linowych na wysokości. Szkolenie instruktorów.	Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego i wzrost świadomości ekologicznej. Wzrost umiejętności kompetencji społecznych wraz z wyrównaniem szans edukacyjnych uczestników. Rozwój i podniesienie potencjału organizacji.	2018	51 200,00 zł	Mikroprojekty w ramach INTERREG PL- SK, lub PWT PL-BY-UA (85%), środki własne (15%) – EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	1/3
6	CARITAS ARCHIDIECEZJI PRZEMYSKIEJ	Rewitalizacja obiektu dawnego Domu Kultury na cele działalności społecznej, opiekuńczej i wychowawczej	ul. Kościelna (dz. nr 1717/1) (POSADA)	Rozbudowa i nadbudowa budynku, wykonanie nowych instalacji elektrycznych i sanitarnych oraz windę, termomodernizację obiektu wraz z wyposażeniem pomieszczeń, przygotowanie w pełni wyposażonego węzła kuchennego.	Wsparcie osób w dziennych formach pobytu. Dostosowanie budynku do potrzeb osób niepełnosprawnych.	2017-2018	4 000 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	2
7	Urząd Miasta w Sanoku	Budowa ścieżki pieszo- rowerowej nad stawem	działki nr 870/1, 58/23, 58/21 (OLCHOWCE)	Budowa ścieżki pieszo-rowerowej o szerokości 2,5 m – przygotowanie podłoża (prace ziemne), wykonanie podbudowy (piasek, kruszywo łamane, obrzeża oraz warstwy 3-5 cm betonu asfaltowego).	Otwarcie zaniebanej przestrzeni miejskiej na nowe możliwości jej rozwoju. Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego i prowadzenia zdrowego trybu życia.	2017-2020	150 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Długość stworzonej ścieżki [km]	3

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

8	Urząd Miasta w Sanoku	Wykonanie chodnika i przebudowa drogi	ul. Iwazkiewicza (DĄBRÓWKA)	Wykonanie chodnika i przebudowa drogi.	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców oraz ułatwienie dojazdu.	2017-2020	600 000,00 zł	Program Rozwoju Gminnej i Powiatowej Infrastruktury Drogowej na lata 2016-2020, Budżet Miasta	Długość przebudowanych dróg [km]/Spadek incydentów drogowych [%]	4
9	Urząd Miasta w Sanoku	Rewitalizacja placu zabaw wraz z wykonaniem chodnika	ul. Konopnickiej (DĄBRÓWKA)	Wypożyczenie placu zabaw w urządzeniu zabawowe oraz zamontowanie elementów siłowni plenerowej. Wykonanie chodnika przy ulicy.	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców. Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego.	2017-2020	350 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/Liczba osób korzystająca z placu [os.]	4
10	Urząd Miasta w Sanoku	Wykonanie chodników i nawierzchni asfaltowej oraz modernizacja boiska sportowego i oświetlenia	ul. Konopnickiej, Struga, Rataja (DĄBRÓWKA)	Wykonanie chodników i nawierzchni asfaltowej. Doposażenie boiska sportowego do piłki nożnej. Zamontowanie elementów placu zabaw oraz siłowni plenerowej.	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców. Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego.	2017-2020	2 200 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/Liczba osób korzystająca z placu [os.]	4
11	Urząd Miasta w Sanoku	Wykonanie chodników i nowej nawierzchni dróg oraz modernizacja placu zabaw	ul. Baczyńskiego, Kolberga, Kaczkowskiego, Zapolskiej, Nałkowskiej (DĄBRÓWKA)	Wykonanie chodników i remont dróg oraz wykonanie łącznika do placu zabaw. Doposażenie boiska sportowego do piłki nożnej. Zamontowanie elementów placu zabaw oraz siłowni plenerowej.	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców. Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego.	2017-2020	1 800 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/Liczba osób korzystająca z placu [os.]	4
12	Urząd Miasta w Sanoku	Budowa chodnika, parking, kaplicy cmentarnej, zatoki autobusowej	ul. Ustronie (DĄBRÓWKA)	Budowa chodnika, parking, kaplicy cmentarnej (domu pogrzebowego), zatoki autobusowej.	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców.	2017-2020	2 200 000,00 zł	Inne niż RPO WP, Budżet Miasta	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/Powstała liczba miejsc parkingowych [szt.]	4

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

13	Urząd Miasta w Sanoku	Poprawa infrastruktury drogowej w dzielnicy Zatorze	ul. Konarskiego, Kenara, Poziomkowa, Malinowa, Jagodowa, Sielska (ZATORZE)	Zadanie obejmuje przebudowę dróg miejskich w dzielnicy Zatorze w tym: wykonanie nawierzchni, chodników, krawężników, kanalizacji deszczowej, oświetlenia ulicznego.	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców. Poprawa istniejącego stanu technicznego ciągów komunikacyjnych dla pieszych, pojazdów. Poprawa jakości życia mieszkańców dzielnicy. Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego. Poprawa dostępności komunikacyjnej przedsiębiorstw działających w obszarze realizacji projektu.	2017-2022	990 000,00 zł	Inne niż RPO WP, Budżet Miasta	Długość przebudowanych dróg [km]/ Spadek incydentów drogowych [%]	4
14	Urząd Miasta w Sanoku	Poprawa infrastruktury drogowej w dzielnicy Olchowce	ul. Chrobrego, Malownicza, Słowicza, Mostowa (OLCHOWCE)	Zadanie obejmuje przebudowę dróg miejskich w dzielnicy Olchowce w tym.: wykonanie nawierzchni, chodników, krawężników, kanalizacji deszczowej.	Możliwość wykorzystywania budynku do spędzania wolnego czasu mieszkańców. Pozytywny wpływ na gospodarkę miasta - wzrost dochodów. Realizacja projektu przyczyni się do zachowania infrastruktury i nadaniu jej nowej roli, bardziej użytecznej dla miejscowej społeczności.	2019-2022	3 880 530,00 zł	Program Rozwoju Gminnej i Powiatowej Infrastruktury Drogowej na lata 2016-2020, Budżet Miasta	Długość przebudowanych dróg [km]/ Spadek incydentów drogowych [%]	4
15	Urząd Miasta w Sanoku	Adaptacja budynku dawnego domu strażaka w Olchowcach	ul. Przemyska 81 (OLCHOWCE)	Dostosowanie budynku do nowych potrzeb z ewentualną przebudową wewnętrznych ścianek działowych, montażem nowych instalacji: elektrycznej, wodociągowej, kanalizacyjnej, wymianę podłóg, okien, odnowienie wewnętrznych pokrycia ścian, ocieplenie budynku, wykonanie nowych sanitariatów, wymianę pokrycia dachowego oraz zagospodarowanie otoczenia. Zakup nowego wyposażenia.		2018-2020	200 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	2

Tabela 31. Działania uzupełniające rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

L.p.	Podmiot realizujący	Nazwa działania	Miejsce realizacji	Opis/zakres działania	Cel/rezultat działania	Okres realizacji	Szacunkowy koszt	Sposób finansowania	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Cele programu realizowane przez działanie
16	SPÓŁDZIELNIA MIESZKANIOWA AUTOSAN	Modernizacja placów zabaw	ul. Robotnicza (dz. nr 2933, 2934, 2935/1, 2936/1), ul. Topolowa (dz. nr 2215/10) (POSADA)	Wymiana urządzeń zabawowych, ogrodzenie placów zabaw, niwelację terenu oraz oświetlenie placów zabaw.	Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego. Zwiększenie bezpieczeństwa i atrakcyjności dla dzieci.	2019-2020	250 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z placu [os.]	4
17	Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Spółka z o.o.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej	ul. Witosa (DĄBRÓWKA)	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej przy ul. Witosa.	Wzrost poziomu zadowolenia i komfortu użytkowania mieszkańców. Poprawa gospodarki ściekowej.	2018	50 000,00 zł	Środki własne (100%)	Długość rozbudowanej sieci wodociągowej [km]/ Liczba dodatkowych osób korzystających z sieci wodociągowej [os.]	4
18	Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Spółka z o.o.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej	ul. Olchowicka, ul. Turystyczna (OLCHOWCE)	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej przy ul. Olchowickiej i Turystycznej oraz ich najbliższym rejonie.	Wzrost poziomu zadowolenia i komfortu użytkowania mieszkańców. Poprawa gospodarki ściekowej.	2018	90 000,00 zł	Środki własne (100%)	Długość rozbudowanej sieci wodociągowej [km]/ Liczba dodatkowych osób korzystających z sieci wodociągowej [os.]	4

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

19	Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Spółka z o.o.	Budowa sieci wodociągowej	ul. Włtosa (DĄBRÓWKĄ)	Budowa sieci wodociągowej przy ul. Włtosa.	Wzrost poziomu zadowolenia i komfortu użytkowania mieszkańców. Poprawa gospodarki wodociągowej.	2018	20 000,00 zł	Środki własne (100%)	Długość rozbudowanej sieci wodociągowej [km]/ Liczba dodatkowych osób korzystających z sieci wodociągowej [os.]	4
20	Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Spółka z o.o.	Budowa obiektu hydroforni strefowej i odcinka sieci (spięcie w pierścień)	ul. Olchowicka, ul. Turystyczna (OLCHOWCE)	Budowa sieci wodociągowej z hydrofornią strefową przy ul. Olchowickiej i Turystycznej.	Podniesienie ciśnienia w sieci wodociągowej, umożliwienie podłączenia nowo wybudowanych budynków, likwidacja niedoborów wody oraz deficytów ciśnienia na przedmiotowym terenie – wzrost poziomu zadowolenia i użytkowania mieszkańców. Poprawa gospodarki wodociągowej.	2018	270 000,00 zł	Środki własne (100%)	Długość rozbudowanej sieci wodociągowej [km]/ Liczba dodatkowych osób korzystających z sieci wodociągowej [os.]	4

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

21	Starostwo Powiatowe w Sanoku	Dostosowanie do nowych funkcji budynków Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego	ul. Konarskiego 10 (ZATORZE) ul. Lipińskiego 34 (POSADA)	Rozbudowa/przebudowa/adaptacja budynków SOSW wraz z zagospodarowaniem terenu. Budowa nowego pawilonu edukacyjnego połączonego z istniejącymi obiektami i stanowiącymi jednolitą całość. Zakup urządzeń, sprzętu rehabilitacyjnego i terapeutycznego, wyposażenie dydaktycznego i funkcjonalnego.	Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci poprzez objęcie wczesnym wspomaganie rozwoju poprzez wyeliminowanie mikrodeficytów. Możliwość kształcenia zawodowego i włączenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Utrzymanie miejsc pracy nauczycieli/personelu. Poprawa stanu technicznego i estetyki budynków oświatowych.	2017-2019	7 000 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Powiatu (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych w programie [os.]	2
22	Zarząd Rady Dzielnicy Zatorze	Rewitalizacja boiska sportowego i placu zabaw oraz budowa siłowni plenerowej	ul. 800-lecia (dz. nr 813/2) (ZATORZE)	Wymiana murawy boiska sportowego, placu zabaw, ogrodzenia terenu. Montaż siłowni plenerowej, ławeczek dla widzów, montaż bramek piłkarskich.	Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego i prowadzenia zdrowego trybu życia.	2017-2022	100 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z placu [os.]	3,4

Tabela 32. Działania rewitalizacji oddziałujące na obszary zdegradowane, będące poza ich granicami (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Lp.	Podmiot realizujący	Nazwa działania	Miejsce realizacji	Opis/zakres działania	Cel/rezultat działania	Okres realizacji	Szacunkowy koszt	Sposób finansowania	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Cele programu realizowane przez działanie
23	MIEJSKI OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ	Zwiększenie dostępu do usług społecznych i zdrowotnych	Obszar rewitalizacji	Poprawa dostępu do usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej. Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Tworzenie systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zwiększenie dostępu do usług społecznych i zdrowotnych.	Wzmocnienie wsparcia rodzin korzystających z pomocy społecznej. Zwiększenie zatrudnienia osób korzystających z pomocy. Zwiększenie standardu prowadzenia usług społecznych i zdrowotnych.	2017-2019	4 025 000,00 zł	Fundusz Pracy, Program Ochrony, Budżet Wojewody, Budżet Gminy, RPO WP Działanie 8.4 (85%), Środki własne (15%) - EFS	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie [os.]/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy, uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu, zdobywających kwalifikacje, pracujących (łącznie z prowadzonymi działalnością na własny rachunek) po opuszczeniu programu [os.]	2

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

24	SPZOZ w Sanoku	Adaptacja Centrum Ochrony Zdrowia Psychicznego	ul. Konarskiego 8 (ŚRÓDMIEŚCIE)	Wykonanie projektu budowlanego. Generalny remont i termomodernizacja budynku. Zakupienie wyposażenia.	Przywrócenie budynku do użytkowania publicznego. Zapobieganie wykluczeniu osób chorych i ich aktywizacja zawodowa. Stworzenie kilkunastu miejsc pracy.	2017-2019	4 785 100,00 zł	RPO WP Działanie 6.2.1 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Liczba wspartych podmiotów leczniczych [szt.]/Ludność objęta ulepszeniami usługami zdrowotnymi [osoby]	2
25	Zarząd Rady Dzielnic Błonie	Rewitalizacja obszarów zielonych nadbrzeża Sanu	dziaki nr 1535, 747/5, 747/1, 1054, 1055/1 (BŁONIE)	Odnowienie palenisk, zakup ławek i stołów, budowa wiaty, budowa boiska do piłki nożnej, zakup koszy na śmieci.	Otwarcie zaniedbanej przestrzeni miejskiej na nowe możliwości jej rozwoju. Wzrost motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego i prowadzenia zdrowego trybu życia.	2017-2019	33 400,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/Liczba osób korzystająca z placu [os.]	3
26	Chorągiew Podkarpacka Związku Harcerstwa Polskiego – Hufiec ZHP Sanok	Modernizacja Domu Harcerza w Sanoku wraz z otoczeniem i poszerzenie funkcji obiektu o utworzenie skautowego ośrodka szkoleniowego	ul. Zielona 39 (ŚRÓDMIEŚCIE)	Termomodernizacja budynku. Kompleksowa modernizacja instalacji ogrzewania wraz z wymianą źródła ciepła. Zagospodarowanie terenu wokół budynku.	Dom Harcerza po modernizacji i spełnieniu wymagań ochrony przeciwpożarowej oraz obowiązujących standardów sanitarnych będzie mógł pełnić rolę centrum pracy harcerskiej w całym rejonie. Obniżenie ponoszonych kosztów ogrzewania i energii, a także zachowanie walorów estetycznych i zabytkowych budynku.	2017-2019	700 000,00 zł	Sponsorzy, RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/Liczba osób korzystająca z placu [os.]	1,3

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

27	Urząd Miasta w Sanoku	Przebudowa hali targowej na mieszkania komunalne	ul. Piłsudskiego (ŚRÓDMIEŚCIE)	Projekt obejmuje przebudowę parteru i piętra obecnej dwukondygnacyjnej hali targowej. Na każdej kondygnacji powstanie 10 mieszkań o różnicowanej konfiguracji pomieszczeń.	Powiększenie zasobu mieszkaniowego będącego w dyspozycji gminy. Poprawa sytuacji mieszkaniowej części gospodarstw domowych wpłynie na polepszenie ich możliwości ekonomicznych, uwalniając środki wydawane dotychczas na wynajem.	2018-2020	3 000 000,00 zł	Bank Gospodarstwa Krajowego, Budżet Miasta	Liczba powstałych mieszkań [szt.]/ Liczba osób korzystająca z mieszkań [os.]	2
28	Urząd Miasta w Sanoku	Aktywizacja osób starszych na terenie Sanoka	Obszar rewitalizacji	Projekt przewiduje zorganizowanie dla seniorów z terenu miasta cyklu zajęć aktywizujących z udziałem animatorów z różnych dziedzin kultury. Przewiduje się organizację zajęć z rysunku, malarstwa, rękodziela i związanych z filmem oraz zajęć plenerowych.	Wspieranie aktywności i zapobieganie wykluczeniu społecznemu seniorów. Zabezpieczenie socjalne i poprawa sytuacji życiowej seniorów.	2018-2020	228 000,00 zł	RPO WP Działanie 8.1 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFS	Liczba przeprowadzonych spotkań [szt.]/ Liczba uczestników spotkań [os.]	1
29	Chorągiew Podkarpacka Związku Harcerstwa Polskiego – Hufiec ZHP Sanok	Rewitalizacja Centrum Sportów Ekstremalnych w Sanoku	ul. Poprzeczna 2 (WÓJTOWSTWO)	Przeprowadzenie modernizacji CSE i adaptacji do aktualnych potrzeb społeczności lokalnej oraz turystów, w tym: modernizacja wyposażenia - ścianka i sala wspinaczkowa, utworzenie zaplecza gastronomicznego, przebudowa pomieszczeń, zagospodarowanie otoczenia, zatrudnienie osób do obsługi.	Zwiększenie oferty turystycznej i rekreacyjnej miasta. Wzrost motywacji do rekreacji wśród lokalnej społeczności. Wzrost integracji społecznej lokalnej społeczności. Stworzenie miejsc pracy. Wzmocnienie potencjału organizacji.	2017-2020	1 800 000,00 zł	RPO WP Działanie 6.3 (85%), Środki własne (15%) - EFRR	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]/ Liczba osób korzystająca z usług [os.]	3

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

30	Urząd Miasta w Sanoku	„Od początku”	Obszar rewitalizacji	Wyjazd integracyjny połączony z warsztatami psychologicznymi, pedagogicznymi dla rodzin z problemami wychowawczymi, zagrożonymi wykluczeniem społecznym. Wyjazd wielopokoleniowy, dla około 30 uczestników.	Podniesienie umiejętności poszukiwania pomocy i samocenny uczestników, dowartościowanie, przezwyciężenie lęków.	2017-2020	15 000,00 zł	Środki własne (100 %)	Liczba osób objętych wsparciem [osoby]/ Liczba osób, które poradziły sobie z problemami wychowawczymi [osoby]	1
31	Urząd Miasta w Sanoku	„Memento mori”	Obszar rewitalizacji	Aktywizacja mieszkańców poprzez samodzielne uprządkowanie terenu przy cmentarzu. Materiały dostarczy gmina i zaangażuje mieszkańców poprzez osobę duchowną, do wykonania prac na rzecz wspólnego dobra.	Aktywizacja mieszkańców. Wzmocnienie pozytywnej postawy do miejsca pamięci i spoczynku. Zagospodarowanie zaniedbanej przestrzeni.	2017-2020	8 000,00 zł	Środki własne (100 %)	Powierzchnia obszaru objętego rewitalizacją [ha]/ Liczba osób uczestniczących w akcji [os.]	1
32	Urząd Miasta w Sanoku	Kurator Obszaru Rewitalizacji	Obszar rewitalizacji	Projekt ma na celu skierowanie do osób psychologa i doradcę zawodowego wraz z osobą umundurowaną celem niwelowania śladów degradacji.	Wsparcie dodatkową opieką i kontrolą osób w obszarze rewitalizacji, które szczególnie przyczyniają się do degradacji społecznej. Umożliwienie osobom wyjścia z trudnej sytuacji życiowej.	2017-2020	65 000,00 zł	RPO WP Działanie 8.1 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFS	Liczba osób objętych wsparciem [os.]/ Liczba osób, które poradziły sobie z problemami społecznymi [os.]	1
33	Urząd Miasta w Sanoku	Centrum Integracji Międzypokoleniowej	Obszar rewitalizacji	Spotkania mające na celu wymianę doświadczeń osób starszych i młodszych.	Integracja osób starszych i młodszych poprzez wspólne aktywności i projekty - przełamywanie barier wiekowych.	2017-2020	68 000,00 zł	RPO WP Działanie 8.1 (85%), Budżet Miasta (15%) - EFS	Liczba przeprowadzonych spotkań [szt.]/ Liczba uczestników spotkań [os.]	1
34	Urząd Miasta w Sanoku	Kulturalne miasto	Obszar rewitalizacji	Organizacja cyklicznych imprez kulturalno-rozrywkowych	Poszerzenie oferty kulturalnej kierowanej do mieszkańców. Wzrost zainteresowania kulturą.	2017-2020	200 000,00 zł	Inne niż RPO WP, Budżet Miasta	Liczba przeprowadzonych imprez [szt.]/ Liczba uczestników imprez [os.]	1

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022

35	Urząd Miasta w Sanoku	Odblaski ratują życie!	Obszar rewitalizacji	Szeroko pojęta akcja informacyjna, prelekcje, spotkania promujące bezpieczeństwo.	Wzrost bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego.	2017-2020	66 000,00 zł	Program Razem Bezpieczniej, Budżet Miasta	Liczba przeprowadzonych spotkań [szt.]/ Liczba uczestników spotkań [os.]	1
36	Urząd Miasta w Sanoku	Bezpieczeństwo na co dzień - edukacja najmłodszych	Obszar rewitalizacji	Przeprowadzenie cyklu spotkań informacyjnych i warsztatów dla dzieci w zakresie zapobiegania zagrożeniom zdrowia, życia i środowiska naturalnego.	Rozwijanie świadomości dzieci w zakresie bezpieczeństwa w życiu codziennym.	2017-2020	6 9000,00 zł	Program Razem Bezpieczniej, Budżet Miasta	Liczba przeprowadzonych spotkań [szt.]/ Liczba uczestników spotkań [os.]	1

11.4 Uzasadnienie wyboru działań

Działania główne rewitalizacji

Są to działania znajdujące się bezpośrednio na obszarach zdegradowanych oddziałujące na nie w największym stopniu. Obejmują swoim zakresem największą liczbę mieszkańców i będą realizowane głównie z myślą o nich. Mają za zadanie również bezpośrednio przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa mieszkańców i estetyki miasta (działania 8-14) czy zwiększenia przychodów z turystyki (działania 1-2). Mają za zadanie stwarzanie możliwości do aktywnego spędzania czasu i prowadzenia zdrowego trybu życia przez mieszkańców (działania 3-5). Są skierowane do osób będących najbardziej wykluczonymi ze społeczeństwa (bezdolnych, niepełnosprawnych) i potrzebujących największej pomocy (działanie 6). Pozwalają na nowo zagospodarować nieużywane budynki, dla bardziej społecznych celów, takich jak wspólna aktywizacja mieszkańców (działania 15).

Działania uzupełniające rewitalizacji

Są to działania znajdujące się na obszarach zdegradowanych mające na celu wspomaganie procesów rewitalizacji. Ich zadaniem jest m.in. budowanie wśród najmłodszych mieszkańców miasta – dzieci, świadomości życia w bezpiecznym i przyjaznym środowisku, stwarzającym możliwości do integracji z rówieśnikami oraz aktywizację fizyczną społeczeństwa (działanie 16, 22). Mają na celu również stwarzanie możliwości równego startu w życiu naukowym i zawodowym, poprzez wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów oraz zachowanie miejsc pracy dla osób, które mogą odpowiadać za ten stan rzeczy – nauczycieli (działanie 21). Wpisują się tu również działania mające na celu wzrost poziomu zadowolenia i komfortu użytkowania mieszkańców, lecz nie wymagające zewnętrznych źródeł finansowania do realizacji. Wpłyną bezpośrednio na poprawę gospodarki wodno-ściekowej, a więc zwiększenie poziomu ochrony środowiska na obszarach zdegradowanych (działania 17-20).

Działania rewitalizacji oddziałujące na obszary zdegradowane, będące poza ich granicami

Są to działania znajdujące się poza obszarami zdegradowanymi, lecz silnie na nie oddziałujące (będące w ich bliskiej granicy lub mające na celu pomoc mieszkańcom owych obszarów).

Głównym celem jest tutaj możliwość niezakłóconej pracy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, który swoimi działaniami wspiera jednostki wymagające największej uwagi i pomocy ze strony Miasta. Ośrodek potrzebuje funduszy, aby skupić się na wspieraniu całych rodzin z terenów kryzysowych czy dać szansę bezrobotnym na powrót do społeczeństwa z degradacji ekonomicznej (działanie 23).

Drugim działaniem skupiającym się bezpośrednio na pomocy jednostkom wyłączonym ze społeczeństwa jest remont budynku Centrum Ochrony Zdrowia Psychicznego. Placówka ta mogłaby przyjmować i leczyć osoby z całego miasta, nie tylko z obszarów zdegradowanych. Przyczyniała by się do zdęcia brzemienia

z osób, które muszą poświęcać swój czas na opiekę nad osobami chorymi, dawałaby szansę na wyleczenie w warunkach, które są nie do osiągnięcia poza takową placówką. Zatrudniłaby również osoby posiadające kierunkowe wykształcenie i doświadczenie (działanie 24).

Kolejne działanie jest wymuszone bezpośrednio głosem społeczeństwa, skarżącym się na zdegradowane i niezagospodarowane brzegi głównej rzeki San, które nie dają możliwości na rekreację. Rewitalizacja tych obszarów ma przyczynić się do otwarcia zaniedbanej przestrzeni miejskiej na nowe możliwości jej rozwoju. Ma dać możliwość do aktywnego spędzania czasu wolnego i prowadzenia zdrowego trybu życia, którego oczekują sami mieszkańcy (działanie 25).

Swoje działanie zgłosiła również дума Podkarpacia jaką jest Chorągiew Podkarpacka Związku Harcerstwa Polskiego. Organizacja ta chce kontynuować i poszerzać swoją działalność na terenie miasta i poza jego obszarami (również międzynarodową). Aby zapewnić bezpieczeństwo i możliwość rozwoju zainteresowań harcerzy wymagana jest renowacja siedziby harcerstwa. Działalność harcerstwa jest głównie altruistyczna i przyczynia się do pomocy innym osobom, a więc ma silny wpływ na zmniejszenie zjawisk kryzysowych w mieście. Daje również możliwość wyboru ścieżki życia młodym osobom, które chcą pomagać lub są zainteresowane samą wizją bycia harcerzem. Daje możliwość rozwijania hobby z rówieśnikami i poczucie przynależności do „czegoś większego od siebie” (działanie 26).

Coraz bardziej odczuwalny jest wzrost cen na rynku nieruchomości. Niektóre osoby bez pomocy miasta nie posiadają wystarczających środków na zakup własnego mieszkania. Nieużywane już budowle stwarzają warunki do przekształcenia ich na mieszkania komunalne. Poza poprawą sytuacji społeczno-ekonomicznej osób, dla których to działanie jest skierowane, poprawi się również estetyka do tej pory niezorganizowanej i opuszczonej przestrzeni miejskiej (działanie 27).

Ważnym działaniem z tej grupy jest wspieranie aktywności i zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób starszych. Starzejące się społeczeństwo oraz brak możliwości organizacji czasu wolnego na emeryturze jest odczuwalne w społeczeństwie. Seniorzy z czasem tracą coraz bardziej kontakt ze społeczeństwem. Niektóre osoby robią to świadomie inne po prostu z braku możliwości finansowych. Miasto ma zamiar wspierać takie jednostki poprzez udostępnienie im miejsca do wspólnego spędzania czasu oraz organizację zajęć aktywizujących. Miasto wie, że ważny jest rozwój całego społeczeństwa dla zachowania jego „zdrowia”, nie tylko skupiania swojej uwagi na najmłodszych lub osobach w wieku produkcyjnym, ale również dbanie o osoby starsze, które niejednokrotnie przyczyniły się w swoim życiu dla „dobra” miasta i jego społeczeństwa (działanie 28).

Centrum Sportów Ekstremalnych w Sanoku jest jedynym obiektem w rejonie, gdzie można uprawiać wspinaczkę halową. Jego walory lokalizacyjne dają możliwość uczestnictwa w propozycjach programowych dużej liczby mieszkańców, również osobom z obszarów zdegradowanych. Działanie to przyczyni się również do rozwoju potencjału turystycznego miasta oraz zwiększy możliwości rekreacyjne (działanie 29).

Dla pełnego przeprowadzenia rewitalizacji konieczne jest uzupełnienie działań inwestycyjnych (twardych) działaniami społecznymi (miękkimi). Działania miękkie opierają się na aktywizacji społecznej mieszkańców, bezpośredniej pomocy osobom w trudnej sytuacji życiowej, zapewnienia mieszkańcom kontaktu z rówieśnikami jak i osobami w różnym wieku i o różnym statucie społecznym, w celu wymiany doświadczeń. Szerzenia wśród mieszkańców pozytywnych zachowań wpływających na ich bezpieczeństwo czy poszerzania dostępu do kultury i rozrywki (działania 30-36).

12. Mechanizmy zapewnienia komplementarności przedsięwzięć rewitalizacyjnych

12.1 Komplementarność przestrzenna

Wyznaczone projekty rewitalizacyjne skupiają się głównie na obszarze rewitalizacji i są z nim ściśle powiązane. Są one odpowiedzią na główne problemy dla wyznaczonego obszaru, które zostały wskazane dzięki przeprowadzonej diagnozie. Dzięki ich realizacji pozytywne skutki widoczne będą na całym obszarze, ponieważ kilka z nich dotyczy działań podejmowanych dla miejsc lub obiektów użyteczności publicznej, przez co korzystać z nich będą mogli mieszkańcy całego Miasta jak i regionu.

Zasięg działań może wykraczać poza obszar rewitalizacji tak, aby zapewnić rzeczywiste i trwałe rozwiązanie problemów, dopełnianie się przestrzennie oraz mechanizm synergii efektów oddziaływania. Zapewnienie komplementarności przestrzennej przedsięwzięć rewitalizacyjnych służyć ma efektywnemu oddziaływaniu programu rewitalizacji na cały dotknięty kryzysem obszar (a nie punktowo, w pojedynczych miejscach). Zgodnie z charakterem działań większość projektów rewitalizacyjnych realizowana będzie punktowo w różnych rejonach obszaru, ale ich oddziaływanie będzie obejmowało całość obszaru rewitalizacji. Zaplanowane działania rewitalizacyjne mają więc wzajemnie się dopełniać przestrzennie, aby zachodził między nimi efekt synergii. W ramach obszaru rewitalizacji, przedsięwzięcia będą prowadzone w wielu różnych miejscach w ramach wszystkich sfer objętych programem rewitalizacji, co pozwoli na realizację kompleksowych a nie punktowych projektów i działań. Projekty realizowane będą w wielu różnych lokalizacjach obszaru kryzysowego, co powinno zapewnić dyfuzję efektów oddziaływania.

Zapewnienie komplementarności przestrzennej interwencji to także konieczność prowadzenia działań rewitalizacyjnych w taki sposób, aby ich realizacja nie skutkowała przesuwaniem (wypychaniem) problemów na inne obszary lub nie prowadziła do niepożądanych efektów społecznych, takich jak segregacja społeczna i wykluczenie. Działania zaplanowane w Programie zostały tak przygotowane, aby rozwiązywać problemy zidentyfikowane w obszarze rewitalizacji i eliminować czynniki powodujące zjawiska kryzysowe. Zadbano zatem o to, aby nie następowało przenoszenie problemów na inne obszary miasta.

Teren realizacji działań społecznych (miękkich) należy oznaczyć jako cały obszar rewitalizacji. Lokalizacja miejsca prowadzenia działań aktywizujących społecznie i zawodowo jest drugorzędna wobec faktu objęcia tymi działaniami mieszkańców całego obszaru rewitalizacji.

Rewitalizacja ośrodka wypoczynkowo-rekreacyjnego „Sosenki”, który mieści się w dzielnicy OLCHOWCE wpłynie pozytywnie na osiągnięcie celu związanego z podniesieniem poziomu przedsiębiorczości mieszkańców obszaru rewitalizacji. Projektowana przeprawa przez rzekę znajduje się na terenie

rekreacyjnym, który „połączy” ośrodek sosenki z Miejskim Ośrodkiem Sportu i Rekreacji. Taka lokalizacja jest ściśle skorelowana z rozwojem turystycznym obszaru rewitalizacji, dla którego to rozwoju OLCHOWCE są kluczowym potencjałem.

W dzielnicy POSADA, zlokalizowany jest Dom Kultury, dla którego zaplanowano modernizację i poszerzenie jego działalności na cele społeczne, opiekuńcze i wychowawcze.

Wśród projektów rewitalizacyjnych zidentyfikowano także inwestycje związane z rozwojem infrastruktury wodno-kanalizacyjnej oraz drogowej. Projekty te są rozmieszczone w różnych częściach obszaru rewitalizacji, co wynika z analizy potrzeb.

12.2 Komplementarność problemowa

Współgranie projektów pod względem komplementarności problemowo-kompleksowej sprowadza się do analizy pod kątem ich wzajemnego dopełniania. W Programie zasada ta jest realizowana poprzez organizowanie działań o charakterze społecznym, przestrzennym czy środowiskowym. Synchronizacja efektów oddziaływania przedsięwzięć rewitalizacyjnych na sytuację kryzysową została przedstawiona w harmonogramie. Działania społeczne będą dotyczyły rozwijania aktywnych form integracji społecznej czy prowadzenia działań integracyjnych, edukacyjnych i kulturalnych w zmodernizowanych obiektach użyteczności publicznej. Modernizacja obiektów publicznych jak i mieszkalnych wpisze się w aspekty infrastrukturalne, ale także przestrzenne (np. uporządkowanie otoczenia) czy środowiskowe (rozbudowa infrastruktury wodno-kanalizacyjnej i drogowej). W aspekcie komplementarności ważne jest precyzyjne określenie pożądaných efektów rewitalizacji. Każdy projekt posiada zatem wskazane rezultaty wynikające z jego realizacji. Generalnie realizacja działań przyczyni się do rozwiązania następujących problemów, poprzez efektywne powiązanie działań twardych (zaznaczonych na zielono) z miękkimi (zaznaczonymi na pomarańczowo):

- niska integracja społeczna – udostępnienie budynków i przestrzeni do integracji, **organizacja spotkań osób z różnych klas społecznych i wiekowych, tworzenie klubów integracyjnych;**
- niewystarczająca oferta kulturalna – ułatwienie dostępu do obiektów promujących kulturę oraz **zwiększenie wydarzeń kulturalnych;**
- pogorszący się stan infrastruktury drogowej – remonty ulic, **akcje informacyjne dla uczestników ruchu drogowego;**
- wykluczenie społeczne osób starszych – modernizacja obiektów i **organizacja szkoleń celem spotkań i aktywizacji osób starszych;**
- zaniedbane przestrzenie publiczne – rewitalizacja, udostępnianie i urozmaicanie przestrzeni, **akcje nakłaniające mieszkańców do dbania o wspólne przestrzenie;**

- niski poziom bezpieczeństwa i porządku publicznego – zwiększanie bezpieczeństwa obiektów poprzez ich modernizację, współpracę z policją i strażą miejską, warsztaty dla mieszkańców na temat bezpieczeństwa;
- niestabilny rynek pracy i bezrobocie – zwiększenie potencjału gospodarczego, organizacja szkoleń podnoszących kwalifikacje zawodowe mieszkańców;
- zły stan techniczny budynków pełniących ważne funkcje społeczne – modernizacja i przywrócenie właściwego wizerunku architektonicznego i funkcji budynkom;
- niski poziom aktywności fizycznej i rekreacji – organizacja wydarzeń promujących sport, udostępnianie obiektów do aktywności fizycznej oraz terenów rekreacyjnych;
- patologie społeczne – polepszenie działalności placówek o funkcjach społecznych, zwiększenie doraźnej pomocy bezpośredniej i pośredniej osobom poszkodowanym i potrzebującym wyjścia z trudnej sytuacji życiowej.

Tabela 33. Wzajemne dopełnianie się działań miękkich i twardych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Działania twarde																															
	1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	24	25	26	27	29					
Działania miękkie	3																														
	23																														
	28																														
	30																														
	31																														
	32																														
	33																														
	34																														
	35																														
	36																														

Dopełnianie się działań

12.3 Komplementarność proceduralno-instytucjonalna

Wśród struktur, które biorą udział w realizacji Programu można wyróżnić podmioty wykonawcze – jednostki realizujące poszczególne zadania oraz podmioty zarządzające - jednostki nadzorujące oraz koordynujące wdrożenie Programu, a przy tym prowadzące monitoring i ocenę programu. Monitoring realizacji Programu będzie prowadzony w wydziałach Urzędu Miejskiego (w tym ewaluacja w Wydziale Rozwoju Miasta) w zakresie realizacji poszczególnych projektów natomiast monitoring całości procesu będzie należał do Zespołu zadaniowego do opracowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022. Określenie odpowiednich instrumentów zarządzania, wdrażania i monitoringu opisane w kolejnych rozdziałach Programu jest konieczne do pełnego wykorzystania narzędzi finansowych i instytucjonalnych.

12.4 Komplementarność międzyokresowa

Analizując projekty pod kątem okresu finansowania, należy zwrócić uwagę na ciągłość programową. Program budowano z myślą o spełnieniu wymogów komplementarności międzyokresowej i spójności jego przedsięwzięć rewitalizacyjnych z działaniami finansowanymi w poprzednim okresie programowania. Rozwój Miasta, który był realizowany w latach 2009-2015 poprzez takie dokumenty jak Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Sanoka, ma swoją kontynuację (Program stanowi aktualizację przytoczonego dokumentu). Przy obecnie realizowanych przedsięwzięciach są wzięte pod uwagę doświadczenia projektów zrealizowanych w poprzednim okresie.

Celem opracowania aktualizacji było dostosowanie dokumentu do obowiązujących Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 z dnia 2 sierpnia 2016 roku. W związku z powyższym poza aktualizacją danych statystycznych w sferze społecznej, gospodarczej, technicznej, środowiskowej oraz funkcjonalno-przestrzennej uaktualnieniu podległy obszary zdegradowane i obszary rewitalizacji. Realizacja działań rewitalizacyjnych w poprzedniej perspektywie czasowej (2009-2015) przyniosła efekty przede wszystkim w sferze infrastrukturalnej, w związku z czym nie było konieczności ujmowania w Aktualizacji LPR np. Śródmieścia. Obszary zdegradowane, na których kontynuowane będą działania w perspektywie czasowej 2016-2022 to dzielnice: Olchowce, Posada, Zatorze i Dąbrówka. Rozbudowano i uszczegółowiono diagnozę obszarów kryzysowych służącą do wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji.

Część działań rewitalizacyjnych stanowi kontynuację zadań zaplanowanych w perspektywie czasowej 2009-2015 i zostały one przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 34. Pokrywanie się działań starego i nowego LPR (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

LPR 2009-2015	LPR 2016-2022
Nazwa działania	
Rewitalizacja zdegradowanych obiektów przemysłowych dla rozwoju społeczności lokalnej Miasta Sanoka	Modernizacja placów zabaw
Rewitalizacja budynku Domu Kultury „CARITAS” wraz z poszerzeniem funkcji obiektu	Rewitalizacja obiektu dawnego Domu Kultury na cele działalności społecznej, opiekuńczej i wychowawczej

Ponadto, w ramach Aktualizacji LPR przewidziano do realizacji następujące typy zadań, które stanowią kontynuację działań z dokumentu pierwotnego:

- Rewitalizacja budynków użyteczności publicznej poprzez ich modernizację;
- Rewitalizacja przestrzeni publicznej poprzez stworzenie miejsc do aktywnego spędzania czasu i rekreacji;
- Remont dróg i chodników – poprawa bezpieczeństwa drogowego;
- Rewitalizacja obszarów zbiorowego zamieszkania poprzez zapewnienie dostępu do infrastruktury technicznej (wodociągi i kanalizacja).

Typy działań przedstawione w Aktualizacji LPR dla Miasta Sanoka pokrywają się z typami działań przedstawionymi w wersji pierwotnej dokumentu, przy czym dotyczą także innych budynków i obszarów. Ponadto, aktualizacji poddano źródła finansowania oraz spójność dokumentu z obowiązującymi opracowaniami wyższego rzędu.

12.5 Komplementarność źródeł finansowania

Projekty zawarte w Programie mają zapewnione finansowanie z różnych instrumentów wsparcia. Uwzględniają zaangażowanie środków prywatnych i publicznych. Program zawiera indykatywne ramy finansowe dla wszystkich przedsięwzięć, w tym kwoty finansowania dla każdego z nich. Umiejętne wykorzystanie środków finansowania pozwoli uzyskać korzystne i optymalne efekty na obszarze rewitalizacji.

Komplementarność źródeł finansowania projektów rewitalizacyjnych, znajdujących się zarówno na liście projektów podstawowych jak i określonych jako projekty uzupełniające, będzie polegać na umiejętnym łączeniu własnych środków budżetowych ze wsparciem dostępnym w ramach środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, z wykluczeniem ryzyka podwójnego dofinansowania. Silna koordynacja i synergia projektów rewitalizacyjnych finansowanych szczególnie w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego jest konieczna dla uzyskania korzystnych efektów dla obszarów rewitalizacji.

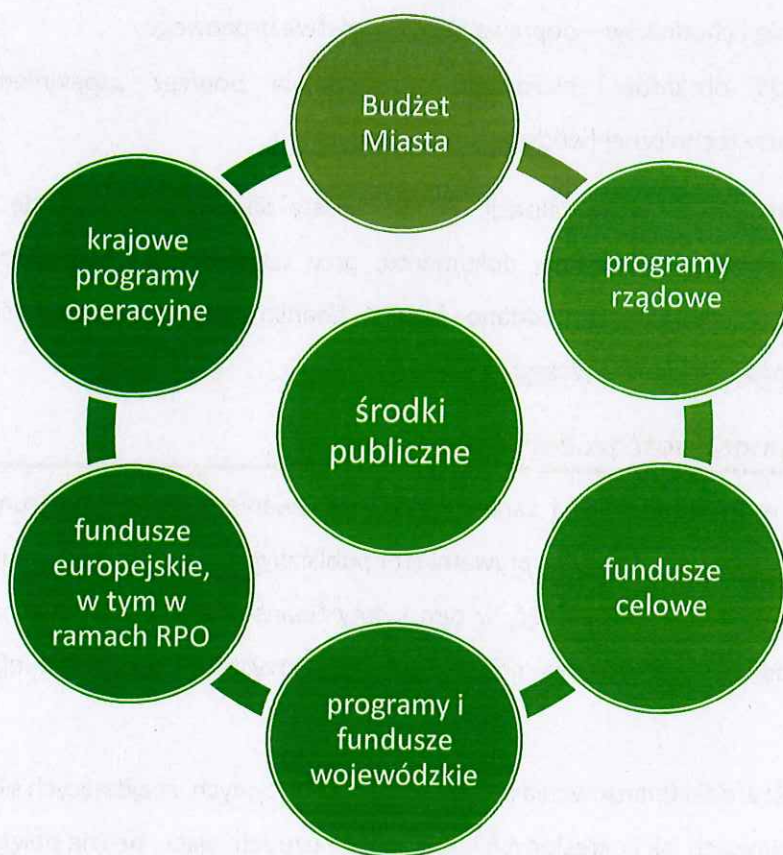
13. Indykatywne ramy finansowe

13.1 Instrumenty finansowania LPR

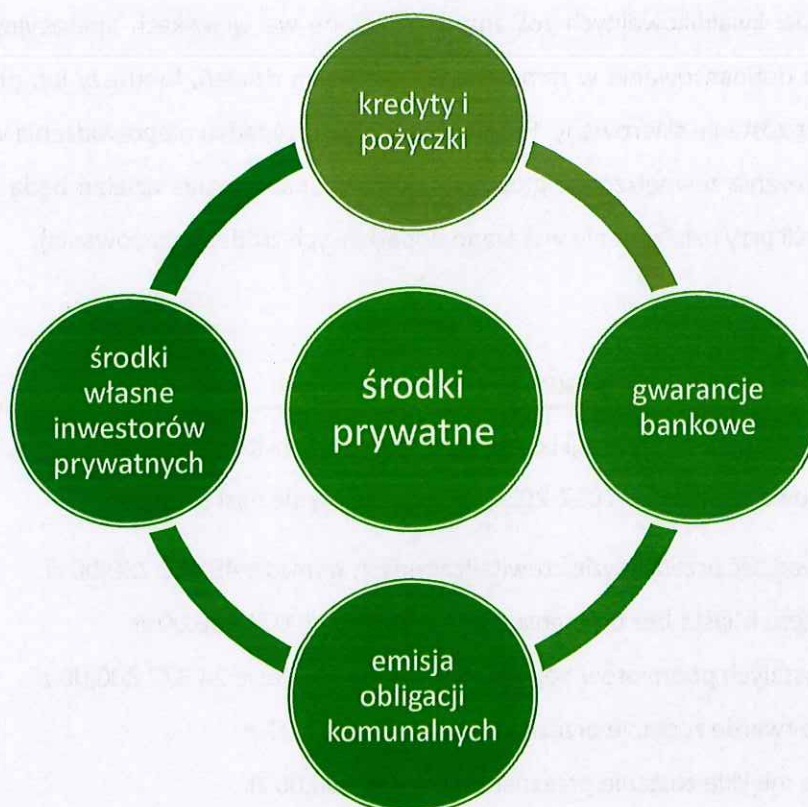
Realizacja oraz powodzenia zamierzeń zawartych w Lokalnym Programie Rewitalizacji jest uzależnione od wielu czynników, m.in. zaangażowania i sprawności administracji samorządowej czy aktywności społeczności rewitalizowanego obszaru.

Bardzo ważnym i kluczowym elementem jest wysokość środków przeznaczonych na realizację projektów rewitalizacyjnych. Realizacja LPR uzależniona jest zatem w dużej mierze od wysokości pozyskanych środków, zarówno krajowych publicznych i prywatnych oraz z funduszy strukturalnych.

Poniższe schematy przedstawiają źródła finansowania działań rewitalizacyjnych.

Rysunek 18. Źródła finansowania działań rewitalizacyjnych ze środków publicznych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Rysunek 19. Źródła finansowania działań rewitalizacyjnych ze środków prywatnych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Podstawowym źródłem finansowania działań określonych w Lokalnym Programie Rewitalizacji będą środki własne pochodzące z budżetu Miasta Sanoka oraz środki finansowe pozostałych podmiotów, które zgłosiły swoje propozycje działań. Pełna realizacja LPR wymaga jednak zaangażowania znacznych środków finansowych, niekiedy przewyższających możliwości ich samodzielnego finansowania przez podmioty zaangażowane w proces rewitalizacji, co wiąże się z koniecznością aktywnego stosowania różnych wariantów montażu finansowego, przy udziale: środków własnych, celowych środków publicznych, instrumentów zwrotnych, a także Funduszy Europejskich.

Ważnym, zewnętrznym źródłem finansowania większości ujętych w LPR działań rewitalizacyjnych będzie Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, w ramach którego wskazano działania służące wsparciu rewitalizacji, na których sfinansowanie wyodrębniono odrębną pulę alokacji i zastosowano zróżnicowane mechanizmy preferencji.

W tabelach opisujących działania (rozdział 11.3) przedstawione zostały szacowane wartości działań, a także potencjalne źródła ich finansowania. Z uwagi na brak szczegółowych informacji dotyczących projektów niemożliwe jest precyzyjne określenie wkładu własnego jak i źródła oraz poziomu dofinansowania zewnętrznego, stąd w tabeli pojawiają się jedynie szacowane wartości ogólne projektów oraz ich wstępne dopasowanie do źródeł finansowania. Ostateczne kwoty kosztów

całkowitych i kosztów kwalifikowalnych zostaną dookreślone we wnioskach aplikacyjnych na etapie naboru wniosków o dofinansowanie w ramach poszczególnych działań, funduszy lub programów, do których dany projekt zostanie skierowany. Przyjmuje się, iż w przypadku niepowodzenia w staraniach o uzyskanie dofinansowania zewnętrznego głównym źródłem finansowania działań będą środki własne projektodawców (jeśli przy działaniu nie wskazano dodatkowych źródeł finansowania).

13.2 Szacunkowe ramy finansowe LPR

Szacunkowe ramy finansowe Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022 zostały zaplanowane na okres 2017-2022 i przedstawiają się następująco:

1. Całkowita wartość przedsięwzięć rewitalizacyjnych wyniesie 40 452 230,00 zł.
2. Wkład Budżetu Miasta bez dofinansowania wyniesie 16 074 930,00 zł.
3. Wkład pozostałych podmiotów bez dofinansowania wyniesie 24 377 300,00 zł.
4. Na działania twarde zostanie przeznaczony 35 736 230,00 zł.
5. Na działania miękkie zostanie przeznaczony 4 716 000,00 zł.

14. System wdrażania i zarządzania LPR

Lokalny Program Rewitalizacji jest dokumentem, który określa cele i plany działań na kilka lat, dlatego ważnym elementem decydującym o skuteczności realizacji jego założeń jest skuteczny i zintegrowany system wdrażania. Pierwszym etapem wdrożenia Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie przyjęcie Programu stosowną uchwałą Rady Miasta. Zgodnie z ustawą z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 2016, poz. 353) projekt niniejszego dokumentu został skonsultowany z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w celu ustalenia konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Został skonsultowany również z Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym.

Wśród struktur organizacyjnych, które biorą udział w realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji, wymienić należy dwa typy podmiotów:

- podmioty wykonawcze - jednostki realizujące poszczególne zadania,
- podmioty zarządzające - jednostki nadzorujące oraz koordynujące wdrożenie programu, a przy tym prowadzące monitoring i ocenę programu.

Rysunek 20. System wdrażania LPR (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Jednym z głównych zadań Programu Rewitalizacji było powołanie do funkcjonowania Zespołu zadaniowego do opracowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022, który będzie odpowiedzialny za koordynowanie i zarządzanie rewitalizacją w ramach struktur Urzędu Miasta. Zadaniem tego Zespołu będzie podjęcie następujących działań:

- zorganizowanie systemu sterowania i zarządzania procesem,
- koordynacja wdrażania poszczególnych zadań w całym okresie realizacji LPR,
- prowadzenie akcji promocyjnej rewitalizacji,
- składanie wniosków i pozyskiwanie środków zewnętrznych oraz zapewnienie środków w budżecie miasta,
- stworzenie struktur organizacyjnych umożliwiających współpracę pomiędzy partnerami Programu Rewitalizacji,
- gromadzenie informacji koniecznych do monitoringu i ewaluacji celów dokumentu,
- opracowanie systemu monitorowania Programu Rewitalizacji i jego monitoring.

Ponadto, w ramach wdrażania Programu Rewitalizacji należy monitorować zgodność jego realizacji z dokumentami w zakresie planowania i zagospodarowania przestrzennego, w tym:

- a) ewentualnych konieczności zmian w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta,
- b) ewentualnych konieczności zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Koszty zarządzania programem zostały uwzględnione w ramach Urzędu Miasta i etatów już istniejących wraz z udziałem Zespołu zadaniowego. Środki przeznaczone na koszty jego funkcjonowania są zabezpieczone w budżecie miasta.

Zgodnie z art. 25 ustawy z dnia 9 października 2015 o rewitalizacji, niezwłocznie po uchwaleniu Lokalnego Programu Rewitalizacji, Rada Miasta powinna wprowadzić przedsięwzięcia rewitalizacyjne służące realizacji zadań własnych miasta, do załącznika do uchwały w sprawie Wieloletniej Prognozy Finansowej, o którym mowa w art. 226 ust. 3 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 885, z późn. zm.4).

Poniżej przedstawiony został harmonogram realizacji Programu. Etapy jego realizacji będą odbywały się w oznaczonych latach.

Tabela 35. Harmonogram realizacji Programu (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Lp.	Nazwa działania	Rok							
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	Opracowanie i uchwalenie Programu								
2.	Realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych								
3.	Monitoring wdrażania Programu								
4.	Ewaluacja końcowa wdrażania Programu								

Tabela 36. Zasady wdrażania i modyfikacji Programu (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Lp.	Zasada	Odpowiedzialność
1	Wprowadzenie przedsięwzięć rewitalizacyjnych, zawartych w programie rewitalizacji, niezwłocznie po uchwaleniu tego programu, do załącznika do wieloletniej prognozy finansowej gminy. Jeżeli dane dotyczące tych przedsięwzięć nie są wystarczające do wpisania ich do wieloletniej prognozy finansowej, Rada Miasta wprowadza przedsięwzięcia do tej prognozy niezwłocznie po ustaleniu niezbędnych danych.	Rada Miasta, Burmistrz
2	Przekazanie zadań dotyczących wdrażania programu Zespołowi zadaniowemu. Zakłada się cykliczność spotkań Zespołu, w trakcie których omawiane będą poszczególne przedsięwzięcia rewitalizacji, ich stan wdrażania oraz rezultaty programu rewitalizacji. Zespół pełnić będzie funkcję multiplikatora, tj. jest zobowiązany do komunikowania się w sprawach istotnych dla rewitalizacji z interesariuszami, których reprezentuje.	Zespół zadaniowy, Burmistrz
3	Opracowywanie dokumentacji technicznej dla projektów wpisanych do programu rewitalizacji, kosztorysów, uzyskiwanie wszelkich pozwoleń. Opracowanie studiów wykonalności i wniosków aplikacyjnych oraz niezbędnych załączników. Zgodnie z harmonogramami opracowywania, składania, realizacji i rozliczenia poszczególnych projektów na współfinansowanie zadań.	Podmioty realizujące zadania ujęte w programie rewitalizacji
4	Ocena aktualności i stopnia realizacji programu rewitalizacji co najmniej raz na dwa lata, zgodnie z systemem monitorowania i oceny określonym w tym programie. W przypadku stwierdzenia, że program rewitalizacji wymaga zmiany Burmistrz występuje do Rady Miasta z wnioskiem o jego zmianę. Do wniosku załącza się opinię. Zmiana programu rewitalizacji nie wymaga uzyskania opinii ani przeprowadzenia konsultacji społecznych, jeżeli: 1) nie dotyczy przedsięwzięć rewitalizacyjnych, 2) nie wymaga zmiany uchwały.	Burmistrz

5	Uzupełnienie i rozszerzanie programu rewitalizacji o nowe zadania zgłaszane przez instytucje, organizacje i firmy działające na obszarze objętym programem rewitalizacji, w tym także o zadania gminy.	Burmistrz, podmioty zamierzające realizować przedsięwzięcia rewitalizacyjne w oparciu o zaktualizowany program rewitalizacji
6	Działania Public Relations, bieżąca i stała komunikacja z mieszkańcami miasta nt. założeń rewitalizacji, postępów w realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz efektów. Zbieranie i analizowanie zgłaszanych przez społeczność gminy uwag, opinii, wniosków. Działania komunikacyjne realizowane za pośrednictwem narzędzi komunikacyjnych miasta, lokalnych mediów, Zespołu zadaniowego oraz podmiotów realizujących przedsięwzięcia rewitalizacyjne.	Burmistrz, Zespół zadaniowy, podmioty realizujące przedsięwzięcia rewitalizacyjne.

W zakresie propozycji nowych przedsięwzięć zgłaszanych do LPR stosowana będzie następująca ścieżka postępowania:

1. Podmioty zainteresowane realizacją projektów (które realizują cel nadrzędny i cele szczegółowe LPR) zlokalizowanych na obszarze wskazanym do rewitalizacji w ramach przedmiotowego LPR zgłaszają swoje propozycje do Burmistrza,
2. Kierownik właściwej komórki organizacyjnej (wyznaczonej przez Burmistrza), po przeprowadzeniu konsultacji z odpowiednimi wydziałami Urzędu Miasta, dokonuje weryfikacji zgłoszonych propozycji i wydaje opinię odnośnie włączenia lub odmowy włączenia zgłoszonego przedsięwzięcia do LPR,
3. Burmistrz na wniosek kierownika właściwej komórki organizacyjnej zwołuje posiedzenie Zespołu zadaniowego i przedkłada zgłoszoną propozycję przedsięwzięcia pod obrady Zespołu zadaniowego,
4. Po rozpatrzeniu złożonej propozycji wniosku Zespół zadaniowy wydaje opinię w zakresie jej włączenia do LPR lub odrzucenia,
5. Burmistrz podejmuje decyzję o wprowadzeniu zmian do LPR,
6. Po sporządzeniu projektu aneksu do LPR Burmistrz przedkłada dokument Radzie Miasta w celu podjęcia stosownej uchwały.

Wdrażanie LPR wiąże się z obowiązkiem zapewnienia odpowiednich mechanizmów oraz procedur umożliwiających współpracę wszystkich partnerów zaangażowanych w jego realizację (efektywne działanie na rzecz różnych instytucji).

Podstawowym elementem tego systemu jest powołanie jednostki odpowiedzialnej za kwestie związane z koordynacją działań wewnątrz struktury Urzędu Miasta lub też przyporządkowanie zadań związanych z koordynacją konkretnemu pracownikowi. Wspomniana jednostka lub pracownik odpowiedzialne będą za harmonizowanie współpracy wszystkich podmiotów zaangażowanych we wdrażania LPR tj.

- poszczególne wydziały Urzędu Miasta,
- jednostki organizacyjne Miasta (instytucje kultury, instytucje oświatowe, MOPS, itp.),
- pozostałe podmioty publiczne zaangażowane w realizację LPR (m.in. Starostwo Powiatowe, Powiatowy Urząd Pracy, Komenda Powiatowa Policji itp.);
- organizacje pozarządowe,
- pozostałe podmioty prywatne, w tym pracodawcy.

15. Monitoring i ewaluacja LPR

Proces monitorowania LPR jest jednym z kluczowych elementów procesu realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji. Celem monitoringu jest prawidłowa i efektywna realizacja założeń Programu, dostarczenie informacji na temat rzeczowego i finansowego stopnia zrealizowania projektów rewitalizacyjnych oraz ocena tego procesu, a także określenie występujących trudności lub niezgodności. Proces monitoringu i ewaluacji służyć będzie zapewnieniu efektywności i transparentności prowadzonych działań rewitalizacyjnych.

Monitoring powinien opierać się na bieżącej, wieloaspektowej analizie stopnia zmian zachodzących na obszarze rewitalizacji, w tym sytuacji społeczno-gospodarczej (również w odniesieniu do innych obszarów miasta) oraz zbieżności efektów działań rewitalizacyjnych z założoną wizją i celami rewitalizacji.

Podstawowymi elementami składowymi przyjętego systemu monitoringu będą:

- analiza zagregowanych wskaźników rezultatu oraz wskaźników produktu osiągniętych na skutek realizacji projektów rewitalizacyjnych;
- analiza jakościowa zmian w strukturze gospodarczej, przestrzennej i społecznej miasta oraz ocena działań podejmowanych przez podmioty zewnętrzne wpisujące się w założenia Programu.

Monitoring realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie prowadzony w wydziałach Urzędu Miasta w zakresie realizacji poszczególnych projektów, natomiast monitoring całości procesu będzie należał do powołanego (Zarządzeniem Nr 47/2017 Burmistrza Miasta Sanoka z dnia 16 marca 2017 r.) Zespołu zadaniowego do opracowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022, w którego skład wchodzi Koordynator ds. Rewitalizacji (osoba wybrana spośród członków Zespołu, której zadaniem jest koordynowanie pracą Zespołu) i Zespół zadaniowy pracowników Urzędu Miasta Sanoka oraz jednostek podległych.

Jednym z jego zadań będzie bieżący monitoring, polegający na systematycznym zbieraniu oraz analizowaniu ilościowych i jakościowych informacji na temat wdrażanych projektów oraz realizacji całego Programu, a także sprawdzanie czy wdrażane projekty są zgodne z wcześniejszymi celami i założeniami Programu. Ponadto Zespół zadaniowy będzie również odpowiedzialny za:

- sporządzanie co najmniej dwóch raportów z realizacji dokumentu, a następnie przedstawienie ich do zatwierdzenia Radzie Miasta na sesji,
- opublikowanie opracowanych wyników sprawozdań na stronie internetowej Urzędu Miasta.

Efektywne przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych w Mieście Sanoku będzie polegało na monitorowaniu wydatków oraz efektów rzeczowych przedsięwzięć. Monitorowanie powinno obejmować następujące etapy: zbieranie, raportowanie i interpretowanie danych, opisując postęp i efekty realizowanego dokumentu. Monitoring rzeczowy będzie polegał na pozyskiwaniu informacji o postępach w realizacji zaplanowanych działań, przedstawi nam efekty realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych, a także zapewni zgodność z założeniami Programu. Monitoring finansowy umożliwi nam kontrolę nad finansowymi aspektami inwestycji, będzie podstawą do oceny sprawności wydatkowania środków. Ponadto monitoring finansowy będzie oferował pomoc partnerom uczestniczącym w rewitalizacji w uzyskaniu informacji dotyczących możliwych do pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania inwestycji. Równolegle, monitoringiem objęte będą także uwarunkowania i zmiany jakie zachodzą w całym mieście i otoczeniu. Zmiany te wpływają na przebieg procesów rewitalizacyjnych, tj. uwarunkowania w wymiarze społecznym, gospodarczym, przestrzennym, w obszarze subregionalnym i regionalnym.

Ważnym elementem raportu monitoringowego LPR będzie zestawienie wskaźników produktu i rezultatu, które pozwolą na określenie efektów rzeczowych realizacji projektów. Wskaźniki te są określone w odniesieniu do problemów, które zostały zaplanowane do rozwiązania w ramach LPR w sferach społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej miasta.

Wskaźniki produktu dotyczą m.in.:

- powierzchnia zdegradowanych obszarów miejskich poddanych rewitalizacji,
- długość zmodernizowanych dróg i chodników w obszarach objętych rewitalizacją,
- powierzchnia zmodernizowanej lokalnej bazy edukacyjnej, kulturalnej, turystycznej i sportowej,
- długość przebudowanej infrastruktury sieciowej na terenie zrewitalizowanym,
- liczba osób, które uzyskały pomoc w wyjściu z sytuacji kryzysowej.

Wskaźniki rezultatu dotyczą m.in.:

- zwiększenie powierzchni terenów inwestycyjnych, które stały się dostępne w wyniku realizacji projektu,
- poprawa komunikacji na rewitalizowanym terenie,
- wzrost liczby podmiotów gospodarczych zlokalizowanych na zrewitalizowanym terenie,
- stworzone nowe miejsca pracy,
- wzrost znaczenia rewitalizowanych dzielnic na tle miasta i regionu,

- zwiększenie oferty programowej w zakresie edukacji, kultury, sportu i turystyki,
- wzrost poziomu bezpieczeństwa,
- zwiększenie aktywności społecznej mieszkańców,
- zmniejszenie liczby osób dotkniętych problemami społecznymi,
- podniesienie kwalifikacji oraz umiejętności personalnych mieszkańców rewitalizowanych dzielnic.

Stopień wdrażania oraz postępy w realizacji konkretnych projektów powinny być monitorowane za pomocą karty monitoringowej projektu. Przedstawiony poniżej wzór karty oceny projektów powinien zostać wypełniony przez poszczególne podmioty wykonawcze po zakończeniu realizacji projektu. Dzięki takim kartom możliwe będzie monitorowanie rezultatu z perspektywy pojedynczej inwestycji, co umożliwi opisanie i porównanie efektów w sposób przejrzysty i jednoznaczny. Posiadając karty monitoringu projektów już zrealizowanych inwestycji, będzie możliwa ocena ich skuteczności. Ponadto będzie możliwe oszacowanie zagrożeń oraz szans inwestycji o podobnym charakterze. Wszystko to w następnych latach procesu rewitalizacji będzie stanowić doskonały punkt odniesienia do przeprowadzenia monitoringu.

Tabela 37. Wzór karty monitoringu projektu LPR (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Nazwa projektu		
Opis realizowanych zadań w roku sprawozdawczym		
Podmiot realizujący projekt		
Partnerzy realizacji projektu uczestniczący w zadaniach w danym roku		
Data rozpoczęcia realizacji:		
Data zakończenia realizacji:		
Planowane nakłady finansowe na realizację projektu w trakcie roku	Własne	Zewnętrzne
Całkowite poniesione nakłady finansowe na realizację projektu:		
Zakładana wartość wskaźnika produktu projektu:		
Wartość wskaźnika produktu projektu osiągnięta w roku sprawozdawczym:		
Możliwe ryzyka dalszej realizacji projektu		
Propozycje działań minimalizujących ryzyka		

Proponuje się, aby w roku 2020 po zakończeniu etapu dofinansowań, przeprowadzić raport podsumowujący działania, aby ustalić, które z nich przynoszą oczekiwane rezultaty oraz czy nie jest konieczna zmiana działań lub wprowadzenie nowych, a co za tym idzie aktualizacja programu.

Po zakończeniu obowiązywania niniejszego Lokalnego Programu Rewitalizacji wykonana zostanie ewaluacja „w trakcie” oraz „po”, która pozwoli na ocenę stopnia realizacji zakładanych celów rewitalizacji, stopień, zakres oraz trwałość zmian jakie zaszły na obszarze objętym rewitalizacją na skutek wdrażania programu, a także sprawność i skuteczność zarządzania tym procesem. Przewiduje się, iż raport ewaluacyjny zostanie opracowany po zakończeniu okresu programowania niniejszego programu i zakończeniu wdrażania większości ujętych w nim projektów, tak aby możliwe było dokonanie obiektywnej oceny ich efektów.

Za wykonanie lub zlecenie wykonania badań ewaluacyjnych i opracowania raportu ewaluacyjnego pomiotowi zewnętrznemu odpowiadać będzie Wydział Rozwoju Miasta. Ewaluacja jest badaniem społeczno-ekonomicznym, realizowanym w celu oceny jakości i efektów prowadzonych działań, w oparciu o odpowiednie kryteria i wykorzystanie źródeł wtórnych i źródeł pierwotnych. Raport ewaluacyjny opracowany zostanie według metodologii określonej przez podmiot (lub Wydział) wykonujący ewaluację.

Przewiduje się, iż mierząc stopień zmian zachodzących na terenie objętym działaniami rewitalizacyjnymi, przy opracowywaniu raportu ewaluacyjnego Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022 wykorzystany zostanie zestaw wskaźników rezultatu przypisanych do projektów, a także wskaźników programowych (mających charakter wskaźników oddziaływania). Użycie wskaźników programowych (w części pokrywających się ze wskaźnikami użytymi na potrzeby delimitacji) w odniesieniu do ich pierwotnych wartości pozwoli ocenić wpływ działań rewitalizacyjnych na stan społeczno-gospodarczy obszaru wskazanego do rewitalizacji, a także ocenić dynamikę tych zmian w relacji do innych obszarów miasta.

Tabela 38. Wskaźniki programowe (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)

Nazwa wskaźnika	Wartość bazowa	Oczekiwana zmiana
Saldo migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	-0,82	Wzrost
Ludność w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym wg faktycznego miejsca zamieszkania	15,82	Spadek
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg miejsca zamieszkania	5,48	Spadek
Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 100 osób wg miejsca zamieszkania	7,19	Spadek
Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania - obszar miejski	0,72	Wzrost
Liczba stwierdzonych przestępstw ogółem w przeliczeniu na 100 osób wg faktycznego miejsca zamieszkania	2,22	Spadek
Liczba organizacji pozarządowych na 100 osób wg miejsca zamieszkania	0,11	Wzrost
Odsetek ludności korzystający z sieci wodociągowej	84,90	Wzrost

Przeprowadzona ewaluacja stanowić będzie cenny materiał analityczny umożliwiający wskazanie działań naprawczych w procesie rewitalizacji (o ile taka potrzeba zostanie zdiagnozowana) oraz zaprogramowanie kolejnych działań rewitalizacyjnych, które powinny zostać ujęte w zaktualizowanym Programie lub innym, równoważnym dokumencie, którego przedmiotem będzie polityka rewitalizacyjna miasta.

Po zaakceptowaniu raportu ewaluacyjnego przez Zespół zadaniowy oraz komisje Rady Miasta zostanie on, podobnie jak sprawozdania z monitoringu, udostępniony do wglądu na stronie internetowej Urzędu Miasta.

Ocena wszystkich projektów i zadań rewitalizacyjnych zostanie dokonana przy współudziale wszystkich interesariuszy rewitalizacji, a także w oparciu o przygotowanie końcowej, kompleksowej oceny efektów realizacji, która będzie brała pod uwagę 5 kryteriów ewaluacyjnych:

1. SKUTECZNOŚĆ – kryterium, które pozwala ocenić w jakim stopniu zostały osiągnięte cele dokumentu opracowane na etapie planowania,
2. EFEKTYWNOŚĆ – kryterium, które pozwala ocenić stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych efektów, czyli określić poziom „ekonomiczności” zrealizowanych projektów,

3. UŻYTECZNOŚĆ – kryterium, które pozwala ocenić do jakiego stopnia oddziaływanie Programu odpowiada zdiagnozowanym potrzebom grupy docelowej,

4. TRAFNOŚĆ – kryterium, które pozwala ocenić do jakiego stopnia cele określone w Programie odpowiadają potrzebom wskazanym w odniesieniu do obszaru rewitalizowanego,

5. TRWAŁOŚĆ – kryterium, które pozwala ocenić w jakim stopniu pozytywne zmiany wywołane oddziaływaniem Programu będą nadal widoczne po zakończeniu jego realizacji.

Zarządzanie, monitoring i ewaluacja przy uwzględnieniu wzajemnych zależności oddziaływania i transparentności działań podejmowanych zarówno przez Zespół zadaniowy, jak i wszystkich pozostałych beneficjentów programu rewitalizacji winno przyczynić się do osiągnięcia wszystkich celów założonych w rewitalizacji, co sumarycznie winno doprowadzić do cywilizacyjnego wzrostu Miasta Sanoka i podniesienia jakości i komfortu życia mieszkańców.

Lokalny Program Rewitalizacji służyć winien władzom miasta jako nawigacja służąca realizacji zadań i pozyskiwania niezbędnych środków finansowych a mieszkańcom, aby czuli, iż realizowana jest z „ludźmi i dla ludzi”.

16. Określenie niezbędnych zmian w uchwałach

Niezbędne zmiany w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022 nie przewiduje wprowadzania zmian w obecnie obowiązującym Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Sanoka.

Niezbędne zmiany w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2016-2022 nie przewiduje wprowadzania zmian w obecnie obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Spis tabel

Tabela 1. Demografia Miasta Sanoka – stan na rok 2015	21
Tabela 2. Demografia dzielnic – stan na rok 2015	21
Tabela 3. Powody przyznania pomocy społecznej w 2015 r. (źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku)	22
Tabela 4. Formy przyznania pomocy społecznej w 2015 r. (źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku)	23
Tabela 5. Stan bezrobocia w dzielnicach miasta w 2015 r. (źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku)	24
Tabela 6. Charakterystyka osób bezrobotnych na terenie miasta w 2015 r. (źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku)	25
Tabela 7. Uczestnictwo mieszkańców w wyborach parlamentarnych w 2015 r. w Mieście Sanok	27
Tabela 8. Wykaz organizacji pozarządowych działających w Mieście Sanok – stan na 2015 r. (źródło: www.sanok.pl)	28
Tabela 9. Liczba czytelników w Mieście Sanok w 2015 r. (źródło: Miejska Biblioteka Publiczna w Sanoku)	29
Tabela 10. Wynik sprawdzianu szóstoklasisty w szkołach w Mieście Sanok w 2015 r. (źródło: OKE w Krakowie)	33
Tabela 11. Stan bezpieczeństwa na terenie dzielnic miasta w 2015 r. (źródło: Komenda Powiatowej Policji w Sanoku)	35
Tabela 12. Liczba interwencji straży pożarnej w dzielnicach miasta w 2015 r.	35
Tabela 13. Liczba budynków objętych selektywną zbiórką odpadów w dzielnicach w 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka) ..	36
Tabela 14. Charakterystyka infrastruktury technicznej na terenie miasta – stan na 2015 r. (źródło: GUS/BDL)	37
Tabela 15. Infrastruktura wodno-kanalizacyjna na terenie dzielnic – stan na 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)	38
Tabela 16. Liczba budynków zawierających azbest na terenie dzielnic w 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)	41
Tabela 17. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w dzielnicach w 2015 r. (źródło: Urząd Miasta Sanoka)	44
Tabela 18. Podmioty gospodarcze wg sekcji PKD w 2015 r. w Mieście Sanok (źródło: GUS/BDL)	45
Tabela 19. Podstawowe dane statystyczne z roku 2015 dot. jednostek statystycznych (dzielnic) podlegających badaniu delimitacji obszarów zdegradowanych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	50
Tabela 20. Wskaźniki statystyczne przyjęte w analizie delimitacyjnej (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	54
Tabela 21. Wartości wskaźników statystycznych dla poszczególnych dzielnic (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	55
Tabela 22. Wystandaryzowane wartości wskaźników statystycznych dla poszczególnych dzielnic (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	64
Tabela 23. Analiza SWOT (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	66
Tabela 24. Wskaźniki charakteryzujące obszar rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	71
Tabela 25. Poszczególne podobszary tworzące obszar rewitalizacji w odniesieniu do wartości referencyjnych określonych przez Instytucję Zarządzającą RPO WP 2014-2020 (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	73
Tabela 26. Problemy występujące na obszarach zdegradowanych, których dotyczy rewitalizacja (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	74
Tabela 27. Przekroczenie wskaźników w dodatkowych kategoriach na podobszarach rewitalizacji w porównaniu z wartością referencyjną dla miasta (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	75
Tabela 28. Zasięg przestrzenny podobszarów rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	76
Tabela 29. Cele i kierunki rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	87
Tabela 30. Działania główne rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	89
Tabela 31. Działania uzupełniające rewitalizacji (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	93
Tabela 32. Działania rewitalizacji oddziałujące na obszary zdegradowane, będące poza ich granicami (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	96
Tabela 33. Wzajemne dopełnianie się działań miękkich i twardych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	107
Tabela 34. Pokrywanie się działań starego i nowego LPR (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	109

Tabela 35. Harmonogram realizacji Programu (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	115
Tabela 36. Zasady wdrażania i modyfikacji Programu (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	115
Tabela 37. Wzór karty monitoringu projektu LPR (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	121
Tabela 38. Wskaźniki programowe (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	123

Spis rysunków

Rysunek 1. Położenie Gminy Miejskiej Sanok w województwie podkarpackim i w powiecie sanockim (źródło: www.gminy.pl)	17
Rysunek 2. Mapa miasta Sanoka z podziałem na dzielnice (źródło: www.geoserver.um.sanok.pl)	18
Rysunek 3. Rozkład wyników uczniów w Mieście Sanok w 2015 r. (źródło: OKE w Krakowie).....	34
Rysunek 4. Zasięg jednostek statystycznych wykorzystanych do przeprowadzenia analizy delimitacji - odpowiadający podziałowi miasta na jednostki pomocnicze – dzielnice (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	51
Rysunek 5. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Demografia (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	56
Rysunek 6. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Rynek pracy (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	57
Rysunek 7. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Pomoc społeczna (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	58
Rysunek 8. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Podmioty gospodarcze (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.) .	59
Rysunek 9. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Bezpieczeństwo publiczne (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	60
Rysunek 10. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Integracja społeczna (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.) ...	61
Rysunek 11. Przekroczenie wartości referencyjnych w kategorii Ochrona środowiska (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.) ...	62
Rysunek 12. Obszary zdegradowane wyznaczone na podstawie wskaźnika syntetycznego zjawisk negatywnych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	65
Rysunek 13. Obszar rewitalizacji Miasta Sanoka (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	72
Rysunek 14. Zasięg podobszaru I rewitalizacji – OLCHOWCE (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	77
Rysunek 15. Zasięg podobszaru II rewitalizacji – POSADA (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	79
Rysunek 16. Zasięg podobszaru III rewitalizacji – ZATORZE (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.)	81
Rysunek 17. Zasięg podobszaru IV rewitalizacji – DĄBRÓWKA (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	82
Rysunek 18. Źródła finansowania działań rewitalizacyjnych ze środków publicznych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.) ...	110
Rysunek 19. Źródła finansowania działań rewitalizacyjnych ze środków prywatnych (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.) ...	111
Rysunek 20. System wdrażania LPR (źródło: opracowanie CDE Sp. z o.o.).....	113

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
54 EAST LAKE STREET, CHICAGO, ILL. 60601
TELEPHONE (312) 837-3000
FAX (312) 837-3000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
54 EAST LAKE STREET, CHICAGO, ILL. 60601
TELEPHONE (312) 837-3000
FAX (312) 837-3000